

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SOSYAL REFAHIN SAĞLANMASINDA AİLENİN
ROLÜ**

Cemil SATILMIŞ

195017021

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR

Bandırma 2023

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SOSYAL REFAHIN SAĞLANMASINDA AİLENİN
ROLÜ

Cemil SATILMIŞ
195017021

Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR

Bandırma 2023

ETİK BEYAN
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (26/04/2023)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Cemil SATILMIŞ

İmzası

ÖZET

SOSYAL REFAHIN SAĞLANMASINDA AİLENİN ROLÜ

Cemil SATILMIŞ

Aile birçok disiplin tarafından farklı açılardan incelenmiş bir kurumdur. Bu alanda zengin bir literatür olduğu söylenebilir. Ancak aile aynı zamanda ekonomik bir birimdir. Bu özelliği dolayısıyla sosyal refahın sağlanmasında önemli derecede rol aldığı görülmektedir. Tarihsel plan içerisinde bu rolün derecesinin bazı süreçlerde önemli oranda değiştiği gözlenmektedir.

Özellikle sosyal refahın farklı bileşenleri olduğu düşünüldüğünde; bu görevin tek başına ne aile ne devlet ne de piyasa tarafından yerine getirilemeyeceği ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu görev geçmişte olduğu gibi günümüzde de farklı sosyal refah aktörleri tarafından farklı düzeylerde üstlenilmektedir. Bu çalışma ailenin sosyal refaha olan katkısını/rolünü tespit etmeye çalışmaktadır. Özellikle Refah Devleti kavramıyla bağlantılı olarak günümüzde sosyal refah sunumunda rol alan aktörlerin bir Refah Karması içerisinde belli oranlarda rol üstlendikleri görülmektedir. Yine Refah Devleti sınıflandırmasında kimi yazarlarca Güney Avrupa Refah Devletleri içerisinde bulunan ülkelerin, ailelerin sosyal destek rolleri anlamında benzerlik gösterdiği iddia edilmektedir. Öyle ki bu özellikleri, sosyal refahlarını önemli derecede etkilemektedir.

Hem sosyal refahtaki değişimin yönü hem de bunun sonucunda ailenin değişen rolünü belirlemek için ikisi arasındaki bağlantının ortaya konması zaruridir. Böylelikle günümüzde devlet, piyasa, sivil toplum kuruluşları ve aile tarafından belli oranlarda sağlanan sosyal refah toplumsal gelişim açısından sağlıklı bir zemine kavuşabilecektir. Bu alanda yapılan çalışmalar sınırlı olduğu gibi farklı disiplinlere ait bir alanda çalışmanın güçlükleri veridir. Bu tezin amacı bu konudaki çabalara bir katkı sağlamaktır.

Anahtar Sözcükler: Aile, Güney Avrupa Refah Modeli, Refah Devleti, Refah Karması, Sosyal Refah

ABSTRACT

ROLE OF FAMILY IN THE MAINTENANCE OF SOCIAL WELFARE

Cemil SATILMIŞ

The family is an institution that has been studied from different perspectives by many disciplines. It can be said that there is a rich literature in this field. But the family is also an economic unit. In fact, it is seen that it plays an important role in providing social welfare due to this feature. It is observed that the degree of this role in the historical plan has changed significantly in some processes.

Especially considering that social welfare has different components; It turns out that this duty cannot be fulfilled by the family, the state, non-governmental organizations or the market alone. As a matter of fact, this task is undertaken at different levels by different social welfare actors today as it was in the past. This study tries to determine the contribution/role of the family to social welfare. Especially in connection with the concept of Welfare State, it is seen that the actors involved in the presentation of social welfare today play a role in a Welfare Mix to a certain extent. Again, in the Welfare State classification, it is claimed by some authors that the countries in the Southern European Welfare States are similar in terms of the social support roles of families. So much so that these features affect their social well-being significantly.

In order to determine both the direction of change in social welfare and the consequent changing role of the family, the link between the two needs to be revealed. Thus, the social welfare provided by the state, the market, non-governmental organizations and the family at certain rates today will be able to reach a healthy ground in terms of social development. The aim of this thesis is to contribute to the efforts on this subject.

Keywords: Family, North European Welfare Model, Welfare State, Welfare Mix, Social Welfare.

ÖNSÖZ

Modern devlet biçimleri ve bunların arasındaki farklar literatürde değişik kavramlar ile ele alınmaktadır. Yine devletler ekonomik bakımından gelişmiş, gelişmekte olan biçimde sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Ancak analitik olarak devletlerin gelişimine ve sınıflandırılmasına Refah Devleti kavramı ışığı altında bakmak yeni olanaklar sunmaktadır.

Tarihsel olarak devletlerin sosyal refahın sağlanmasında oynadıkları rol bu minvalde ortaya çıkmaktadır. Aslında sosyal refahın sağlanmasında başlangıçta enformel biçimler içinde daha çok aile ve dini kurumlar etkin birer aktör olarak rol oynamışlardır. Modern devlet biçimleri bir bakıma bu rolün piyasa ve devlet lehine değişiminin sonucunda formel bir biçime kavuşmasını ifade etmektedir. Diğer taraftan sosyal refahın sağlanmasında rol alan aktörlerin; ağırlığı değişse de farklı düzeylerde bu rollerini günümüze kadar sürdürdükleri görülmektedir. Özellikle bu kurumların en eskisi olan aile; hala bir tampon kurum ve son çare sosyal güvenlik kurumu olarak önemli bir koruma ve sosyal destek görevi görmektedir.

Ailenin tarihsel süreçteki değişimini; kendi büyük ailemin çözülüşü ve buna direnen faktörler üzerinden anlamaya çalıştığım bir dönemde, ailenin klasik tanım ve fonksiyonlarından öte ekonomik bir birim olduğu ve bu bağlamda sosyal refahla derin ilişkisini kavramak kişisel tarihim açısından da bir dönüm noktası olmuştur. Tam bu noktada tez konusunun ortaya çıkmasında, yazımında ve düzeltilmesinde yardım, destek, rehberliğini hiç eksik etmeyen ve beni cesaretlendiren tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Özdemir'e şükranlarımı sunarım. Hocamın yöneticilik görevleri dolayısıyla var olan yoğun çalışma programı dolayısıyla kendisine ulaşamadığım zamanlarda başvurularımı geri çevirmeyen Doç. Dr. Yasin Yılmaz'a; tez yazım ve basım aşamasında yardımını esirgemeyen arkadaşım Büşra Çakır'a teşekkürü borç bilirim. Diğer taraftan kendilerine ayırmam gereken zamandan çalmama rağmen şikâyet etmeden beni cesaretlendiren sevgili eşim ve biricik oğluma da teşekkür ederim.

Cemil SATILMIŞ
Bandırma/BALIKESİR
26.04.2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ETİK BEYAN.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL REFAH İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1. SOSYAL REFAH	5
2. SOSYAL POLİTİKA.....	8
3. REFAH DEVLETİ.....	9
4. REFAH KARMASI	14
4.1. Refah Karması Kavramı.....	14
4.2. Temel Refah Karması Aktörleri.....	16
4.2.1. Refah Devleti	17
4.2.1.1. Merkezi Yönetim.....	17
4.2.1.2. Yerel Yönetim	18
4.2.2. Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar	19
4.2.3. Özel Sektör	20
4.2.4. Sivil Sektör	21

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ

1. AİLENİN TANIMI	22
2. EKONOMİK BİR BİRİM OLARAK AİLE	26
3. SOSYAL REFAH AKTÖRÜ OLARAK AİLE.....	28
3.1. Ailenin Refah Sağlamada Tarihsel Rolü.....	28
3.2. Ailenin Günümüzde Sosyal Refah Sağlanmasındaki Rolü.....	31
4. REFAH DEVLETLERİNDE AİLE POLİTİKASI	39
4.1. Refah Devletlerinin Aile Politikalarının Tarihsel Gelişimi	39
4.2. Refah Devletlerinin Aile Politikasındaki Değişimler ve Sonuçları	41
4.3. Refah Devletlerinde Öne Çıkan Bazı Aile Politikaları	44
4.3.1. İş Yaşam Dengesi.....	44
4.3.2. Çocuk Bakım Politikaları.....	45
4.3.3.Yaşlı Bakımı Politikaları.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLENİN SOSYAL REFAHA KATKISI BAĞLAMINDA REFAH DEVLETLERİ

1. REFAH DEVLETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI	55
1.1. Liberal Refah Rejimleri.....	60
1.2. Muhafazakâr Refah Rejimleri	61
1.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimleri	62
1.4. Güney Avrupa Refah Rejimleri	63
1.4.1. İtalya.....	66
1.4.2. İspanya	69
1.4.3. Portekiz	71
1.4.4. Yunanistan.....	72
1.4.5. Türkiye	75
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA	84

TABLÖLAR

Tablo 1 : Karma Refah Ekonomisinin Dört Sektörü ve Temsilcileri.....	17
Tablo 2 : Nüfus, GSYH ve Kişi Başına Gelir (1870-2020 Arası).....	32
Tablo 3 : Aile politikasının boyutları ve modelleri	43
Tablo 4 : Ailelere kamu desteği: 2003-2004.....	48
Tablo 5 : Aileciliğin İki Yüzü	53
Tablo 6 :Esping-Andersen'in Refah Devletleri Sınıflandırması (Dekomüdifikasyon Derecesine Göre)	58
Tablo 7 : Esping-Andersen'in Değişen Refah Devleti Sınıflandırması 1990'da Yaptığı Sınıflandırma	58
Tablo 8 : Sosyal Harcamalara Ayrılan Paylar Açısından Refah Modelleri (AB 14; GSMH %)	65

KISALTMALAR

INSP	: Ulusal Sosyal Koruma Enstitüsü
İLO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
LTC	: Uzun Süreli Bakım
OECD	: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
PREC	: Devam Eden Devrimci Süreç (Processo Revolucionario em Curso)
RMI	: Sosyal İçerme Amaçlı Asgari Gelir Desteği
RMG	: Asgari Gelir Planı (Rendimento Minimo Garantido)

GİRİŞ

İnsanı diğer türlerden ayıran en önemli özellik, sosyal bir canlı olmasıdır. Sosyalleşmenin başlangıcı grup oluşturmaya, oradan topluluk olmaya doğru ilerlerken; aile ilk sosyal kurum olarak belirmektedir. Böyle olunca insanlık tarihinde çok önemli bir konuma yükselmektedir.

Tarihsel süreçte ailenin gelişimi ile ilgili iki önemli eşikten bahsetmek mümkündür. Bunlardan biri erkek ile kadın arasında iş bölümünün kökeni olarak kabul edilen avcı-toplayıcı ayrımının sonunda erkeklerin ev dışı av vb. işleri edinirken, kadınların daha çok çocuk bakımı ve bahçe işleri gibi karakterize işlerle işlenmeleridir. Diğerisi ise sanayi devrimiyle başlayan özel alan- kamusal alan ayrımıdır. Sanayi devrimi öncesinde hane bir üretim birimiyken ve iş ile ev arasında bir ayırmadan söz edilemezken, sanayi devrimi sonrası işyeri ile hanenin ayrılığı söz konusudur.

Sanayi devrimi ile birlikte ailenin daha önce sahip olduğu birçok fonksiyon ile birlikte refah mimarisindeki yeri de değişmeye başlamıştır. Devlet eğitim, sağlık, çocuk bakımı, sigorta, emeklilik gibi pek çok hizmeti sağlayan ya da finanse eden bir aktör olarak rol oynamaya başlamıştır. Daha önce aile içinde karşılanan birçok hizmetin yeni dönemde devlet tarafından üstlenilmesi ile devlet bir bakıma aile refahından da sorumlu olan bir kurum haline gelmiştir. Bu manada ailenin refah fonksiyonunun değişimi devletin aile refah politikaları ile at başı ilerlemektedir.

Özellikle Avrupa’da ortaya çıkan Refah Devleti kavramı aile yapıları üzerinde etkili olmuş, kadınların iş yaşamına aktif olarak katılımı dolayısıyla yeni tipte aileler doğmaya başlamıştır. Artan sosyal refah, kentleşme, bireyselleşme, kadın hakları, beklenen yaşam süresinin artması gibi faktörlerin bir arada belirdiği refah devletlerinde çocuk ve yaşlı bakımı gibi geleneksel toplumlarda aile içinde karşılanan hizmetler, devlet ve özel sektör tarafından verilen hizmetler ile ikame edilmeye başlanmıştır. Bu değişim kısıncında biçimlenen aileyi tehdit eden en önemli sorunların başında artan boşanma oranları gelmektedir. Dolayısıyla sanayi devrimi sonrası dönemde egemen olan kimi kaynaklarca “eve ekme getiren erkek” ailesi modeli ile ifade edilen çekirdek aile artık daha küçük parçalara ayrılmaktadır. Tek ebeveynli aileler, tek kişilik aileler gibi aile biçimleri giderek artan şekilde literatürde yer almaya başlamıştır.

Bu radikal değişiklikler sanayileşmiş, sosyal refah seviyesi artmış toplumlarda daha fazla görülmekte ve sınırlı kalmakla beraber, gelişmekte olan ülkeler ve aile yapıları için kaçınılmaz bir kader gibi sunulmaktadır. Klasik evrimci teori, aile yapılarındaki değişimi ekonomik değişimin sonucu olan üst yapı değişimleri ile açıklar ki; aile de burada bir üst yapı kurumu olarak bu şemaya uygun değişmek durumundadır. Ancak, gerçek hayat çok daha karmaşık ilerlemekte, klasik şemalara sığmamaktadır. Dahası feodal topluma ait olan geniş aile yapısının sanayi sonrası çekirdek aileye dönüşmesi gerektiği ve dahi dönüştüğü tezi bile tartışmalıdır. Yapılan çalışmalar, sanayi devriminden önce İngiltere’de de geniş ailenin bir kural ve çekirdek ailenin istisna olmadığını göstermektedir. Üstelik aile yapılarının sosyal ve kültürel hayattan fazlasıyla etkilendiği coğrafyalar bakımından durum daha karmaşıktır. Bu manada olmak üzere Germen ailesi, Türk ailesi gibi tanımlayabileceğimiz kategoriler olduğunu söylemek mümkündür.

Aile, tarihte sosyal refah sağlayan ilk kurumlardan biri olarak da öne çıkmıştır. Bu öneminden dolayı her daim akademik araştırma ve tartışmaların merkezinde yer almıştır. Ancak bu akademik araştırma ve tartışmalar birçok açıdan farklı disiplinler tarafından yapılmış olmakla beraber olguyu bütün olarak ortaya koyamamıştır. Bazıları aileyi artık sönmölenen bir kurum olarak ortaya koyarken; bazıları sadece yapı ve işlevini değiştirerek varlığını sürdüreceğini iddia etmektedir. Özellikle ailenin refah sağlayıcı fonksiyonunun bittiği yönündeki argümanlar, hem aile yapısının görece daha farklı şekillendiği ekonomik ve kültürel coğrafyalarda boşa düşmüş; hem de küreselleşme çıktılarının aile ve koruma fonksiyonlarına olan ihtiyacı arttırdığına dair birçok delilin varlığı ile çürütölmüştür. Ancak kapitalizmin küreselleşme ile ulaştığı aşamada, klasik aile yapısının değiştii ve bununla beraber ailenin sosyal refah sağlamada sahip olduğu ağırlığı yitirdii; devlet ve özel sektörün ise öne çıktığı savı, alan yazınında öne çıkmaktadır.

Tarihsel süreçte devlet, özel sektör ve aile (sivil sektör) sosyal refahın sağlanmasında farklı oranlarda rol almışlardır. Öncelikle tarım toplumlarında sosyal refahın sağlanması görevini büyük ölçüde aile ve sivil sektör üstlenmiştir. Sanayi devrimiyle beraber artan sosyal yardım ve sosyal hizmet ihtiyacı devleti bu noktada daha fazla rol almaya zorlamıştır. Özellikle Refah Devletinin Altın Çağı (1945-1975)

olarak adlandırılan yükseliş döneminde farklı Refah Modellerinin sosyal refah sunumunda bir nevi yarış halinde olduğu ve bunun bir refah bolluğu yarattığı bilinmektedir. Yine hizmet yoğun küreselleşme döneminde devletin bütçe baskısından kaynaklı rolünün küçüldüğü, buna mukabil özel sektörün rolünün ise arttığı görülmektedir. Bu durum ise bir refah açığı riski doğmasına neden olabilmekte ve bu refah açığı sivil sektör(aile) tarafından karşılanmaktadır.

Benzer şekilde Refah Devletinin sınıflandırmada dahil olduğu refah rejimlerinde de ailenin sosyal refah bağlamındaki rolünün bu ele alışa bağlı olarak değiştiği anlaşılmaktadır. Muhafazakâr Refah Rejimlerinde ailenin korunması önceliğine de bağlı olarak bu rolün daha fazla olduğunu; Sosyal Demokratik Rejiminde ise bu rolün çok aza indiği ortaya çıkmaktadır. Liberal görüş, refah devleti uygulamalarının kamu-özel, devlet-aile, zorunlu-gönüllü gibi çeşitli biçimlerde ele alınmasını istemekte ve refah sorumluluğunun tüm bu taraflar arasında paylaşılmasından yana bir tavır sergilemektedir. Güney Avrupa Refah Rejiminin ise belirgin özelliği aile ve dini kurumlar gibi sivil sektörün öne çıkan rolüdür. Ancak refah devletinin gerileme döneminde tüm refah rejimlerinin belli oranlarda benzeştiği iddia edilmektedir. Bu bağlamda tüm refah aktörlerinin aile hariç olmak üzere detaylı ve çeşitli bağlamlarda incelendiği ortaya çıkmaktadır. Gerek devlet gerekse de özel sektörü konu edinen pek çok yayın 1990'lı yıllarda itibaren özellikle uluslararası literatürdeki yerini almıştır. Yine gönüllü sektör veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlar da son dönemde çokça işlenmiş ve işlenmeye devam etmektedir. Ancak aileyi sosyal refah karmasının bir bileşeni ve sosyal refah aktörü olarak işleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu noktada aileyi konu alan gerek ulusal gerekse de uluslararası yayınların azlığı tezi yazarken karşılaştığımız güçlüklerin en önemlisi olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın amacı; refah karmasının bir bileşeni olarak ailenin sosyal refah sağlamadaki rolünü ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda refahın mimarisinde devlet, özel sektör ve ailenin (sivil sektör) sosyal refahın sağlanmasında bir refah karması halinde nasıl rol aldıklarını ana hatlarıyla belirledikten sonra ailenin buradaki rolünü tespit etmektir. Diğer taraftan sosyal refah değişimi sonucunda ailenin rolüne dair verili durumu analiz ederek kestirimlerde bulunmak da hedefler arasındadır. Neticede çalışmada değişen bu rolün küreselleşme sürecine rağmen hala etkin olduğu ortaya

çıkılmaktadır. Başka bir deyişle ailenin tampon bir kurum olma durumunun hala geçerli olduğu; sosyal koruma ihtiyacının arttığı bu dönemde bu role olan ihtiyacın devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada aile; literatürde sivil sektör içerisinde kabul edildiğinden, sivil sektör olarak da anılacaktır. Doküman analizi ile toplanan veriler sonucu ulaşılan kaynaklar, veri analizi ile çözümlenerek, dokümantasyon metoduyla ortaya koyulacaktır.

Tezde öncelikle sosyal refah ve sosyal adalet kavramları tanımlanacak; sonrasında Refah Devleti ve Refah Karması konuları anlatılmaya çalışılacaktır. Daha sonra aile kavramı incelenecek ve ekonomik bir birim olan ailenin sosyal refah ile olan ilişkisi irdelenecektir. Refah Karmasının bir bileşeni olarak ailenin geleneksel toplumlarda başlıca refah aktörü olarak oynadığı rolün; sanayi devrimi sonrası dönemde aileden devlete doğru değişimi açıklanmaya çalışılacaktır. Devamında küreselleşme dönemi ve sonrasında Refahın Sağlanmasında Ailenin Rolü 'ne dair çalışmalar ortaya koyulacaktır. Bu bağlamda Refah Devletinin krizinin aile bağlamında görünümü ve bunun üstesinden gelmek üzere başvurulması gereken aile politikasının öne çıkan özellikleri ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Son bölümde Refah Devletlerinin sınıflandırılması alt başlıkları irdelenecektir. Burada Refah Modellerinin bir refah aktörü olarak aileye atfettikleri role bağlı olarak farklılaşmasına değinilecektir. Özellikle aile yapılarının benzerliği ile de ayrışan Güney Avrupa Refah Rejimleri irdelenecek; bu model içerisinde kabul edilen refah devletleri kısaca incelenecektir. Özellikle İtalyan refah sisteminin Türk refah sistemine olan benzerliği nedeniyle daha detaylı anlatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca öne çıkan yönleriyle Türk refah sisteminden de kısaca bahsedilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL REFAH İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1. SOSYAL REFAH

Sosyal kelimesi dilimize İngilizceden (social) geçmiş olup; Almanca 'da 'sozial', Fransızca 'da 'social' ile karşılanmaktadır. 'Social' ise 'society' den gelir. Böylece 'society' toplum, 'social' toplumla ilgili olan anlamı kazanmaktadır. Bu itibarla dilimizde toplumla ilgili olanı anlatmak için yabancı kaynaklı "sosyal" ile toplumun arkasına -sel, -sal sıfat ekini ekleyerek türetilmiş 'toplumsal' olmak üzere iki kelime kullanıyoruz. Ancak daha yakından bakınca toplumsal ile sosyal arasında bir aç olduğu görülür ki; bu durumu aşmak üzere Prof. Dr. Cemal Mihçioğlu 'social' i karşılamak üzere; geniş anlamda 'toplumsal', dar anlamda ise 'toplumcul' sözcüğünü öneriyor. Mihçioğlu (1992)'de 'Toplumcul' u ise şöyle tanımlıyor: "Toplumun esenliğiyle ilgili, özellikle çalışan toplum katmanlarının, yoksulların, yaşlıların esenliği ile ilgili girişilen çalışmalar." Devamında, "Burada toplumun genel esenliğini korumak amacıyla görece güçsüz toplum katmanları ve kümeleri yararına önlemler alınması söz konusudur." diyor.¹

Sosyal adalet ve sosyal refah aynı anlama gelmek üzere kullanılan kavramlardır. Burada sosyal adalet anlayışının süreç içerisinde geliştiği ve yine bu süreçte çeşitli devlet biçimlerinin sosyal adalet anlayışında farklılaştığını belirtmek gerekir. Ancak tüm devlet biçimlerinin çeşitli düzeylerde sosyal refahın sağlanması konusunda görev aldıkları görülmektedir. Devletler bu görevleri sosyal politika uygulamalarıyla hayata geçirirler. Siyasi farklılıklara rağmen, pratik manada tüm gelişmiş ülkeler refah devleti kavramında birleşmiştir.

Ekonomik refah ve manevi refah ayrışması Sosyal refahın tanımlanmasında kullanılan Sosyal Refah Fonksiyonunun da (SRF) farklı biçimlerde kurgulanmasına sebep olabilirken; asıl olarak da toplum refahını oluşturanın "kimin refahı" olduğu sorusu bu farklılığı oluşturur. Bu minvalde sosyal refah fonksiyonu da Faydacı SRF,

¹ İlhan Tomanbay, Sosyal Çalışmayı Yapılandırmak, 2.bs., Kavramlar-Oluşum-Nitelik-Uygulama, Ankara, SABEV Yayınları, 2014, s.50-51.

Rawls SRF ve İSO elastik SRF olarak üçe ayrılır. İSO elastik Sosyal Refah Fonksiyonu sosyal refah artışının gerçekleşmesini toplumdaki bireyler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin indirgenmesiyle olacağını ileri sürer. Faydacı Sosyal Refah Fonksiyonunda, sosyal refah ölçütü olarak bireylerin tüketimi sonunda elde ettikleri faydanın toplamı sosyal refahın temeli olarak savunulur.²

John Rawls'a göre avantajların bölüşülmesini belirleyen değişik sosyal tercih/seçim yapılabilmesi ve payların orantılı olarak dağıtıldığı bir anlaşmanın imzalanması için bir dizi ilkeye ihtiyaç vardır. Bu ilkeler sosyal adalet ilkeleridir. Sosyal iş birliğinin gereği olarak temel kurumlar içindeki hakların ve ödevlerin tahsis edilmesinin yolunu sağlarlar. Dağıtıcı Adalet olarak ifade edilen bu durum için öncelikle rastlantısal bir başlangıç durumu varsayan Rawls bunu; "Öyle ki cehalet perdesiyle birlikte kendi çıkarlarını gerçekleştirmek isteyen eşitler olarak bu duruma rıza gösteren insanlar vardır ve bunların hiçbirisi sosyal ve doğal rastlantılar yönünden avantajlı veya dezavantajlı olduklarını bilmezler"³ şeklinde ifade eder. Yine Rawls'ın dağıtıcı adaletini belirleyen hakkaniyet olarak adalet ilkesi ile adil tasarruf ilkesi herkesin lehine olan ortak ilkelerin gereğinden hareketle herkesin bu ortak iyinin kurumlaşmış haline katılmasını öngörür. Hakkaniyet olarak adaletin gücü iki şeyden ortaya çıkar; bütün eşitsizliklerin daha az avantajlı olanların yararına haklılaştırılmasının gerekliliği ve özgürlüğün önceliğidir. Yine Rawls'e göre; "Adil tasarruf ilkesi sonucu verilen karar; bir kişinin her kuşağın talepleriyle bağlı olması ve (dokunulan şey, herkesi etkiler) ilkesini tatmin edecek şekilde sonuçlanacaktır. Bunun neticesinde, makul bir tasarruf oranı sağlandığında, olasılıkla ilk kuşak dışında her kuşak kazanacaktır"⁴ Sonuçta dağıtıcı adaletin, nasıl bir sosyal sistem içinde uygulanacağı bir seçim sorunudur. Çünkü bu amaçla oluşturulmuş kurumlar sermaye ve doğal kaynakların özel mülkiyetine izin veren demokratik bir devlet yapısı ile çelişmez.

Refaha gerek farklı toplumlarda yüklenen farklı anlamlar ortak bir ölçü bulmada güçlük yarattığından refah değişimindeki kullanılan temel ölçü gelirden ortaya çıkan artış

² Nergis Dama, Türkiye'de Sosyal Yardımların Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2016, s. 20.

³ John Rawls, Bir Adalet Teorisi, Çev.: Vedat Ahsen Coşar, 2.bs., Ankara, Phoenix Yayınevi, 2018, s. 48.

⁴ A.e., s. 321.

veya azalıştır. Refahın göstergesi olarak geliri almak ve buradan hareketle ülke ekonomisinin büyümesini, kişi başı gelirin yükselmesiyle ölçmek, sosyal refahı açıklamada kolaylık getirir. Kişi başı gelir ise toplam üretimin nüfusa bölünmesiyle elde edilen miktardır. Sosyal refahı bireysel refahın toplamı olarak kabul eden yaklaşıma göre ülkedeki toplam gelirin göstergesi olan Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH)* sosyal refah olarak ifade edilir. Kır veya kentte yaşam, konut türü, bireyin iş sahibi olup olmaması, herhangi bir sosyal güvence kaydının bulunması, eğitim düzeyi, yaş, bakmakla yükümlü olduğu kişi sayısı, kendisinin veya ailesinden birisinin engelli olup olmaması gibi parasal olmayan değişkenler de tüketim ve gelir üzerindeki etkileri dolayısıyla refah düzeyini etkilemektedir. Diğer taraftan Sosyal refahın temel göstergesi olarak gelir veya tüketim alındığında, geliri artıran değişkenler olarak; eğitim düzeyi, sağlık durumu, barınma imkânı, sosyal yaşama katılım gibi alanların her birinde dolaylı olarak kişinin gelirini arttıran düzenleme, refah artışını da sağlayacaktır. Yine tüm toplum için ortak olan bu değişkenler dışında dezavantajlı gruplar olarak kabul edilen yoksul, hasta, kadın, engelli, çocuk, bakıma muhtaç ve yaşlı nüfusa ait göstergeler de hem toplumsal refahın hem de bireysel refahın açıklanmasında dikkate alınan unsurlardır. Nitekim dezavantajlı grupların; engelli, yaşlı, bakıma muhtaç veya yoksul olmasından kaynaklı, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yeterince faydalanamaması ve istihdamın dışında kalması toplumsal refah kaybı ile sonuçlanacaktır. Dolayısıyla dezavantajlı toplum kesimine yapılan refah harcamaları aynı zamanda, toplumsal refahı artırma amacına da hizmet edecektir.⁵

Geçtiğimiz yüzyılda, sosyal adaleti savunanların başında, Keynes ve onu izleyen iktisatçılar gelmiştir. Keynesçi iktisat, ekonomide yaşanan sorunların çözümünde gelir dağılımını başlıca yöntem olarak görmüştür. Dolayısıyla sosyal adaletin en büyük aracı olan gelir dağılımı ile zenginlerden yoksullara doğru gerçekleşen gelirin yeniden dağılımının tüketim eğilimini yükselteceği, bu durumun da ekonomik dengeleri

⁵ Dama, a.e., s.21-25.

* Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYH) ülke sınırları dâhilinde bir yıl boyunca üretilen mal ve hizmetlerin parasal karşılığı iken; Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH), ülkede yaşayan kişilerin vatandaşlık kriterini de dikkate alarak, bir yıl boyunca üretilen mal ve hizmetlerin parasal değerini ifade eder. GSYH'ye ülke dışındaki üretim faktörlerinin gelirleri eklenir ve ülke içindeki yabancı faktörlerin gelirleri çıkarılırsa GSMH elde edilmiş olur. Kişi başına düşen gelir ise, bir yıllık GSYH miktarının nüfusa bölünmesiyle bulunur.

sağlamada kullanılan para ve maliye politikalarının etkinliğini artıracığı üzerinde durmuştur.⁶

2. SOSYAL POLİTİKA

Toplumunu oluşturan bireylerin bir takım sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik faaliyetlerde bulunan disiplinler arası bir bilim dalıdır, sosyal politika.⁷ Sosyal kavramında olduğu gibi dar ve geniş iki anlamda tanımlanabilir ki; birincisi kapitalist düzende işçiler ve işverenler arasında ortaya çıkan çıkar çatışmalarını, çelişkileri ve dengesizlikleri gidermek, sınıflar arasında uyum sağlamak amacını gütmektedir.⁸ Geniş anlamda sosyal politika ise; toplumda çıkarları çatışan işçi ve işverenleri uzlaştırmaya çalışmaktan öte, toplumsal düzende rahatsızlık yaratmaya yönelik tüm çatışmalarla ilgilenmektedir.⁹

Dar anlamda sosyal politikanın tarihçesi sanayi devriminin ortaya çıkmasına koşut olarak başlatılmasına ve bu konuda sosyal bilimciler arasında bir konsensüs olmasına rağmen aynı, durum geniş anlamda sosyal politika tarihçesi konusunda geçerli değildir. Nitekim bu noktadaki ortak vurgu; ‘insanlık tarihi kadar eskidir’ şeklindedir. Her ne kadar bu dönemden önce sosyal politikaya kaynak teşkil edecek, özünde sosyal yardım ve dayanışma olan uygulamalara rastlansa da genel anlamda sosyal politika, 1601’de İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth’in çıkarmış olduğu Yoksul Yasası’na tarihlenir.¹⁰

Kavramın literatürde ilk kullanımı Prof. Dr. Wilhelm Heinrich Riehl tarafından yapılmış olup (sozialpolitik), hemen sonra İngiltere’de, sosyal politikanın saygın bir akademik disiplin haline gelmesinde büyük bir katkısı olan Richard Titmuss’un ve ABD’de T. H. Marshall’ın yazılarında kullanılmıştır. Konunun bir bilim dalı haline gelişi ise, 1911 yılında Alman Otto v. Zwiedineck- Südenhorst’un yazdığı “Sosyal Politika” adlı eserle birlikte gerçekleşmiştir. Türkiye’de, kavramın 1917 yılında Ziya Gökalp’in başında bulunduğu “İktisadiyat” dergisi tarafından kullanıldığı

⁶ Süleyman Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, 2.bs., İstanbul, İTO Yayınları, 2017, s. 73.

⁷ Abdülkadir Şenkal, Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, İstanbul, Umuttepe Yayınları, 2017, s. 21.

⁸ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s.13.

⁹ Aysen Tokol, Yusuf Alper, Sosyal Politika, Umuttepe Yayınları, Bursa, Dora Yayınları, 2013, s. 5.

¹⁰ Şenkal, a.g.e., s.23-25.

görülmektedir. Ancak, terimin Türk terminolojisine girişi, 1933-1934 yılında gerçekleştirilen Üniversite Reformu ile ülkemize gelen Alman profesör Prof. Dr. Gerhard Kessler aracılığıyla olmuştur.¹¹

Sosyal politika, bireyler, gruplar, topluluklar ve sosyal kurumlar arasındaki ilişkileri düzenleyen, onlara bir şekilde müdahaleyi rehberlik eden toplumda var olan ilkeleri ve etkinlikleri anlatır. Öyle ki; bu etkinlikler ve ilkeler büyük ölçüde kaynakların dağılımını ve insanların refah düzeyini belirler. Sosyal politika bir şemsiye kavram niteliğindedir. Eğitimin, sağlığın, istihdamın, sosyal güvenliğin, sosyal hizmetler ve yardımların üstünde bir şemsiye kavram. Bütüncül bir yaklaşımla, sosyal (refah) devlet (i) hedefine hizmet eden bir anlayışla konu, kapsam, araç ve kaynakları, temel ilke ve değerler ile uygulamaları içine alır.¹²

Sosyal politikalara yönelik düzenleme ve uygulamaların devlet tarafından gerçekleştirilmesi kabul gören bir anlayış iken; son yıllarda dozajı artarak devam eden sosyal refahı sağlamada devletin yanında piyasa şartları, gönüllü kuruluşlar ve ailenin de işin içinde olması gerektiği yönünde bir tartışma başlamıştır.¹³ Diğer taraftan post endüstriyel dönemde insanı merkeze alan sosyal politikaların başında; beceri ve yetenekleri arttırarak, hem ekonomik hem de sosyal hedefleri gerçekleştirmeyi amaçlayan sosyal yatırımlar gelmektedir. Bunlara; erken çocukluk eğitimi ve bakımı (EÇEB) politikası, eğitim ve yaşam boyu öğrenme politikası, beceri odaklı aktif emek piyasa politikaları, iş-yaşam uzlaşmasını kolaylaştırmayı amaçlayan aile politikaları ve beceri odaklı koşullu nakit transferi politikaları örnek verilebilir.¹⁴

3. REFAH DEVLETİ

Literatürde kullanılan kavramlardan “sosyal devlet” ve “refah devleti” (veya “sosyal refah devleti”) kavramlarının birbirlerinden farklı olmadıklarını belirtmek

¹¹ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s.13-14.

¹² Kasım Karataş, Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Hizmetler ve Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi, **Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi**, Ankara, Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013, s. 394-395.

¹³ Ali Rıza Abay, Mag. Sümeyye Beyza Abay, **Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi**, Ankara, Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013, s.445.

¹⁴ Julian L. Garritzmann, Silja Häusermann and Bruno Palier, Social Investment, **The Welfare State**, Ed. Daniel Béland Kimberly ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, 2021.

gerekir. Çoğunlukla literatürde “sosyal devlet” yerine “refah devleti” kavramının kullanıldığı görölmektedir. Yine “sosyal politika” ve “refah politikası” ya da “sosyal refah politikası” kavramları da birbirlerinin yerine kullanılmakta ve aynı olguyu ifade etmektedir.¹⁵ Sosyal politika birçok bakımdan refah ve huzur kavramlarıyla ilişkili olup bizi refah devleti kavramına götürür. Modern anlamda refah devletinin doğuşu 1883’te Bismark tarafından getirilen sosyal sigorta uygulamasıdır. Literatürde ilk kullanımı ise 1942 Beverdige Raporu ile dir. Beverdige Planı aile ödenekleri planı oluşturulması, kapsamlı bir sağlık hizmeti programı geliştirilmesi ve devletin tam istihdamı koruması gibi esasları içermektedir.¹⁶

Refah Devletinin gelişimi ile ilgili ilk teoriler, yapısal veya işlevselci bir yaklaşımı benimsemi eğilimindeydi. Bunlar sanayileşmenin, modernleşmenin veya ileri kapitalizmin belirli bir aşamasında refah devletinin, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için ortaya çıktığı ileri sürmekteydi.¹⁷ Tarihsel olarak refah devleti ücretli emeğin egemen üretken faaliyet biçimi olduğu sanayi kapitalizminden kaynaklanmıştır. Bu bağlamda işçiler sendikaları aracılığıyla kapitalist emek piyasasına eşlik eden sömürü, sosyal güvencesizlik ve insani yozlaşmaya karşı mücadele ederek cevap vermişlerdir. Böylece, sosyal güvenliği arttırmak hedefini ve dolayısıyla refah devleti için verilen mücadeleyi belirleyen, toplumsal mücadele içindeki tarafların görel güçlerinin durumudur. Nitekim devletin sosyal sorumluluklarına ilişkin ilk fikirler, emek hareketinin yükseliş ve radikalleşmesine karşı durmak üzere ileri sürülmüştür.¹⁸

Refah devleti, dar bir açıdan değerlendirilebileceği gibi geniş bir açıdan da ele alınabilir. Esping-Adersen’e göre; refah devletinin sosyal yardım ve sosyal hizmetler aracılığıyla yaptığı faaliyetler dar anlamda sosyal politikaya dair iken; politik ekonomi ve ekonomik yeniden dağıtım araçları ile toplumsal hayatta daha etkin rol oynaması

¹⁵ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s. 11-12.

¹⁶ Serdar Yay, Çağdaş, İktisadi Düşünceler Perspektifinden Sosyal Refah Devleti, Ankara, Astana Yayınları, 2020, s.63.

¹⁷ Mel Cousins, European Welfare States Comparative Perspectives, London, SAGE Publications Ltd., 2005, s.20.

¹⁸ Asbjørn Wahl, Refah Devletinin Yükseliş ve Düşüşü, çev. Haldun Ünal, Baran Öztürk, h2o yayıncılık ve iletişim hizmetleri Ltd. Şti., 2015, s.44-46.

geniş anlamda sosyal politikaya örnektir.¹⁹ Bu ikinci bakış açısından refah devleti için Keynesyen tam istihdam politikaları önem kazanmaktadır. Diğer taraftan refah devleti, kapitalist ekonomi, çoğulcu demokrasi ve refah devleti çizgisine tabi olarak Batı Avrupa toplumunda gelişen bir modeldir. Daha sonra Marshall, sosyal vatandaşlık fikrine odaklanan refah devletinin ortaya çıkışının tarihi bir açıklamasını sunmuştur.²⁰

Refah devleti kavramı, genelde aynı amacı taşımakla birlikte farklı şekillerde tanımlanmıştır. Tanımların hemen hepsindeki ortak amaç, toplumda refah düzeyi itibariyle farklı durumda bulunanların bu farklılıklarını gidermek amacıyla, devletin sosyal politika önlemleri almasını ifade etmektedir. Böylelikle refah devleti, yapılan çeşitli düzenlemeler ve uygulamalarla, kötü ekonomik ve sosyal koşullar altında bulunan bireyleri korumayı amaçlamaktadır. Bu koruma, sosyal politikalar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Buradan yola çıkarak, özetle refah devletini; temel sosyal hizmetlerin sağlanması amacıyla yönelik devlet önlemleri (genellikle sağlık, eğitim, konut, gelirin korunması ve kişisel sosyal hizmetleri kapsar) olarak ifade etmek mümkündür. Refah devletinin amacı, zorunlu devlet mekanizmalarıyla çeşitli gruplar arasında gelirin yeniden dağıtılmasını ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için yasal düzenlemelerin yapılmasını ve kurumların kurulmasını sağlamaktır. Bunun için de devletin sürece müdahalesi gerekmektedir.²¹

Sosyal refah devletinin ana çatısı, devletin ekonomiye müdahalesi ve dezavantajlı grupların korunması için yapılan kurumsal hizmetlerdir. Buna göre sosyal refah devleti, ekonomik bakımdan geri kalmış bireylerin haklarını koruyarak toplumda adil bir gelir dağılımı sağlayan, vatandaşlarının eğitim, sağlık vb. temel ihtiyaçlarını rencide etmeden yerine getiren, toplumsal bir barış ortamını oluşturarak sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda meydana gelebilecek farklılıklara müdahale ederek toplumun refahının artması için politikalar üreten devlettir.²²

¹⁹ Meryem Koray, Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye), İstanbul, TÜSES Yayınları, 2002, s.175.

²⁰ Christopher Pierson, Matthieu Leimgruber, Intellectual Roots of The Welfare State, **The Welfare State**, Editör: Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, 2021, s.48.

²¹ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s.16-22.

²² Yay, a.g.e., s.16.

Refah devleti yalnızca güvence altına aldığı haklar açısından değil, bu hakların hayata geçmesi için uygulanan refah politikalarının ne ölçüde piyasanın ve ailenin rolünü üstlendiğine göre değerlendirilmesi gerekir. Çalışanların tümüyle piyasaya bağımlı oldukları bir toplumda, onları dayanışma duygusuyla harekete geçiremezsiniz, bu nedenle işçi hareketi için çalışmayı meta olmaktan çıkarmak her zaman önemli olmuştur.²³ Sosyal refah devletinin görev alanı oldukça geniştir ve her bir ülkenin kendi sosyal refah modeline göre çeşitli uygulamalarla karşılanmaktadır. Ancak, refah devleti görevlerinin, temel olarak beş alanda yoğunlaştığı görülmektedir. Bunlar; sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, gelirin yeniden dağıtımı ve sosyal refah hizmetleridir. Bunlar dışında da devletin izlediği sosyal politikalar vardır. Örneğin, istihdam, konut, kent ve çevre politikaları vb. gibi.²⁴

Sanayi Devrimi sonrası özellikle gelişmiş ülkelerde fizyolojik çalışmanın yerini zihinsel çalışma almış ve bu da bilgi teknolojilerini ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda 'Üç Sektör Kanunu' olarak alınan kalkınma evrelerine bir yenisinin eklenmesi yaşanmıştır. Kalkınma süreci tarım sektöründen, sanayi sektörüne; sanayi sektöründen, hizmet sektörüne; hizmet sektöründen bilgi sektörüne geçiş başlamıştır.²⁵ Yine sanayi sonrası toplumda enformatik devrim sonucu bilgi öne çıkmış ve çalışma da buna göre dönüşüm geçirmiştir. Sonuç olarak imalat sanayinden hizmet sektörüne geçiş, teknoloji alanındaki yoğunlaşma ile tekniklerin artışı ve toplum yapısındaki katmanlaşma sonucu yeni iş ilişkileri ortaya çıkmıştır.²⁶ Küreselleşme olarak da kavramlaştırılan bu sürecin Refah Devleti ve politikalarına yansımaları kaçınılmaz olmuştur.

Küreselleşme ile beraber refah devletinin bir kriz içerisinde olduğu sosyal politika yazınında sıklıkla dile getirilen bir konudur. Sorunun nedenleri ve çözümlerine yönelik literatürde zengin bir tartışma bulunmaktadır. Bunun en önemlilerinden biri sosyal güvenlik açığı ile ilgilidir. Bilindiği gibi refah devletinin kurumsal özü birçok

²³ Gøsta Esping-Adersen, *The Three Worlds Of Welfare Capitalism*, Cambdrige, Poltiy Press, 1990, s.21-22.

²⁴ Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, s.26-27.

²⁵ Kenan Ören, *Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı*, **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, 2012, s.38.

²⁶ Merve Aksungur, Türker Topalhan, *Toplum Yapısı İçinde Çalışmanın Ortaya Çıkışı ve Yaşanan Dönüşümler*, Cilt: 3, Sayı: 16, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, s.19-21.

ülkede sosyal sigorta mantığına göre oluşturulmuştur. Bu da aynı ya da nakdi kamu desteğinin hak temelli garantisini içerir ve yaşlılık dahil olmak üzere önceden tanımlanmış standart risk kataloğuna; malullük, hastalık, ölüm ve işsizlik gibi giderek nüfusun büyük çoğunluğunun (bazen tümü) zorunlu katılımını öngören bir kamu politikasına dayanır. Sağlık ve aile hizmetlerinin bir kısmı hariç olmak üzere bunlar devletten alınan katkı paylarıyla finanse edilmektedir. Dolayısıyla Refah Devletinin krizi bir bakıma sosyal sigorta krizidir.²⁷ Geline aşamada refah devletinin azaltılması; bunun için de maliyet düşürme ve yeniden yapılanma yönünde bir eğilim var. Çoğu ülkenin birleştiği gibi görünen konular ise, hangi refah düzeyine sahip olursa olsun, bir dizi gelir testi içeren programlar, özel sigorta ile birleştirilmiş en aza indirilmiş evrensel programlar ve kriz zamanlarında geçerli geçici yardımlardır.²⁸

Refah Devletinin krizi aynı zamanda ailenin de krizidir. Sosyal devlet anlayışında aile, temel toplumsal birim olarak alınmış, çalışanların sosyal güvenceleri sosyal sigortacılık sistemi içinde karşılanırken, çalışanlara yönelik sosyal yardım programlarıyla da aile refahını arttırmak hedeflenmiştir. Ancak yeni dönemde sosyal politikadaki değişim aile politikalarını da etkilemiştir. Özellikle 1980'lerden itibaren egemen olan yeni sağ, sosyal devletin aileye yönelik refah artışı programlarının; sivil yardımlaşma, geleneksel dayanışma ve yardımseverliği olumsuz etkilediği, dolayısıyla çalışma ahlakını ve aile değerlerini zayıflattığını öne sürmüştür. Bunun sonucunda Sosyal devletin refah politikaları yerine; çalışabilecek herkesin kendilerinin ve ailelerinin refahlarından sorumlu olduğu ve sosyal risklerin de sigortacılık sistemi içerisinde ele alındığı bir yönelime girilmiştir. Çalışanlara yönelik sosyal yardımlar ile sosyal hizmetlerin sadece hak eden yoksullara ve devlet yerine, diğer sivil topluma tarafından sunulması doğrultusunda politikalar geliştirilmiştir. Giderek aile, refahının arttırılması gereken değil de kendi kendine yeten, ekonomik bir birim ve temel sosyal güvenlik kurumu olarak görülmeye başlamıştır.²⁹

²⁷ Maurizio Ferrera & Martin Rhodes, Building a sustainable welfare state, **West European Politics**, 23: 2, 2000, s.265 DOI: 10.1080/01402380008425375.

²⁸ Edited by Roger E. Backhouse ve diğerleri, *Liberalism and the Welfare State/ Economists and Arguments for the Welfare State*, Oxford University Press, 2017, New York, United States of America, s.212.

²⁹ Arzu İçağasıoğlu Çoban, Cengiz Özbesler; Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler, **Aile ve Toplum**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2009, s.33.

Kadınların istihdama yoğun katılımı sonucu rollerindeki değişim ile doğum oranlarında düşüş arasındaki demografik ilişki bağlamında aile; Refah Devleti tartışmalarının merkezindeki yerini korumuştur. Bir başka açıdan ise artan yaşam süresi hem sosyal güvenlik üzerinde artan bir yük oluşturduğu gibi; yeni dönemde daha önce aile içerisinde çözülen yaşlı ve çocuk bakımı gibi ihtiyaçlar, dağılan ve değişen aile yapılarında sosyal politikaların müdahalesine ihtiyaç duyan bir noktaya ulaşmıştır. Refah devletinin 1970’li yılların ortalarından itibaren yaşadığı krize, aile kurumunun da zayıflaması eklenince toplumsal maliyet artmaya başlamıştır. Kuşkusuz refah devleti eşitsizliği azaltmada önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Ancak, refah devletinin bu işlevi kamu harcamalarını artırmış, kamu harcamalarının finansmanını sağlamak için de vergi yükünün artmasına neden olmuştur. Yüksek vergi yükleri refah devletine yönelik baskıların artmasına neden olmuştur. Refah devletinin eşitliğe dayalı bir toplum hayali artan yükler karşısında zorlanmaya başlamış ve aile kurumunun da dönüşmesi nedeniyle geleneksel refah aktörü önemli ölçüde işlevini yitirmiştir.³⁰

Bu değişim, özellikle gelişmiş ülke ekonomilerinde aileye yönelik harcamalarda belirgin bir artışa neden olmakta ve sosyal güvenlik sistemleri açısından aile kavramının yeniden tanımlanmasını dayatmaktadır. Bu bağlamda kadının işgücüne katılımının önündeki engellerin kaldırılması, aile ve çocuk yoksulluğu ile mücadelede gelirin yeniden dağılımının sağlanması konuları üzerinde bir kez daha düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.³¹

4. REFAH KARMASI

4.1. Refah Karması Kavramı

Refah Devleti tarafından sunulan sosyal refah hizmeti benzeri bazı uygulamaların insanlık tarihi kadar eski olduğu ve modern refah devletleri ortaya çıkmadan önce; bu hizmetlerin sivil toplum, dini kurumlar, piyasalar, gönüllü kuruluşlar ve refah öncesi devlet gibi kurumlar tarafından bir şekilde sunulduğu görülmektedir.

³⁰ Mustafa Aykaç, İskender Gümüş, İslam Toplularında Refahın Sağlanmasında Ailenin Rolü, **International Congress Of Islamic Economy, Finance and Ethics**, İstanbul, 2018, s.39-40.

³¹ Hicran Atatanır, Sosyal Güvenlik ve Aile Yardımı Uygulamaları, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Temmuz 2011, s.145.

Dolayısıyla bu geleneksel kurumlar, insanlara sosyal koruma sağlamak bakımından; refah devletlerinden çok daha eski ve izleri tarihin derinliklerine kadar gitmektedir.³²

Sanayi devrimi öncesi tarım toplumlarında daha çok aile, dini kurumlar ve hayır kurumları gibi devlet dışı aktörler tarafından sağlanan refahtaki bileşim; sanayi toplumlarında devletin ağırlığının aile ve diğer enformel kurumlar aleyhine bir genişleme sürecine girmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. 19. Yüzyıldan itibaren ekonomik liberalizm, refah düzenlemelerinin birçoğunu, devlete sınırlı bir rol reçete ederek meşrulaştırdı. Küreselleşme döneminde ise devletin bu rolünün özel sektör lehine değişime uğradığı iddia edilmektedir. Ekonomik durgunluk, yaşlanan nüfus, bütçe kesintileri, genişleyen orta sınıf ve neoliberal ideoloji hepsi; refah sağlanmasında daha fazla çoğulculuk ve piyasalar için daha güçlü bir rol uğruna statükoya meydan okuyarak yerleşik düzenlemeleri yıkmıştır.³³

Yeni dönemin en karakteristik özelliği özelleştirme değildir. Daha önce sosyal hizmetler alanında çeşitli kısıtlar nedeniyle ertelenen özelleştirmeler gerek arz gerekse de talep odaklı biçimleriyle denenmeye başlamıştır. Bunun sonucunda özel kuruluşlar ve üçüncü sektör kamu fonları tarafından cömertçe desteklenmeye başlamıştır. Devletin mali desteğine kuruluşların içeriğini etkilemeyi amaçlayan güçlü devlet düzenlemeleri de eşlik ederek, bir nevi ‘gölge devlet’ uygulaması hayata geçirilmiştir. Aslında bu iki özelleştirme modeli, refah politikalarının geliştirilmesi için farklı ama mutlak çelişkili olmayan beklentiler oluşturmaktadır. Birinci model daha çok hizmetler için özel piyasa geliştirmeyi amaçlarken; ikinci model sadece hizmet arzını özelleştirirken, sosyal hizmetler için bir kamu piyasası oluşturmayı amaçlamaktadır. Pratik düzeyde, her iki yaklaşımın unsurlarını birleştiren sistemler; genellikle birine daha fazla ağırlık veren refah karışımları inşa edilir. Örneğin yarı piyasa kavramı, özel sektör sağlayıcılarının finansmanını özel bireylerin seçimine bağlı kılma fikrinin, akreditasyon biçimleri

³² Süleyman Özdemir, Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: “Refah Karması” ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 2010, sayı.48, s.100.

³³ Daniel Béland and Kimberly J. Morgan, “Governance”, *The Oxford Handbook Of The Welfare State*, Ed. Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.175-177.

aracılığıyla doğrudan devlet kontrolünü sürdürme amacıyla bir arada bulunduğu karma bir sistemi ifade etmektedir.³⁴

Bir toplumdaki toplam refah, refah sağlayıcı aktörlerin her birinin ürettiği refahın toplamından oluşmaktadır. Sosyal refah hizmetlerinin sunumunda gittikçe artan bir paya sahip olan çeşitli refah sağlayıcı aktörleri ifade etmek üzere, “refah karması” (welfare mix), “refah çoğulculuğu” (welfare pluralism), “refah üçgeni” (welfare triangle), “refah devletin ötesi” (beyond the welfare state) vb. kavramlar kullanılmaya başlamıştır. Ancak “refah karması” bu durumu ifade etmek üzere refah literatüründe en sık başvurulan kavramdır.³⁵

Özellikle 1990’lardan sonra refah karması giderek Avrupa’da yaygın bir hizmet modeli halini almıştır. Gönüllülük, kendi kendine yardım, toplum katılımı, toplum kalkınması vb. kavramlarla refah ekonomisindeki karışımında, dengenin özel sektör ve gönüllü kuruluşları lehine değişimi adım adım gerçekleşmeye başlamıştır. Friedman gibi dönemin önde gelen yazarları ve IMF gibi uluslararası kuruluşları aracılığıyla mevcut politik yönelim üçüncü dünya ülkelerine ihraç edilmiştir.³⁶ Küreselleşme süreci ile birlikte önce devlet ve üçüncü sektörün iç içe geçmesiyle karakterize karma model yerine; piyasalaşma ile devlet, üçüncü sektör ve bireysel yararlanıcılar arasında daha net bir ayırım hâkim olmaya başlamıştır.

4.2. Temel Refah Karması Aktörleri

Refah sağlayıcı kurumlar refahın organizasyonunda değişen koşullarda ve farklı oranlarda rol oynamaktadırlar. Tarım toplumlarında daha çok sivil sektör olarak aile ve dini kurumların etkin olduğu bir dönemin ardından sanayi devrimi ve sonrası süreçte devletin refahın organizasyonunda Refah Devleti olarak yoğun bir şekilde yer aldığı gözlenmektedir. Küreselleşme ile birlikte devletin rolünün özel sektör lehine değişime uğradığı iddia edilmektedir. Geline aşamada ise gönüllü sektör olarak da adlandırılan kâr amacı gütmeyen kuruluşların refahın sağlanmasında giderek yoğun

³⁴ Ugo Ascoli and Costanzo Ranci, The Context of New Social Policies in Europe **Dilemmas of the Welfare Mix The New Structure of Welfare in an Era of Privatization** Edited by Ugo Ascoli and Costanzo Ranci, 2002, Springer Science+Business Media, New York, s.5-11.

³⁵ Özdemir, Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Yeni Bir Anlayış: “Refah Karması” ve Sosyal Refah Sağlayıcı Kurumlar, s.99.

³⁶ Marjorie Mayo, Communities and Caring The Mixed Economy of Welfare, St. Martin's Press, New York, 1994, s.6.

katılımının yaşandığı bir süreçten geçtiğimiz sosyal politika yazınında dile getirilmektedir. Elbette her dönem bazı aktörler öne çıksa da tüm bu refah sağlayıcı aktörler bu bileşimde belli oranlarda varlıklarını korumakta ve refah sağlayıcı işlevler üstlenmektedirler. Bu durum tarihsel kesitler için söz konusu olduğu kadar farklı refah modelleri ve farklı ekonomik büyüklüğe sahip ülkeler açısından da belli ölçülerde geçerlidir. Bu çalışmada refah sağlayıcı kurumlardan Refah Devleti yukarıda anlatılmış olup; sivil sektör içerisinde sayılan ve bazı yazarlar tarafından enformel sektör olarak anılan aile aşağıda etraflıca işlenecektir. Diğer refah sağlayıcı aktörlere kısaca değinilecektir. Aşağıda tarihsel olarak Sosyal Refah Sağlayan kurumlar ve olarak üstlendikleri rollere ilişkin sunulan tablo günümüzde de büyük ölçüde geçerliliğini korumaktadır.

Tablo 1. Karma Refah Ekonomisinin Dört Sektörü ve Temsilcileri

SEKTÖR	KAMU	ÖZEL	KAR AMACI GÜTMİYEN	SİVİL SEKTÖR
TEMSİLCİLERİ	<ul style="list-style-type: none"> Merkezi ve Yerel Yönetim Özerk Kamu Kuruluşları Kamu Hizmeti Sağlayıcıları 	<ul style="list-style-type: none"> Ticari İşletmeler Ticari Hizmet Sağlayıcıları 	<ul style="list-style-type: none"> Kampanya Grupları Kendi Kendine Yardım Grupları İnanç Grupları Hayır Kurumları Sosyal İşletmeler STK'lar Kar Amacı Gütmeyen Hizmet Sağlayıcılar 	<ul style="list-style-type: none"> Aile/Ev Arkadaşlar Komşular

Kaynak: Jeanette Brejning, Corporate Social Responsibility and the Welfare State, Ashgate Publishing Limited, 2012, s.12.

4.2.1. Refah Devleti

4.2.1.1. Merkezi Yönetim

Refah Devleti diğer refah sağlayıcı kurumlara göre daha yeni sayılır. Özellikle modern refah devletlerinin kuruluşu ile birlikte devletin refah hizmetlerinde daha etkin rol aldığı söylenebilir. Daha önce sadece askeri ve güvenlik boyutuyla öne çıkan devlet organizasyonları sanayi devrimi sonrası süreçte hem dar hem de geniş anlamda sosyal politika alanına müdahil olmuşlardır. Giderek devletlerin evrimi sosyal refah ve sosyal politikalarda aldıkları roller sonucu Refah rejimlerinde ait oldukları kümeyi belirleyen bir parametre haline gelmiştir. Refah Devleti kavramı yukarıda detaylı bir şekilde

anlatılmış olup; yine çalışmanın planına bağlı olarak Refah Devletlerinin sınıflandırılması son bölümde ayrıntılı olarak işlenecektir.

4.2.1.2. Yerel Yönetim

Günümüzde yerel yönetimler sosyal refahın sağlanmasında giderek daha fazla pay ve sorumluluk sahibi olmaya başlamıştır. Sosyal devletin en önde gelen ilkelerinden olan yerelleşme, toplum düzeyinde en yerelden başlayarak ve devlet yardımından önce harekete geçmeyi ifade etmektedir. Bu somut olarak sorun veya kriz durumlarında; aileden başlayarak, mahalle, kendine yardım grupları, gönüllü yardım kuruluşları ve son olarak devletin geldiği bir yardım yoludur. Bu durum devlet yardımlarının sadece gönüllü yardım kuruluşları aracılığıyla değil, aynı zamanda büyük refah örgütleri durumundaki yerel kuruluşlar tarafından yerindelik ilkesi gereği yerine getirilmesini içerir. Özellikle Hitler diktatörlüğünün sonuçları nedeniyle Almanya’da olduğu gibi bazı ülkelerde merkezi bir denetime izin vermemek için yerindelik ilkesi Anayasa hükmü haline getirilmiştir.³⁷

Özellikle gelişmiş refah devletlerinde 20. yüzyılın başından itibaren belediyeler, kentsel hizmetler yanında sosyal politikaların sağlanmasında da görev almaya başlamışlardır. Bu noktada belediyeler merkezi düzeyde planlanan politikaların mahalli düzeyde uygulanması görevini üstlenmişlerdir. Nitekim sosyal politika alanındaki etkinlikleri nedeniyle belediyelerin literatürde “refah belediyeciliği”, “yerel refah devleti” gibi kavramlarla nitelendirilmelerine yol açmıştır. Ancak 1970’li yılların ortalarından itibaren devletin küçülmesini temel alan neoliberal politikaların sonucunda belediyelerin sosyal hizmetlerdeki ağırlığı azalmıştır. Sonuçta kamu yönetimi içindeki önemini yitirmesi ve mali bakımdan zayıflaması ile belediyeler bu alandaki görev yetkilerini merkezi hükümet, özel sektör ve özerk kuruluşlara devretmek durumunda kalmıştır.³⁸

³⁷ Ria Puhl, Almanya’da Sosyal Çalışma, **Avrupa’da Sosyal Çalışma**, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, 2015, Ankara, SABEV, s.101-102.

³⁸ Eylem Beyazıt, Muharrem Güneş Yeni Yerel Yönetim Yasalarının Sosyal Politikaya Katkıları, **International Journal of Academic Value Studies**, 2016 / 2 (4): s.83.

4.2.2. Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar

Refahın sağlanmasında kamu birinci sektör, piyasa ikinci sektör olarak anılırken kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ise üçüncü sektör olarak nitelendirilmektedir. Küreselleşme ile birlikte yoksulluk, çevre, kadın ve göç gibi bir dizi yeni sorun alanları ortaya çıkmaya başlamıştır. Mevcut durumda devletlerin küçülerek sosyal alandan çekilmesi ve sorunların giderek ulusal devletleri aşan bir hale gelmesi ile kâr amacı gütmeyen kuruluşların (KGK) doğuşu için de zemin hazırlanmıştır.³⁹

1980'lerden itibaren gelişmiş ülkelerde, yoğun bir şekilde “gönüllü sektör (voluntary sector)”, “kâr amaçsız sektör (non-profit sector), “hükümet dışı örgütler (non- governmental organizations)”, “üçüncü sektör (third sector)” olarak da adlandırılan yeni bir sektörün yükselişine tanık olunmaktadır.⁴⁰ Hem sol hem de sağ kesimin, ülkeden ülkeye farklılık gösterse de; esnek yapıları, yüksek verimlilikleri ve desantralize örgütlenme gibi olumlu özellikleri nedeniyle, KGK ile işbirliği yaptığı gözlenmiştir. Devletler, bazı hizmetleri üretmek yerine bu kurumlardan almayı tercih etmekte ve KGK'ın refah hizmetlerindeki payı giderek büyümektedir.⁴¹ Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar; resmi ve genellikle fayda sağlamak için kamu fonları alan oldukça profesyonel kuruluşlar veya hizmetleri kapsar. Örnek olarak kiliseler, karşılıklı yardım dernekleri, kooperatifler, gönüllü grupları, vakıflar, sendikalar verilebilir.⁴² Özellikle başta ABD ve İngiltere gibi ülkelerde KGK'nın hızlı gelişiminin öne çıkan nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. Özel sektör ve/veya gönüllü sektör kamu sektörü sunumundan daha etkili ve daha az maliyetli olabilir.
2. Karma ekonomide tedarik karışımının artırılması refah bileşimindeki tüketici/müşteri seçimini artırır.

³⁹ Mehmet Marangoz Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Sosyal Pazarlama ve Çevre Gönüllü Kuruluşlara Yönelik Bir Araştırma, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 9, Sayı: 1, 2007, s.276-277.

⁴⁰ Fatma Kocabaş, Küreselleşme Bağlamında Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Güçlendirilmesinde İnternetin Önemi, <https://www.tuhis.org.tr/pdf/1028.pdf>, Kamu-İş; C:10, S:2/2008, s.174.

⁴¹ Süleyman Özdemir, “Kar Gütmeyen Kuruluşlar” (KGK) ve Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Artan Rolü, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 2010, sayı.48, s.131.

⁴² Béland, Morgan, a.g.e., s.174.

3. Devlet hizmeti doğası gereği bürokratiktir, oysa özel ve/veya gönüllü hizmet daha az bürokratik ve ataerkil olabilir, bu da daha fazla yenilik ve esnekliğe izin verir.
4. Refah devleti ırk ve cinsiyet gibi eşitsizlik kalıplarını yeniden üretti. Alternatif hizmet biçimleri, bu nedenle bunlarla mücadele stratejilerinin bir parçası olarak gerekli olmuştur.
5. Daha genel olarak, devlet dışındaki gönüllü refah yapıları, özellikle kendi kendine yardım programları; aktif katılımı ve demokrasiyi teşvik etmek için daha geniş siyasi stratejilerde bir role sahiptir.

Gelinen aşamada kâr amacı gütmeyen kuruluşların bu fonksiyonları ne oranda yerine getirdiği tartışmalıdır. Ancak giderek hizmet sunumunda özellikle sosyal hizmetler alanında da etkinlikleri ve büyüklükleri artmaktadır.⁴³

4.2.3. Özel Sektör

Sosyal refahın sağlanmasını devletin sorumluluğunda bir görev olarak kabul edenlerin varlığına rağmen, başta Amerika olmak üzere, bazı ülkelerde sosyal refahın özel sektörün faaliyetleri sonucu büyüdüğü akıldan çıkarılmamalıdır. Devlet, sorumluluğu gönülsüzce sonradan üstlenmiştir. Ayrıca özel sektörün de sosyal refah hizmetlerinin önemli bir oranını ürettiği bilinmektedir.⁴⁴ Bu bağlamda Özel sektör geçmişten bu yana refah karması içerisinde önemli rol üstlenen bir kurumdur.

Özel sektörün tarım toplumlarında yerine getirdikleri işlevler sanayi devrimiyle beraber çeşitlenmiştir. Bu dönemden sonra daha yoğun olmak üzere özel sektör hem istihdam sağlama hem de mal ve hizmet üretme özelliğiyle öne çıkmaya başlamıştır. Erken sanayileşme döneminden itibaren organize sermaye yani işveren ile sendikalar istihdam ilişkisinin iki tarafının kollektif çıkarlarını savunarak, dolaylı olarak müzakere edilen ücretler yoluyla piyasa gelirin birincil dağılımını doğrudan belirlemekte ve vergi sonrası transferler ile yeniden dağıtım politikalarını etkilemektedirler. Yine küreselleşme ile sendikaların güç kaybettiği ve buna mukabil çok uluslu şirketlerin güç kazandığı ve sendikasız kurumsal sorumluluk stratejilerine geçiş yaşandığı

⁴³ Mayo, a.g.e., s.25-29.

⁴⁴ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s.366.

gözlenmektedir.⁴⁵ Ayrıca refah devletinin tercih ettiği ekonomik modele bağlı olarak kapladığı alan değişmekle beraber, son dönemde devletin birçok alandan özel sektör lehine çekildiği iddia edilmektedir.

4.2.4. Sivil Sektör

Sivil sektör sanayi devrimiyle beraber gelişen refah devleti uygulamaları ile birlikte enformel sektör olarak ele alınmaya başlamıştır. İçerisinde aile, akraba, eş, dost gibi ağları barındıran sektörün her daim etkili olan ve öne çıkan aktörü aile olmaktadır. Aile bu özelliği dolayısıyla çalışmada aşağıda ve daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Bazı kaynaklara göre din de sivil sektör içerisinde değerlendirilen bir sosyal refah aktörüdür. Gerek kapitalizmin gelişmesi gerekse de refah devletinin ortaya çıkmasında din önemli bir işlev görmüştür. Din vatandaşların toplumsal dayanışmaya yönelik tutumlarının yanı sıra; güvenlik ve bu nedenle sosyal koruma taleplerini etkileyebilir. Din ile refah devletinin ne ölçüde birbirine bağlı olduğu; birinin (refah devleti) genişlemesi veya gerilemesi ile diğersinin(din) ne ölçüde değiştiğine ilişkin akademik çalışmalar yapılmaktadır. Bu noktada modernleşmenin temel argümanı dinin güvenlik sunduğu ve refah devletinin varoluşsal risklere karşı koruma sağladığında dini ve manevi yönelimin azaldığı noktasındadır. Yine dindarlığın yeniden dağıtım tercihlerini azalttığı ve ekonomik muhafazakarlığı arttırdığı literatürün istikrarlı bir bulgusudur. Refah devletinin bireylere sosyal güvenlik sağlama işlevinin azaldığı ve daraldığı dönemlerde din bu boşluğu doldurabilir. Nitekim özelleştirmeler sonrası bazı refah görevlerinin devletten kilise ve hayır kurumlarına devredilmesi ile sonuçlanabilir.⁴⁶

⁴⁵ Bernhard Ebbinghaus, Unions and Employers, **The Oxford Handbook Of The Welfare State**, Ed. Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021.

⁴⁶ Kees Van Kersbergen, Philip Manow, Religion **The Oxford Handbook Of The Welfare State**, Ed. Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.367.

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE VE SOSYAL REFAH İLİŞKİSİ

1. AİLENİN TANIMI

Aile dinamik bir kavram olduğu için; zamana ve zemine göre yapılan tanım değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle aileyi tarihsel olarak, farklı açılardan ele alan günümüzde de geçerli bütünsel bir tanıma ulaşmak gerekir. Nitekim bu bağlamda 1950'lere kadar sosyologlar, antropologlar, psikologlar, ev ekonomistleri, sosyal hizmet uzmanları vd. akademik çevrelerde aileye dair bilimsel ilgide artış olsa da bunlar daha çok eş seçimi ilgili idi. 1950 bir aile teorisi oluşturulması noktasında bir milat olarak kabul edilmektedir.¹

Jary ve Jary'nin biyolojik temelli yaklaşım ve antropolojik tasvire göre; aile, biyolojik ihtiyaçtan doğmuş ve bir araya gelerek üreyen çiftlerin oluşturduğu, kan bağı gibi yakınlık dereceleri ile tarihsel süreçte oluşturulmuş ve zaman zaman değişik formlar alan antropolojik bir birliktir.² Ailenin ortaya çıkması ilkel toplumdaki ensest yaşamın başlamasıyla mümkün olmuştur. Bu anlamda evlilik aile ile yakından ilişkili kavramların başında gelmektedir. Şahinkaya'ya göre evlilik sosyalleşme ve aile oluşturmada son derece önemlidir: "Ancak hayvanlarda aile genellikle biyolojik karakterdedir. İnsanlarda ise gerek strüktür ve gerekse fonksiyonları bakımından o ülkenin kültür düzeyiyle şekillendirilmiş durumdadır. Yine başka bir açıdan hayvanlar çiftleşir, insanlar evlenir. Bu farkın anlamı; çiftleşmenin biyolojik, evlenmenin ise sosyolojik bir olgu olduğunu belirtmektir."³ Çoğu kültürde evlilik için yasal bir sözleşmenin yanında dini kurallara uygun bir törenin yapıldığı görülmektedir.

Aileyi anlamada başvurulması gereken en önemli kavramlardan bir diğeri ise akrabalıktır. Akrabalık kan yoluyla veya evlilik ile kurulur. Geniş aile klanına göre daha yöresel ve ekonomik bir grup olup, geniş ailede hısımlık yoluyla kazanılan akrabalık klanda söz konusu değildir. Özellikle tarım toplumlarında kan bağına dayanan

¹ James M. White, Todd F. Martin, Kari Adamsons, Family Theories An Introduction, SAGE Publications Inc., California, 2018, s.63.

² Özgür Sarı, Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı, **Sistemantik Aile Sosyolojisi**, Ed.: Mustafa Aydın, 2.bs., Konya, Çizgi Yayınevi, 2014, s.24.

³ Rezan Şahinkaya, Psiko-sosyal Yönleriyle Aile, Ankara, Kardeş Basımevi, 1975, s.10-12.

hısımlığın, günümüzde de mirasın geçiş sisteminde esas alınması söz konusudur. Dolayısıyla hısımlık birtakım hak ve yükümlülüklerin yanı sıra ayrıcalıklar ve mevkiiler de getirebilen bir etkileşim ağıdır. Sonuçta hısımlık sistemi sadece cinsel birleşme sonucu aynı kökten gelen kişiler arasındaki bağdan öte, geniş bir sosyal içeriği barındırır. Günümüzde akrabalık ilişkilerinin ağırlığı azalsa da mülkiyetin ve statünün geçişinde hala etkin olarak sürmektedir.⁴

Ailenin gelişimini tarihsel materyalizm görüşü açısından ilk olarak inceleyen Friedrich Engels, Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni adlı yapıtında; sadece ailenin kökeninin tarihsel ayrıntılarını değil, kadının tarihte ortaya çıkan ezilmesinin ekonomik temelini ve emek araçlarında özel mülkiyetin hegemonyasını da ortaya koyar. Farklı toplum ve topluluklardaki aile biçimlerini değerlendiren Engels ailenin ilkel tarih içerisindeki gelişimini evlilik anlaşmasının giderek daralmasına paralel açıklar. Evlilikle edinilen akrabaların giderek birbirinden uzak ailelere dayalı olması ailenin önceki biçimlerine göre temelli bir değişimin habercisi kabul eder. Yabanıllık-barbarlık-uygarlık salınımında aile bireyleri aileyi kurarken birliği oluşturan doğal seçim giderek ortaklıklara dayalı ve özel mülkiyetin servet edinme hevesinin belirlenimi altına girer. Servetlerin artışı ile aile geleneksel aile düzeni olmaktan çıkar ve soy zinciri servet zincirine dönüşür. Bu durum aynı zamanda analık hukukunun da yıkılışı anlamına gelir.⁵

Ailenin ortaya çıkışına dair farklı tezler vardır. Şu ana kadar bahsettiğimiz antropolojik ve arkeolojik çalışmalar sonucu ortaya konan bilgilere dayanmaktadır. Ancak bunun dışında ailenin insanın yaratılışından beri olgun bir şekilde var olduğuna, hatta ilk insan Âdem ve Havva'nın aynı zamanda ilk aileyi temsil edenler olduğu yönünde semavi dinlerce kabul gören açıklama vardır. Yahudilerde baba ruhani bir kimliğe sahip olduğu gibi aile de dini bir kurum olarak kabul edilirdi. Miras, akrabalık ilişkileri erkeğe göre düzenlenmekte olup, kadın ise düşük bir statüde görülüyordu. Öyle

⁴ Nurgün Oktik, Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar, **Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım**, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşitoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 2018, s.4.

⁵ Güncel Önkal, Kavram Olarak Aile: İlkesellik, Pratik ve Etik Paradigma, **Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım**, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşitoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 2018, s. 47-48

ki dini kitapları Tevrat'ta kadın ölümden bile acı olarak değerlendiriliyordu. Buna rağmen Musevi ailesi tarihte ilk düzenli aile olarak kabul edilmektedir. Hristiyanlıkta ise evlenmek Allah'ın emri sayılır ve kutsal kabul edilirdi. Âdem Havva'dan önce yaratıldığı için dünyaya günah ve suçu kadının getirdiğine inanılmakla beraber kadın Yahudilikteki gibi mal olarak görülmezdi. İsa Mesih kilisenin, erkek çocuk ailenin başı olarak algılanmaktaydı.⁶

Aile İslam dinine göre, sosyal korumanın ilk gerçekleştiği, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın ilk yapıldığı yer olduğu için temeldir. Ailede sosyal korumanın sağlanmasına yönelik olarak İslam dininin; insana, dünyaya, mala bakışı ile ilgili temel yaklaşımlarını, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamberin (s.a.s.) sözlerinde ve örnek davranışlarında görmek mümkündür.⁷ İslam dini, hısım ve akrabalık ilişkilerine de özel bir önem vermiştir. Bu hususların devam ettirilmesi Sıla-i rahim olarak kavramlaştırılmıştır ve İslam'da istenen bir durumdur. Hadislerde bu konuda pek çok örnek verilebilir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; ‘Neseplerinizi, soylarınızı bilip öğreniniz, hısımlarınızı arayıp sorunuz. Akrabalarınızı aramayacak olursanız, hatta yakınınızda bile olsalar, onlarla hiç yakınlığınız yok demektir. Onları arayıp sorduğunuz zaman, uzakta bile olsalar, uzaklık kalmaz. Teyzeler ana yerindedir.’⁸

En kapsamlı aile tanımlamalarından birini yapan Burgess ve Locke aileyi; her birinin saygın rolleri olan anne, baba, kardeşten oluşan; kan ve evlat edinme yoluyla birbirine bağlanmış; aynı evde yaşayan ve ortak bir kültür oluşturan grup olarak tanımlar.⁹ Aile ve hane kavramları, aileyi inceleyen sosyologlarca çok uzun zamandır birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ampirik çalışmalarda “aile”, kan ya da evlilik bağının birleştirdiği, aynı kazandan yiyen bireyler grubu olarak tanımlanır. Ancak böyle tanımlamak hem ayrı yaşamak durumunda kalan bireyleri aile üyesi saymamak hem de

⁶ Leyla Kırkpınar, Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.37-39.

⁷ Ayten Vahapoğlu Erol, İslam Dinine Göre Ailenin Sosyal Koruması, **Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi**, Ankara, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2013, s.135.

⁸ Mahmut Tezcan, Kültürel Antropoloji, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1997, s.85.

⁹ Oktik, a.e, s.3-4.

kültüre ve zamana göre farklılık gösteren aileleri hane olarak görmemek gibi bir sonuç doğurur.¹⁰

Aile tanımlarından da anlaşılacağı gibi ailenin biyolojik, ekonomik ve sosyal yönlerden birçok fonksiyonu vardır. Bu fonksiyonlar toplumların buldukları gelişmişlik düzeyine göre farklı oranlarda aile tarafından yerine getirilir. Elbette feodal ilişkilerin hâkim olduğu bir toplumda ailenin sahip olduğu ya da olması gereken fonksiyonlarla, sanayi toplumunda ailenin fonksiyonu buna ilişkin kazandığı yapı farklı olacaktır. Özellikle günümüz modern dünyasında ailede, kaçınılmaz biçimde tüm toplumlarda ortak birtakım özellikler varlıklarını sürdürmelerine rağmen; ekonomik ve kültürel durumlar ailenin görece farklı fonksiyon ve yapılarda olmasını getirebilir. Nitekim araştırmaların ortaya koyduğu üzere İngiltere’de endüstri devriminden önce hatta Protestanlığın yükselişinden önce de çekirdek ailenin ve bireyciliğin varlığını gösteren kanıtlar gösterilmiştir. Yine tarihsel kanıtlar endüstri devriminden öncesinde Amerika’da bugünküne benzer aile yapılarına işaret etmektedir.¹¹ Yani klasik ilerlemeci bir şablona bağlı kalmadan da tarihsel süreçte ailenin gelişimsel çizgisini ortaya çıkaran bir sınıflandırma yapmak mümkündür. Ancak ailenin yapı ve fonksiyonunda yarattığı değişim ile sanayi devrimi aynı zamanda bir aile devrimidir diyebiliriz.

Her toplumda, toplumun iş bölümü ve katmanlaşma sistemi; ailenin yapısı ve kadın erkek ilişkileri üzerinde etkili olduğundan kadın ve erkek ilişkileri de çeşitli toplumlarda farklılaşmaktadır. Aile yaşamı üzerinde kentleşme belli koşullar altında yoğun etki yapmaktadır. Değişen toplumsal çevre ve farklılaşan denetim mekanizmaları, aile üyelerinin toplumla olan ilişkilerinin yeni mahiyeti, konutların aldığı biçimler, kamu hizmetlerinin türleri ve gelişen haberleşme ailede karşılığını bulmaktadır.¹² İnsanlık tarihine baktığımızda farklı kurumsal yapılar şeklinde karşımıza çıkan bir aile olgusuyla karşılaşırız. Zaman zaman erkek egemenliğinin zaman zaman kadın egemenliğinin hâkim olduğu totem ya da klan kaynaklı akrabaları bir araya

¹⁰ Ferhunde Özbay, Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın, **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, Ed.: Ferhunde Özbay, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.79.

¹¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, İnsan Aile Kültür, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 1991, s.90.

¹² Kırkpınar, a.g.e., s.263.

toplayan ve kendi içerisinde dinamiği olan bu kurum, 1804'te Fransa'da aile hukuku ile ilgili kuralların konulmasıyla yasal bir birim olarak kabul görmeye başlamıştır.¹³

2. EKONOMİK BİR BİRİM OLARAK AİLE

Ailenin kavramsallaştırılmasında devlet ve aile arasındaki karşılıklı ilişkiler ele alınır. Bu bağlamda, piyasa açısından ekonomik olarak bakıldığında, ailenin temel işlevleri gelirin yeniden dağıtımını, beşerî sermaye oluşumu, emek arzı ve tüketim ile ilgilidir. Ekonomik bir birim olan aile içinde; aile üyeleri genellikle ekonomik kaynakları paylaşır ve hem üretken emek hem de kaynakları tüketirken, aileleri bir toplumun sosyal sistemindeki tabakalaşmaya dâhil olarak düşünmek gerekir. Bu nedenle, bazı aileler diğer ailelerden daha fazla servete, güce ve statüye sahiptir.¹⁴ Yine ailede paranın kullanımını kültürel normlar ve kurumsallaşmış yapılardan etkilendiği kadar, çift düzeyinde etkileşim yoluyla¹⁵ hane geliri yönetilir.

Aileler bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynarlar. Geleneksel olarak aileler yeme, barınma ve güvenlik gibi temel ihtiyaçları karşılamak için bir araya gelmiştir. Ancak günümüzde aileler eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve bakım gibi daha fazla sosyal hizmet sağlamada rol oynamaktadırlar. Aileler, toplumda özellikle çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi özellikle savunmasız olan kesimlere yardımcı olur. Örneğin çocukların bakımı ve eğitimi üstlenirler, yaşlılara bakarlar ve engellilere destek sağlarlar. Ayrıca aileler bazı durumlarda hükümetin sağlayamayacağı veya yetersiz kalabileceği hizmetler de sağlarlar. Özel eğitim gerektiren çocuklarının ihtiyacını karşılamak için ekstra kaynaklar sağlamak ve ekonomik zorluk yaşayan bireylerin yardımına koşmak gibi.

Aile tarafından sağlanan sosyal destek, doğuştan itibaren bir annenin bebeğiyle kurduğu ilişkisiyle başlar. Sosyal çevre büyüdükçe sosyal destek sınırları da akrabalar, arkadaşlar, iş arkadaşları, sosyal ve sağlık alanında çalışan profesyoneller, ..., toplum

¹³ H. Nermin Çelen, Aile ve Psikolojik Yansımaları, **Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım**, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşitoğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., 2018, s. 31.

¹⁴ White, Martin, Adamsons, a.g.e., s. 38.

¹⁵ Sean R. Lauer and Carrie Yodanis; Money Management, Gender, and Households **The Sociology of Families**, Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards, Wiley BLACKWELL, West Sussex UK, 2014, s. 356.

biçiminde genişlemektedir Yaşamın sonuna yaklaşınca -kültürel faktörlerin de etkisiyle- bireylere sunulan sosyal destek yine büyük ölçüde aile üyeleri tarafından sağlanmaktadır. Bu nedenle ailenin sosyal açıdan iyilik hali, bir yandan sosyal destek sunumunu kolaylaştırırken; bir yandan da ulusal olarak sosyal dayanışmayı güçlendirerek toplumsal refaha katkı sağlamaktadır.¹⁶En eski sosyal güvenlik kurumu olan aile, bu fonksiyonunu farklı toplumsal düzeylerde ve farklı oranlarda günümüze kadar koruyarak sürdürmüştür. Literatürde aile, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık gibi kurumlar, bir bütün olarak “sivil sektör” olarak ifade edilmektedir. Sosyal örgütlenmenin en eski örneğini oluşturan aile, özellikle dayanışmanın da en güçlü olduğu toplumsal birimdir. Nitekim geleneksel bağları güçlü olan toplumlarda hala ailenin hasta üyeleri, ana-babasını kaybeden çocukları, yaşlı bireyleri, ailenin diğer fertleri tarafından korunmakta, bu bir görev olarak görülmektedir. Yine ailenin genç ve yetişkinleri ile orta yaşlılarından, ailenin çok genç ve çok yaşlılarına doğru “aile içi gelir transferi” gerçekleşmektedir. Miras yoluyla, ailenin yaşlılarından orta yaş aile bireyelerine kalan gelir ve mülkiyet de “refah transferi” olarak kavramlaştırılmıştır.¹⁷

Sanayi öncesi toplumlarda ailenin toplamda bir üretim birimi iken sanayi devrimi sonrasında bir tüketim birimine dönüştüğü kabul edilir. Ancak sanayi sonrası dönemde ailece yapılan üretim bir istisna ise de aile hala ekonomik süreçlere yakından bağlıdır. Stark’a göre; “İster tarım toplumunda ister sanayi ya da hizmet sektöründe çalışan kentli aileler olsun, aile her dönem için ilk ekonomik yapı olmuştur. Üretim sürecine katılmada ve bireylerin ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasında aile bir bütün olarak ekonomik ünite olarak ele alınır. Haneye giren ekonomik gelirin tüm üyeler için ihtiyaçlarının karşılandığını ve güvence oluşturduğunu düşünecek olursak ailenin iktisadi bir unsur olarak da toplumsal ekonomiden önce gelen bir yapıtaşı olduğunu kolayca anlayabiliriz.”¹⁸

¹⁶ Recep Yıldız, Yasin Erdurak, **Sosyal Sağlık Bileşeni Olarak Sosyal Destek ve Ailenin Rolü**, Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2021 9 (3), s.596-597.

¹⁷ Süleyman Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, 2.bs., İstanbul, İTO Yayınları, 2017, s.353

¹⁸ Sarı, a.e., s.23.

3. SOSYAL REFAH AKTÖRÜ OLARAK AİLE

3.1. Ailenin Refah Sağlamada Tarihsel Rolü

Kapitalizm öncesi toplumlarda aile ataerkil adı verilen, aile içi ilişkileri düzenleyen ve ailenin tüm işlevlerini denetleyen bir düzene sahipti. Diğer üyeler, aile reisinin yönetimi atında bulunur ve yaş, cinsiyet, akrabalık düzeylerine bağlı olarak kendilerine düşen görevleri yerine getirilerdi. Bu aile biçiminde üst düzeyde bulunanlar diğer üyelerin emeğinin sahibidirler. Diğer bir deyişle ailenin bağımsız bir ekonomik birim olarak, toplumda üretim faaliyetlerini düzenlemesi kendi içyapısında eşitsiz ilişkileri örgütlemesi ile mümkün olmaktadır. Bu toplumlarda ailenin ekonomik bağımsızlığından söz edilse dahi, bireysel anlamda bir ekonomik bağımsızlıktan söz edilemez.¹⁹

Sanayileşme eşiğinde Britanya, Birleşik Devletler ve başka yerlerde birçok hane halkı, tüketmek ve satmak için yapılan küçük ölçekli tarımsal faaliyetler ve evde üretilen şeylerin birleştirilmesi ile yaşamaktaydılar. Her ne kadar burada da cinsiyete dayalı bir iş bölümü var idiyse de üretim alanı ile (geniş anlamda) yeniden üretim alanı arasında belirgin bir ayırım bulunmuyordu. Başka bir deyişle “ev” ile “ekonomi” aynıydı ve “yiyeceklerin üretilmesi ve el işlerinin yapılmasında erkekler ile kadınlar, genellikle yan yana çalışıyorlardı”. Bu durum erkek egemen ataerkil ailelerde kadınların haneye olan iktisadi katkılarının görünür olduğunu ortaya koyuyor. Sanayileşme, meta üretimini hanenin dışına, fabrikaya kaydırmış ve iktisat ile ev arasında keskin fiziksel sınırlar oluşturmuştur. Gelişmeler sonucu aile hayatı kültü sosyal bir norm olarak egemen olmuş; bir kadının doğal yerinin ailesine bakacağı ev içi olduğu savunularak ve beslenme aktiviteleri de kadının doğasının bir parçası gibi sunularak kadınlar çalışmış sayılmamışlardır.²⁰

Dinamik bir kurum olan aile ekonomik ihtiyaçlar ölçüsünde yapı ve işlevlerinde değişikliğe gidebilmektedir. Nitekim kapitalizm öncesi aile ekonomik yapı ile uyumlu bir nüfus yapısı söz konusudur. Aile yüksek doğum ve ölüm oranları ile malul nüfus

¹⁹ Ferhunde Özbay, Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişimlerinin Aile İşlevlilerine Yansıması, **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.35.

²⁰ John W. Budd, Çalışma Düşüncesi, 1.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008, s.193-196.

üzerinde kontrol sağlayarak üretim süreçlerinin ihtiyaçlarına cevap verebilmektedir. Zaman zaman savaşlar, askere alınmalar, bulaşıcı hastalıklar ve doğal afetler ile bozulan bu denge, ailenin geçimini zorlaştırmaktadır. Aile ataerkil düzen sayesinde, kendi bünyesinde ortaya çıkan emek kıtlığı ve geçim sıkıntılarını atlatabilmektedir. Çünkü akrabalık sistemi içinde zor durumda kalan ailenin emek gücü gereksinimi, işbirliği içinde karşılanmaktadır. Diğer bir deyişle kapitalizm öncesi toplumlarda ailenin en büyük sorunu insan gücü eksikliğinden doğmaktadır. Ataerkil düzen bu soruna çeşitli biçimlerde çözümler getiren bir yapıya sahiptir.²¹

Diğer taraftan geleneksel ailenin sanayileşme sürecinde işlevsel olduğu yönler de bulunmaktadır. Gerek sanayileşmenin ilk aşamasında gerekli olan sermayenin sağlanması ve bu şekilde bir araya gelen şirketlerin aile şirketlerini oluşturması ve sanayileşme sürecinde kırdan kente göç edenler için bir uyum ortamı sağlaması bu bahiste sayılabilir. Ancak ailenin kentleşme ve sanayileşmeye bağlı davranışsal bir evrimmiş gibi, genişten çekirdeğe dönüşeceği savı, kırsalda ve tarım sektöründe tarım işçisi olarak çalışan ve topraksız köylülerin yaygın olarak çekirdek aile kurmaları ile de çürümektedir.²²

Feodal toplum yapısından kapitalist toplum düzenine geçişte, ücretli işçiliğin gelişmesi ile “emeğin özgürleşmesi” süreci gerçekleşmiş, daha anlamlı bir tabirle “emeğin aileden özgürleşmesi” yaşanmıştır. Emeğin aile dışında kullanılarak metalaştırılması ailenin bağımsız bir ekonomik birim olma özelliğini ortadan kaldırmakla kalmamakta, onun düzenini ve diğer işlevlerini de etkilemektedir. Öncelikle ücretli emeğin verimli üretim yapabilmesi için bilgi ve becerisini geliştirecek eğitim ailenin eğitim fonksiyonu ile karşılanamaz hale gelmesi yaygın kapitalist eğitimi gündeme getirmiştir. Diğer taraftan bu fonksiyonun okula devredilmesi; ailenin sosyalizasyon ilgili işlevini de görel olarak zayıflatmıştır. Ailede çocuğun ekonomik değerinin değişmesi ile birlikte doğurganlığın azalması ile de ailenin neslin devamını

²¹ Özbay, Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişimlerinin Aile İşlevlerine Yansıması, s.51.

²² Sarı, a.e., s.24-25.

sağlayıcı üreme işlevi değişmeye başlamıştır. Sürecin sonunda ailede değişmeden kalan ve bazı iddialara göre eskiye oranla önemi artan manevi destek işlevi olmuştur.²³

Ailenin temel işlevlerini tamamen yitirmesi, büyük ölçüde kapitalist ekonomini gelişme düzeyine bağlıdır. Diğer bir deyişle, birey-toplum arasında, ailenin aracılığı olmaksızın doğrudan ilişkilerin kurulabilmesi için: (1) Toplumda ailenin tüm işlevlerini yerine getiren başka kurumların var olması, (2) bireylerin büyük çoğunluğunun emeğini satabilecek bir işe sahip olması ve (3) elde ettikleri parasal gelirin tüm gereksinimlerini satın alabilecek düzeyde olması gerekmektedir. Oysa en gelişmiş sanayi toplumlarında bile bütün bu koşullar gerçekleşmiş değildir. Bu durumda bireyle toplum arasında aile aracılığı olmadan olumlu ve uyumlu ilişkiler zaten kurulamamaktadır. Kapitalistleşme ile değişen toplum düzeni içinde ailenin” temel kurum” olma niteliğinin ortadan kalktığı; ancak bireyin toplumla ilişkilerinde ortaya çıkan aksaklıkları ve eksiklikleri gidermeye çalışan ve bu nedenle de işlevlerinin toplumsal tabakaların olanaklarına bağlı olarak değiştiği, “yardımcı” bir kurum haline dönüştüğü ileri sürülmektedir. Kırpay ise, ailenin toplumsal ve ekonomik yapı değişimlerinden etkilenerek bireyin topluma uyumunu sağlayan, bir tampon kurum olduğunu belirtmektedir. Bu bakış açısında belirli bir zaman belirtilmemekle birlikte, ailenin bir geçiş kurumu haline geldiği ve ileride ortadan kalkabileceği savı gizlidir. Ancak tarımda kapitalistleşme sürecinin öngördüğü değişim küçük üretici hüviyeti ile köylülüğün tasfiyesini başaramadığı gibi birçok yerde ücretli tarım işçiliğinin yanında kapitalist olmayan bir üretim biçimine tekabül eden aile emeği kullanan işletme mevcuttur. Diğer taraftan ailenin işlevlerine yansıyan bu süreç az gelişmiş ülkelerde ailedeki değişimi görece daha sınırlı kılmakta ve aile bir bakıma az gelişmişliği üreten bir kurum niteliğine bürünebilmektedir.²⁴

Yine de aile yapısı ve fonksiyonlarında meydana gelen değişim aynı zamanda ailenin sınıflandırılmasındaki klasik çizgiyle büyük oranda örtüşmektedir. Bir bakıma Geleneksel Aile, Gecekondu Ailesi ve Modern Aile biçimindeki sınıflama ailenin refah sağlanmasındaki yerini de ortaya koyan özellikler taşımaktadır. Kapitalizm öncesi toplumlarda aile, bireylerin fizyolojik, psikolojik ve toplumsal tüm ihtiyaçlarını

²³ Özbay, Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişimlerinin Aile İşlevlerine Yansıması, s.35-37.

²⁴ Özbay, Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişimlerinin Aile İşlevlerine Yansıması, s.37-40.

karşılıyan; toplum açısından ise üretim, üreme, ailenin ve toplumun yeniden üretilmesini sağlayan tek ve bağımsız bir kurumdur. Birey-aile-toplum ilişkilerindeki uyum ya da çatışma bireyin ailenin ve toplumun koşullarına göre değişmekle beraber, ailenin temel yapısı ve işlevi tarihin hiçbir döneminde kapitalizmin gelişmesi ve hızlanmasından etkilendiği ölçüde değişmemiş, farklılaşmamıştır. Ailenin toplumdaki rolünün sarsılmasında etken olan en önemli olay, üretimin ailenin tekeline çıkararak daha büyük, kar amaçlı işletme birimlerinde yapılmaya başlanmasıdır. Böylece toplumda, aile işletmeleri ile büyük çapta rekabet edebilecek kapitalist işletmelerin varlığı, aile ile toplum arasındaki “olumlu” ilişkileri bozmuş, çatışma ortamını yaratmıştır. Aile, varlığını ve üyelerinin gereksinimlerini karşılayabilmek için, düzeninde ve işlevlerinde değişime giderek toplumsal koşullara uyum sağlamaya çalışan bir kurum haline dönüşmüştür. Bu sırada gerçekleşen yapısal değişimler ve uygulanan politikalar, kimi zaman aileyi destekler kimi zaman tehdit eder durumlar yaratmıştır.²⁵

3.2. Ailenin Günümüzde Sosyal Refah Sağlanmasındaki Rolü

Ailenin ekonomik bir birim olmasının doğal sonucu; onun aynı zamanda bir refah aktörü olarak rolünü de gösterir. Ancak “Yüksek bir aile güvenliği modelinden kapsamlı bir refah devletine geçiş, büyüme yörüngesini yükseltir. Bunun nedeni, devletin nihai tüketim mallarını üreten modern sektörü vergilendirerek kaynakları daha verimli bir şekilde harekete geçirmesidir. Tüm ekonominin üretkenlik potansiyelinden yararlanır. Çiftçi hane halkları ise ürettikleri ara malları güvenlik amacıyla kullanmakta ve modern sektörün üretkenliğinden faydalanamamaktadır.”²⁶Sanayi devriminin 1870 yılından 2020 yılına kadar geçen 150 yıllık sürede ortaya koyduğu ekonomik gelişimin özeti tablo 2’de gösteriliyor.

²⁵ Özbek, Köşk, a.e., s.32-33.

²⁶ Masaki Nakabayashi, From family security to the welfare state: Path dependency of social security on the difference in legal origins, **Economic Modelling**, Volume 82, 2019, s.283,<https://doi.org/10.1016/j.econmod.2019.01.011>.

Tablo 2. Nüfus, GSYH ve Kişi Başına Gelir (1870-2020 Arası)

	1870	2020	Değişim (%)
Dünya Nüfusu (Bin)	1.275.232	7.820.981	513
Dünya GSYH'si (Milyon USD)	1.109.684	85.116.337	7.570
Kişi Başına Gelir (USD)	870	17 077	1.862

Kaynak: Angus Medisun,2008'den akt. Mahfi Eğilmez, **Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2019, s.147

* Tabloya üçüncü sütun Dünya Bankası verilerinden yazar tarafından derlenerek eklenmiştir.

**Değişim sütunu yazar tarafından 2020 verileri esas alınarak güncellenmiştir.

Tabloya göre sanayi devrimi, gelişme yolunda, bütün geçmiş ekonomik devrimlerden ve olaylardan çok daha fazla etki yaratmış görünmektedir. 150 yıllık kısa sayılacak bir dönemde dünya nüfusu yüzde 513 artarken GSYH yüzde 7.570 artmış ve bunun sonucunda kişi başına gelir yüzde 1.862 artmıştır.²⁷

Sanayi devrimiyle beraber artış gösteren ekonomik büyüme sosyal refahı arttırmış; bunun aileye yansımaları ise artan yaşam süresi, toplum düzeyinde yaygınlaşan kurumsal eğitim ile karakterize gelişmelerdir. Aslında geleneksel toplumda aile içinde karşılanan iş ve işlemlerin modern hayatta, toplumun toplam sorumluluğuna havale edilmesi durumudur. Bir tarafta aşırı bir bireyselleşme, diğer taraftan toplam maliyetin modern organizasyonlarla (sigorta kuruluşları) toplama mal edilmesidir. Nitekim "Günümüzde dolaylı ve 'toplumsallaştırılmış' ücretler (yani sosyal güvenlik hizmetleri vb.) emek-gücünün toplam yeniden- üretim maliyetlerinin oldukça önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bazı yazarlara göre bu oran Britanya ve Fransa'da yüzde elliye varır."²⁸ Yine bireysel ihtiyaçların artmasına paralel yurttaşlar yararına üçüncü kişiler (özellikle yönetim) tarafından üstlenilen ve bazıları kaynakların dağıtımındaki eşitsizliği amaçlayan harcamaların da artışından hareketle bir tüketim toplumu olduğu iddia edilmektedir. Öyle ki bireysel ihtiyaçlara yönelik kamusal harcama miktarı 1959'da toplam tüketimin %13'ünden,1965'te %17'ye yükselmiştir. Bunların dağılımı ise beslenme ve giyim için %1, konut harcamaları, ulaşım ve iletişim için %13, eğitim, kültür, spor ve sağlık alanında ise %67 olduğu görülmektedir. Ancak bu yeniden

²⁷ Mahfi Eğilmez, Tarihsel Süreç İçinde Dünya Ekonomisi, 8.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi A.Ş., 2019, s.146-147.

²⁸ Ernest Mandel, Marx'ın Kapitali, İstanbul, Yazın Yayıncılık, 2008, s.317.

dağıtımın toplum içinde var olan eşitsizlik ve ayrımcılık üzerinde çok az etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.²⁹

Diğer taraftan sosyal refah düzeyindeki bu dramatik artış aile gibi önemli bir kurumun çözülüşü pahasına gerçekleşmiştir. Tarım toplumlarında daha çok aile vb. sivil sektör tarafından sağlanan sosyal destek ve refah görevi; yeni dönemde daha çok devlet ve özel sektöre havale edilmiştir. Günümüz dünyasında toplumdaki dayanışma biçimleri formel ve enformel olarak iki farklı ekseninde değerlendirilir. Enformel dayanışma daha çok yeterince gelişmemiş toplumlarda görülen bir dayanışma biçimi olup; ortak kader paydası, güçlü aile bağları, akrabalık, hemşerilik ve kişisel tanışıklığın iç içe geçtiği bir dayanışma biçimini temsil etmektedir. Formel dayanışma ise daha çok gelişmiş modern toplumlarda görülen hukuk kuralları ile belirlenen; eşit yurttaşlık temelinde hak ve sorumlulukların belirlendiği ve bu anlamda kurumlaşmış devlet müdahalesini ifade etmektedir.³⁰

İlki 19. yüzyılın ortalarında, ikincisi ise 20. yüzyılın ortalarında aileyi etkileyen iki büyük meydan okuma refah sağlayıcı aktör olarak aileyi önemli ölçüde tasfiye etmiştir. Devletin, refah odaklı politikaları 20. yüzyılın ortalarından itibaren hem ailenin hem de toplumun refahını artırmıştır. Zaman zaman ailenin de yerine geçerek refah politikalarını uygulayan devletler, ailenin refah hizmetlerindeki rolünü azaltmış ve zamanla özellikle geleneksel toplumlara özgü dayanışma ruhu azalmış ve modern toplumlar refah hizmetlerini devletten bekler hale gelmiştir. Eğitimden sağlığa, konuttan sosyal yardıma kadar refah hizmetlerinin sunumunda altın çağ boyunca önemli bir aktör haline gelen devlet, bir süre sonra refah sağlama hizmetlerinde sınırlandırmaya ve kısıtlamaya gitmek zorunda kalmıştır. Devletin refah hizmetlerinde geriye çekilmeye başlamasının ardından parçalanmış ailenin fertleri sosyal riskle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla, ailenin refah sağlamadaki önemli işlevi bugün yeniden tartışma konularının başında gelmektedir.³¹

²⁹ Jean Baudrillard, Tüketim Toplumu, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Kesgin, 3. bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008, s.30-31.

³⁰ Banu Metin, Mehmet Merve Özyayın, Çalışma ve Refah Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., 2. Baskı,2016, Ankara, s.125.

³¹ Mustafa Aykaç, İskender Gümüş, İslam Toplularında Refahın Sağlanmasında Ailenin Rolü, **International Congress Of Islamic Economy, Finance and Ethics**, İstanbul, 2018., s.43.

Konuya refah rejimleri açısından yaklaşıldığında; Bir toplum için refah toplamı aile, piyasa ve devlet bileşenlerinden oluşur. Aslında, insanların çoğunun refahını, hayatlarının büyük bir kısmında en çok aile ve piyasa belirliyor. Gelirimizin çoğunu piyasadan, toplumsal desteğin çoğunu da genellikle ailemizden elde ediyoruz. Yaşam süresi açısından baktığımızda, refah devleti yalnızca çok genç veya çok yaşlı olduğumuzda ya da şansımız yaver gitmediğinde önem kazanıyor. Ancak modern toplumlar, sosyal ihtiyaçları ne piyasa ne de aile yeterli düzeyde karşılayamadığı ölçüde kümülatif refah başarısızlığının sorunlarıyla karşı karşıya kalırlar. Hasta yaşlıların bakımı, ticari bakım hizmetleri çok pahalı olduğu ve çalışmayan yaşlıca kızlardan oluşan geleneksel bakım rezervi ortadan kalkması bunun açık örneğidir. Böyle ikili bir refah başarısızlığı olduğunda, mantıklı olan tek alternatif refah devletidir. Ancak az sayıda ülke dışında, devletin aile hizmetleri tedarik etmedeki rolü en iyi ihtimalle sınırdadır. Aileci politikalara sürmekte olan bağlılık, iktisadi verimlilik açısından olumsuz sonuçları olan bir refah boşluğu doğuruyor. Kadınlar artık daha eğitilmiş olduklarından, eğer kadınlar ailevi bakım yükümlülüklerine hapsolursa, aile ve toplum potansiyel olarak büyük bir gelir kaynağından vazgeçmiş olur.³²

Modern refah devletinin erken dönemleri her yerde ailecilik temeline dayanıyordu. Savaş sonrası sosyal politikalar, erkeğin evin geçimini sağladığı ve kadının ev kadını olduğu aile modelini veri kabul ettiği için; refah devletinin çok kısa bir süre öncesine kadar neden gelir destekleme (income maintenance) açısından bu kadar yanlı ve gerek çocuklara gerek hasta yaşlılara yönelik sosyal hizmet tedarikinde bu kadar az gelişmiş olduğunu açıklıyor. İskandinav ülkeleri ise kadın istihdamındaki ani artışla bağlantılı olarak; aile hizmetlerine ancak 1970'lerden itibaren öncelik vermeye başladı. Kuzey Amerika ve İngiltere'de ise hükümetler, kısmen vergi kesintileri yoluyla piyasa alternatiflerini teşvik etme yolunu seçti. Belçika ve Fransa'daki çocuk bakımı hizmetleri hariç Avrupa'da refah devletlerinin çoğunda ailecilik ilkesi, tartışmasız bir biçimde egemendi.³³ Bu nedenle McIntosh, aile hanesinin 'sadece bir içgüdü'nün sosyal ifadesi' değil, refah devleti politikaları tarafından

³² Gösta Esping-Andersen, Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları., 2011, s.105-107.

³³ A.e., s.107.

sınırlandırılmış ve yapılandırılmış olduğunu iddia eder. 1970'lere ve 1980'lere kadar birçok Avrupa refah sistemi kadınlara karşı doğrudan ayrımcılığa neden olan hükümler (belirli evli kadınlar) yalnızca AB mevzuatı nedeniyle ve bir takım yasal düzenlemeler sonucunda kaldırılmıştır.³⁴

Yirmi birinci yüzyılda Britanya'da, Kanada'da, Birleşik Devletler 'de ve başka yerlerde bakım, hala temelde kadınların işi olarak görülmekteydi. Örneğin ABD hukuk sistemi, "ev işlerini, şefkatin, ailevi duygulara yönelik değer bir ifadesi olarak kavramsallaştırmaktadır". Kadınlar aile içinde karşıladıkları bakım hizmeti karşılığında, işçi ücreti ve doğrudan sosyal güvenlik hakları gibi yararlar kazanamamakta ve sadece boşanma süreçlerinde sınırlı bir ekonomik değer tanınmasıyla yetinmektedirler. Bundan öte aile hayatı kültürü geniş ölçekte, sosyal imgelemdeki önemli ikilikleri daha da pekiştiren bir işlev görür. Kamusal iktisadi alan karşısında özel hane, üretim karşısında tüketim, rekabet karşısında korumacılık ve çalışma karşısında boş zaman gibi. Ancak on yıllardır feminist araştırmacı ve aktivistler, bir eve bakmanın üretken, iktisadi bir aktivite olmadığına yönelik çıkarım ile mücadele etmektedirler. Yine feminist araştırmacılar benzer şekilde bakımın, gerçek bir iş olmaktan ziyade doğal bir annelik içgüdüğü olduğuna yönelik iddiayı reddetmişlerdir. Giderek cinsiyete dayalı iş bölümünün sonucu olarak toplumsal cinsiyetin biyolojik değil, sosyal olarak inşa edildiğini öne sürmektedirler.³⁵

Sanayi dönemini ifade eden aile biçimi; eve ekmek getiren erkek ile kadın ve çocuklarından oluşan çekirdek aile iken; sanayi sonrası bilgi toplumunun, enformasyon çağının ya da daha genel bir ifade ile küreselleşme döneminin aile biçimi olarak tek ebeveynli aileler öne çıkmaktadır. Bunlar geleneksel aile tipinin dışında; farklı yaşam tarzına sahip olan, tek anne ya da tek babadan oluşan tek ebeveynli aile tipleri ile iki ayrı ebeveynin önceki evliliklerinden olan çocuklarıyla veya evlat edindikleri çocuk/çocuklarla beraber yaşadıkları aile tipleridir. Bu aile türleri, geleneksel aileler gibi aynı fonksiyonları yerine getirirken ebeveynler üzerinde baskı oluşturmakta ya da geleneksel aileler için ayrılan kaynakları ve meşruluğu kazanmaya çalışmaktadır. Diğer

³⁴ Mel Cousins, *European Welfare States Comparative Perspectives*, London, SAGE Publications Ltd., 2005, s.63.

³⁵ Budd, a.g.e., s.261-269.

tarafından bu değişim ve çeşitlilik, aile kavramının farklı insanlar için farklı anlamlara geldiğini de göstermektedir. Özellikle yasal olarak evlilik bağı olmadan aynı evde yaşayan ve alternatif yaşam biçimini sürdüren çiftler kadar tek ebeveynli ailelerin de aile tanımı içerisinde yer alması bu duruma işaret etmektedir. Bu aile tanımlamasında temel esas ailelerin günlük yaşamda iş birliği içinde olmaları ve ailelerin kaynaklarını birleştirerek birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılamalarıdır.³⁶

Gelişmekte olan ülkeler açısından refah devletine giden yol toplamda; sanayi ve kalkınmacılık ile sağlanacak refah artışı sonucu gerçekleşecek bir hedef olarak koyulduğu için gerek kurumsal gerekse de destekler açısından aileciliğin avantajlarına dayanıyordu. Nitekim sosyal hizmetlerin odak noktasını oluşturan aile, öncelikli olarak sosyal güvenlik ihtiyacını karşılayabilecek önemli bir kaynağa sahip olduğu ve hem birincil hem de ikincil toplumsallaşma kurumu olduğu için toplumsal dokunun önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla aile sosyal sorunlarla başa çıkmak açısından temel ve pozitif bir araç olarak görülmekte; bu da sosyal hizmetlerin evrenselci yönünün başarılı bir şekilde olgunlaşmasının önünde engele dönüşmektedir.³⁷ Yine bu yol az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından başka bir takım handikapı içinde barındırmaktadır. Bir kere kadınların iş piyasasına yoğun katılımı gelişmiş refah devletlerinde bile hizmet sektörünün gelişmesi pahasına gerçekleşmiş ve aile içinde karşılanan hizmetlerin büyük ölçüde piyasalaşması ile karakterizedir. Böyle olunca bu yol gelişmekte olan refah devletleri açısından katma değer üreten ve rekabet gücünü arttıran sanayi ve teknoloji yerine dışa bağımlılığı arttıran hizmet sektöründe büyümeyi dayatmakta, GSYH miktarında karşılaştırmalı bir kayba neden olmaktadır. Bir başka zorluk ise aile değerlerinin korunmasının son derece önemli olduğu bu toplumlarda kadınların işgücüne yoğun katılımı, ailenin üzerinde kurulduğu kadın emeği dolayısıyla temellerini sarsıcı bir etki yapmaktadır.

Hem erkekler hem de kadınlar giderek daha fazla oranda, aile kurmadan önce iş piyasasında yer edinebilmek istiyor. Dolayısıyla, ilk doğum yapan annelerin yaşı ve

³⁶ Nurgün Kul Parlak, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş- Yaşam Dengesi, Ankara, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, 2016, s. 120.

³⁷ Rino Fasol, Alberto Zanutto, İtalya'da Sosyal Çalışma: Sosyal Hizmetler İtalya'da Nasıl Bir Fark Yaratmalı? - 16 Ülke Örneği, **Avrupa'da Sosyal Çalışma**, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, Ankara, SABEV, 2015, s. 146.

bununla birlikte daha az çocuk sahibi olma olasılığı önceki nesillere göre arttı. Sonuç olarak, geniş ailelerin oranı düşerken; kardeşsiz büyüyen çocuk sayısı arttı.³⁸ Hane içinde çocuk ve yaşlı bakımı başta olmak üzere engelli ve hastaların da bakımı büyük oranda kadın emeğine bağlı olduğundan zincirin en önemli halkası kadınlar olarak ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan kadınların yeni ekonomik statülerine yeni davranışsal mantıkların eşlik edip etmediğidir. Nitekim annelik, iş yaşamının kesintiye uğramasının fırsat maliyeti yüzünden, kadınların iş seçimlerini belirleyen temel meselelerden birini oluşturuyor. Doğurganlığı bireyler düzeyinde bir refah sorunu olarak da tanımlayabiliriz. Başlangıçta özellikle İskandinav yüksek eğitilmiş kadınların mantıksal olarak kendilerine verilecek çocuk cezasını en aza indirmek konusunda daha avantajlı olmuşlardır. Burada çift kariyerli aileler kurarak hem gelir basamağında üste çıkmışlar hem de toplumsal cinsiyet eşitliği noktasındaki tercihleri ile öne çıkmışlardır. Ancak bu alt gelir grubunda simetrik bir etki yaratarak boşanma oranlarında artış ve doğurganlıkta azalmayla beraber gerçekleşmiştir. Tam bu noktada aile dostu politikalar alt gelir grubundaki refah açığının olumsuz sonuçlarını nötralize etmede başarılı olmuşlardır. Elbette bu görüntü de büyük oranda kadın devriminin gerçekleştiği İskandinav modelinde daha belirgindir. Bu örnek olumsuz tablonun tersine döndüğü ve daha çok aileye doğru bir gidişata işaret etmektedir.³⁹

Sosyal refahın artmasında kadınların iş hayatına yoğun girişlerinin etkisi olmakla beraber yeni eşitsizlikler yaratan bu durum giderek aile yapısında değişimle beraberdir. Bu değişimi tetikleyen en önemli risklerin başında ise boşanma gelmektedir. Modern doğum kontrol yöntemleri, eğitim ve emekten tasarruf sağlayan ev teknolojileri birlikte kadınların maliyet -fayda hesabını değiştirdi. Bunun sonucunda boşanmalar arttığı gibi; kadınların evlilik ve çocuk tercihlerinde radikal değişiklikler meydana geldi. Öyle ki çift kariyerli aileler açısından aile sosyal refah açısından avantaja dönüşürken; alt gelir gruplarında tek ebeveynli tek kişilik atipik aile biçimleri ise sosyal refahın ailede gelişmesine engel sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle ailenin dağılmasının çocukların refahı üzerinde doğrudan sonucu olabilir. Çünkü ayrılık, genellikle aileden

³⁸ OECD, Families are changing, **Aileler İçin Daha İyisini Yapmak**, s.21.

³⁹ Gösta Esping-Andersen Families in the 21st Century E-boksproduktion: Axiell Media 2017 6 Stockholm Sweden.

geçimini sağlayan birinin kişinin doğrudan kaybı anlamına gelir. Bu durum diğer ebeveyn (çoğunlukla kadın); için emek sağlamanın zorluğunu ve gelir elde etmenin maliyetini artırabilir.⁴⁰

Öte yandan refah devleti tartışmalarının merkezine gelmesiyle beraber, “refah arz ve talep dengesinin” ne şekilde sağlanacağı gündemi belirleyen sorun olarak belirmiştir. Bu noktada ebeveynlerini tamamlayıcı rolünü devletin üstlenmesi durumunda ortaya çıkacak sosyal harcama miktarının nasıl karşılanacağı sorunu öne çıkmıştır. Bu defa da tartışma; devlet, aile, gönüllü kuruluşlar ve piyasa düzleminde bakımı kimin sağlayacağı ve maliyeti kimin karşılayacağı biçiminde sürmüştür. Geline aşamada bakım hizmetlerinin yeniden yapılandırılmasında bakım hizmetlerinin aile içinden karşılanması, refamilizasyon ile aile dışından karşılanması, defamilizasyon, düzeyleri ülkelerin refahını belirleyen bir parametre haline gelmiştir.⁴¹ Refah devletlerinin bu hizmetlerin karşılanmasına yönelik düzenlemeleri, ya bu hizmetlerin devlet tarafından üretilmesi ya da piyasadan karşılanması noktasında ayrıştığı gibi; bu konuda sağladıkları destekler de farklı oranlarda gerçekleşmeye başlamıştır. (Barr, 2004) ’e göre; “refahın dağıtım şekillerinde de farklılıklar söz konusudur. Devlet, sosyal refah hizmetlerini kendisi üretebilir ve alıcılara ücretsiz arz edebilir veya malların özel sektörde üretilmesi için sübvansiyon sağlayabilir veya bireylerin kendi satın almalarını sağlamak için destek verebilir”.⁴²

Her ne kadar Esping-Andersen sınıflandırmasında esas teşkil ediyorsa da tam dekomüdfikasyon ve defamilializasyon mümkün olmadığına göre adil aile politikası dahası sosyal politika da mümkün görünmemektedir. Dahası dekomüdfikasyon ve defamilializasyon dereceleri üzerinden yapılan sınıflandırma da aslında sanayi toplumuna ait kriterlere göre hizmetler yoğun sanayi sonrası toplumunu refah sınıflandırmasına tabi tutmaktır. Özellikle Standing’in deyimıyla geçici ve güvencesiz bir “prekarya”nın varlığında geçmişin “proletaryasının” “emek meta değildir” söyleminin pek önemi kalmamış gibi görünüyor. Tersine özellikle bakım işlerinde

⁴⁰ Trude Lappegård, Changing European Families, **The Sociology of Families**, Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards, Wiley BLACKWELL, West Sussex UK, 2014, s.37.

⁴¹ Esping-Andersen, Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak, s.113-115.

⁴² Ramazan Gökbnar v.d., Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Eylül 2008, s.162.

çalışanlar açısından bu işlerin fiyatının şeffaf olması ve tamamen paraya tahvil edilmesi ile düzgün bir metalaşma şart. Hükümetler başka piyasalar için uyguladıkları kuralları bunun için de uygulasin. Bu durumda bu tür hizmetlere istihdamda olması vesilesiyle kavuşan sınırlı bir kesime karşılık bu hizmetlerden mahrum kalan ve sosyal yardım aldıkları için işçi sınıfının hedefinde olan prekarya açısından yeni işlerin yaratılması anlamında da bir fırsat yaratılır.⁴³

4. REFAH DEVLETLERİNDE AİLE POLİTİKASI

4.1. Refah Devletlerinin Aile Politikalarının Tarihsel Gelişimi

Aile politikaları, ailelerin nasıl çalıştığına dair varsayımlar üzerine kuruludur. Kazanma ile bakımın doğru ve uygun organizasyonu hakkında varsayımlarda bulunarak; bunları daha geniş bağlam içerisinde anlaşılması ve çeşitli yollarla bunları etkilemeyi ve değiştirmeyi hedefler. Bunlar bazen hüküm süren normlar ve kurumsal yapılarla rezonansa girdiği gibi bazen de çatışabilir.⁴⁴ Aile politikası açık (explicit) ve kapalı (implicit) olmak üzere iki farklı biçimde hayata geçirilebilir. Buna göre de ülkede aileye yönelik hizmetlerin örgütlenişi değişebilmektedir. Açık (explicit) aile politikası “doğrudan politikalar” olarak; aile ile ilgili belirlenmiş açık amaçlara ulaşmak için tasarlanmış belli programlara sahiptir ve ilgili ülkede doğrudan aile ile ilgili bir bakanlık bulunmaktadır. Kapalı (implicit) aile politikasında ise politikalar aileyi doğrudan hedef almasalar da sonuçları itibariyle aileyi yakından ilgilendirmektedir.⁴⁵

Temel amacı aileyi desteklemek ve refahına katkıda bulunma olan aile politikaları Avrupa ülkelerinin çoğunda 1930’larda başlamış ve 1950’li yıllarda da aile bakanlıklarının kurulmasıyla bu süreç, yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır.⁴⁶ 1970’lerin başından ortalarına kadar devam eden değişim ve değişimi yönetmek, refah yolunda önemli uluslararası farklılıklara yol açtı. Bu sırada devletler aileyi anlamış, inşa etmiş ve aile ile etkileşime geçmiştir. Ekonomik ve mali kaygılarla yakından bağlantılı

⁴³ Guy Standing, Prekarya, 5.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s.267.

⁴⁴ Pernilla Tunberger and Wendy Sigle-Rushton, Public Policy and Families **The Sociology of Families**, Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards, Wiley Blackwell, West Sussex UK, 2014, s.468

⁴⁵ Arzu İçağasıoğlu Çoban, Cengiz Özbesler; Türkiye’de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler, **Aile ve Toplum**, Cilt: 5, Sayı: 18, 2009, s.33.

⁴⁶ Aykaç, Gümüş a.g.e., s.41

bu süreci ülkeler farklı şekilde yorumlamış ve yönetmeye çalışmıştır. 1990'ların ortalarından itibaren, AB'deki gelişmeler, belki de sınırlı Avrupa aile politikasının daha da önemli hale gelmesiyle sonuçlandı. Özellikle Nordik ülkeler İsveç ve Danimarka'nın kadın işgücünü destekleyen politikaları bu noktada belirleyici olmuştur. ABD'deki mevzuat, kadın istihdamının önündeki kurumsal engelleri kaldırmakla beraber; iş ve bakım müzakeresini aileye ve piyasaya bırakırken, sosyo-ekonomik anlamda farklı aile yapılarındaki kadınlar için çok farklı yaşam koşulları ve olanakları anlamına gelmektedir. Değişime uyum sağlamaya çalışan diğer iki yaklaşımın aksine, Kıta Avrupası refah devletleri, genel olarak, geçimini sağlayan erkek/kadın bakıcı aileyi aktif olarak sübvansane etmeyi öncelemektedir.⁴⁷ Güney Avrupa'da ise aileciliğin desteklenmeyen biçimleri baskındır.

Küreselleşme ile yaşanan bu dönüşüm sonucu özellikle yaşlı ve çocuk bakımı alanında ailelerin sahip olduğu rezerv büyük oranda kaybolmuştur. Bu boşluk Refah Devletlerinde devletin politika geliştirmek zorunda olduğu alanların başında gelmiştir. Gerçekte bütün devletlerde, refah devletleri de dâhil olmak üzere sosyal politika aile merkezlidir. Çünkü ailenin sağladığı sosyal sigorta tüm devletler açısından devletin sosyal harcama maliyetlerini azaltıcı özelliği dolayısıyla tercih edilir ve aile desteklenir. Örneğin; İngiltere'de sosyal güvenlik ile sağlık ve sosyal bakım alanındaki devletin rolü tekil yurttaş ile ailelere doğru bir dönüşüm geçirmektedir. Özellikle 1979'dan 1996'ya kadar olan süreçte artan branşlaşma ve tasarruf yönelimi refah sisteminin belirleyici özelliği olmuştur.⁴⁸

En gelişmiş refah devletleri, gelişmelerinin ilk aşamalarından itibaren çocuk yetiştirme masraflarını sübvansane ederek aileleri desteklemek için çaba sarf ettiler. Ancak yeniden dağıtım mekanizmaları ile karakterize bu aile politikaları, evin geçimini sağlayan erkek/kadın bakıcının olduğu bir ortamda ortaya çıktığı için cinsiyetçi iş bölümü ya veri kabul edildi ya da optimal kabul edildi. Hatta kadınların işgücü piyasasına katılım oranlarının nispeten yüksek olduğu ülkelere Frans'a da olduğu gibi, genellikle (genç) annelerin çocuk sahibi olduğunda iş piyasasından çekilip, onlara evde

⁴⁷ Tunberger, Sigle-Rushton, a.e., s.469.

⁴⁸ Brian Littlechild, Karen Lyons, İngiltere ve Gallerde Sosyal Çalışma, **Avrupa'da Sosyal Çalışma**, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, 2015, Ankara, SABEV.

bakacakları varsayıldı. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden ekonomik patlama sırasında birçok ülke işgücü kıtlığından zarar gördü. Bazıları, hizmet sağlamak için çoğunlukla gerekli işgücü için misafir işçilere güvenirken; diğerleri aktif olarak annelerinki de dâhil, kadınların işgücü piyasasına katılımını teşvik etmeyi seçti. En son resmi konuk işçi programları 1970'lerin başında kapatıldı. Ancak Avrupa toplumları üzerinde önemli bir işaret olarak mirasları kaldı. Etkili bir şekilde seçilen farklı stratejiler bir kurum olarak ailenin farklı kavramlarını yaratmış ya da yeniden teyit etmiştir. Cinsiyetçilik içindeki iş bölümü ve aile, devlet ve pazar.⁴⁹

4.2. Refah Devletlerinin Aile Politikasındaki Değişimler ve Sonuçları

Farklı aile politikası mevzuatları, büyük siyasi ve sosyal aktörlerin güdülleri ve ideolojileri, bireylerin failliğini farklı şekillerde yapılandırmıştır. Bu nedenle bu tür kurumlar yalnızca paketi değiştiren teşvik yapıları olarak değil; bireylere sunulan seçeneklerin yanı sıra normatif düzen olarak vatandaşların tercihlerini ve dünya yönelimlerini şekillendirme potansiyeli taşırlar⁵⁰AB ve OECD tarafından desteklenen, aile politikası reformları için ekonomik, ideolojik, politik ve sosyal kaygılardan kaynaklı bir dizi dürtü olsa da; esas olarak en güçlü reform dinamiği istihdamı teşvik etmeye odaklanıyor.⁵¹ Yine farklı refah rejimleri bakımından ailenin sosyal refah sağlanmasındaki rolünün düzeyi değişse de; aile ile çalışma hayatının sorumluluklarını dengelemek adına aile dostu politikalarına başvurmak, bir başka deyişle iş-yaşam dengesini sağlayacak politikaları hayata geçirmek kaçınılmaz görünmektedir. Böylelikle ailenin sosyal güvenlik işleviyle beraber devam etmesine katkı sağlanmış olur.⁵² Ebeveynlerin ve çocukların refahını arttırmak için pek çok ülke aile dostu politikalara yatırım yapmaktadır. Aile dostu politikalar; ailenin yeterli gelir kaynaklarına sahip

⁴⁹ Tunberger, Sigle-Rushton, a.e., s.468.

⁵⁰ Willem Adema and Peter Whiteford, Public And Private Social Welfare, **The Welfare State**, Ed. Daniel Béland Kimberly J. Morgan HerberT Obinger and Christopher Pierson, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.152.

⁵¹ Mary Daly, Families, States, and Markets, **The Welfare State**, Ed. Daniel Béland Kimberly J. Morgan HerberT Obinger and Christopher Pierson, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.218.

⁵² Parlak, a.g.e., s.117.

olmasını sağlamayı, iş ve aile yaşamını uyumlaştırmayı, çocuk gelişimini iyileştirmeyi, istihdam fırsatlarında cinsiyet eşitsizliğini azaltmayı hedefleyen politikalar⁵³

Tablo 3'te aile politikası sahip olduğu özelliklere göre genel aile desteği ve çift kazanan desteği olmak üzere iki ayrı boyutta düzenlenmiştir. Genel aile desteği geleneksel ailenin desteklenip desteklenmediğini; çift kazanan desteği ise kadın emeğini etkinleştirmek için çift maaşlı aile desteğini ifade etmektedir. Destek türlerinin ebeveynlerin eylemliliğini farklı şekillerde yapılandırması beklenir. Dolayısıyla genel aile desteği son derece gelişmiş aile destekleri ile elbette güçlendirilmiş bir ev hanımı rolü gerektirir. Burada asıl kazananın baba ve annenin ağırlıklı olarak bakım işini görmesi beklenir. Bu model ülkeleri Hristiyan Demokrat iktidarlarla karakterize ülkeler olup; Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya ve Hollanda bu grupta sayılabilir. Çift gelirli aile desteğinin olduğu ülkeler ise çift kazanan desteği, daha çok annelerin hem işgücü piyasası kariyerlerine hem de bakım işlerine katılma yetenekleri ve ayrıca babalara bakım işine girmeleri için teşvikler sağlayabilir. Sol partilerin egemen olduğu ülke modelinde, Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç gibi ülkeler sayılabilir. Piyasa odaklı modellere sahip olan ülkeler ise seküler muhafazakâr ve/veya merkezci partilerin egemen olduğu ülkeleri göstermektedir. Bu modelde her iki tarafta da daha az gelişmiş aile politikalarına sahip refah devletleri bulunmaktadır. Pazar odaklı aile politikalarına sahip ülkeler şunları içerir: Avustralya, Kanada, Japonya, Yeni Zelanda, İsviçre, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri. Çelişkili aile politikası modeli ise en çelişkili ve çoğulcu model olarak tanımlanabilir. Çünkü iki boyut altta yatan farklı aile ideolojilerini yansıtmaktadır. Bu tür çelişkili modele açık örnekler verilemese de son tahlilde bu tipolojiler mevcut durumu analitik olarak kavramaya yarayan araçlar sunmaktadır. Ancak her model mutlak olarak bir tipolojiyi yansıtmadığı gibi bu noktada uygulana politikalar itibarıyla akışkan ve geçişken olduğu söylenebilir.

⁵³ Metin, Özaydın, a.g.e., s.111.

Tablo 3. Aile politikasının boyutları ve modelleri

ÇİFT KAZANAN DESTEĞİ			
		DÜŞÜK	YÜKSEK
GENEL AİLE DESTEĞİ	YÜKSEK	A	B
		Genel aile politikası modeli	Çelişkili aile politikası modeli
	DÜŞÜK	C	D
		Pazar odaklı aile politikası modeli	Çift kazançlı aile politikası modeli

Kaynak: Dimensions and models of family policy. Elaboration from Korpi (2000) 'den akt. Tommy Ferrarini, Families, States and Labour Markets, s.13

Gelişmiş refah devletlerinde, tercihler ve inançlar en azından kısmen aile politikası kurumlarına içsel olarak görülebilir ve hem sosyal politikanın davranışı etkileme biçimiyle hem de bu tür mevzuatta kodlanmış içsel sembolik değerler olarak rol oynarlar. Derecesi belirli bir kurumsal ortamda geleneksel cinsiyet rolleriyle anlaşma; kurumlar ve kısmen gelecekteki değişim veya istikrar için ajansı oluşturan bu tür mevzuatın aynı zamanda kısmen aile politikasının bir ürünü olması muhtemeldir. Gelişmiş refah devletlerinin birçoğu yirmi birinci yüzyılın ilk beş yılında aile politikasında ya reform yapmıştır veya şu anda aile politikalarında reform yapmayı düşünüyorlar. Ebeveyn izni programlarının reformu yoluyla; en küçük çocuklar için devlet tarafından sübvans edilen çocuk bakımının genişletilmesi. Bu durum bu tür politikaların kesin bir yakınsaması ile uyumlu değildir. Reformlar bazı durumlarda, çift kazanan desteğinin güçlendirilmesiyle aynı doğrultuda olurken, diğer durumlarda genel aile desteğini güçlendirme yönünde ilerlemek ve sabit oranlı çocuk bakım izni avantajlarının getirilmesi yönünde olabilmektedir.⁵⁴

⁵⁴ Tommy Ferrarini, Families, States and Labour Markets, Massachusetts, 2006 Edward Elgar, s.154-157

4.3. Refah Devletlerinde Öne Çıkan Bazı Aile Politikaları

4.3.1. İş Yaşam Dengesi

İş-yaşam dengesi kavramı, günlük dilde yıllardır kullanılsa da kavram asıl olarak 1986 yılında ortaya atılmıştır.⁵⁵ Küreselleşme, teknolojik gelişmeler ve ekonomideki konjonktürel dalgalanmalar, iç ve dış piyasalardaki rekabet artışı işletmelerin yaşanan değişimlere uyumunu zorunlu hale getirmektedir. Bu süreç istihdam yapıları ile üretim biçimi, süresi ve üretim yerinde değişimleri zorunlu kılmaktadır. Bunun sonucunda klasik istihdam ve üretim biçimleri değişerek esnek hale gelmektedir.⁵⁶

Esneklik ile ilgili tartışmalarda Atkinson ve arkadaşlarının geliştirdiği 'Esnek Firma' teorisi özellikle emek süreci ile istihdam ilişkilerine vurgu yapması açısından önemlidir. Ayrıca bu ilişki istihdam bağlamında iş-yaşam dengesine de temel oluşturmaktadır. Bu anlamda sayısal esneklik, değişen piyasa koşullarına göre işletmelerin emek girdisini sayısını ve çalışma süresini düzenleme yeteneğidir. İşlevsel esneklik ise, firma için çalışan işgücünün çok farklı işleri yapabilme vasıflarına sahip olmasıdır. En yalın biçimiyle esneklik; işten birkaç saat ve gün ya da bir hafta izin alma ve işin bir kısmını evde bir kısmını ofisten yapma özgürlüğüdür. İletişim teknolojilerindeki değişim giderek bunu mümkün kıldığı gibi, daha farklı çalışma programları yapmak da söz konusudur. Esnekliğin çeşitli maliyetleri vardır. Eşgüdüm ve yönetim için daha fazla ofis mekânı gerektirebilir ve yan ödemelerin maliyetini bir ölçüde arttırır. Yarı zamanlı çalışma; kadınların annelik izninden sonra işe dönmeye özendirilmede en etkili ve kadınların da en çok arzuladığı esnek çalışma biçimidir. Yarı zamanlı çalışma çoğunlukla iş göremezlik süresi sona erer ermez kadının işe dönmesine olanak tanıyarak ücretli annelik izin ihtiyacını ortadan kaldırdığı gibi şirkete bağlılığı arttırır.⁵⁷

İş Yaşam Dengesi ile ilgili ilk uygulamalar; A.B.D ve Birleşik Krallık 'ta çalışan kadınlara, özelliklede çalışan annelere dair en az düzeyde yasal düzenleme yaparak,

⁵⁵ Kübra Polat, "Türkiye'de İş Yaşam Dengesi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, SBE), İstanbul, 2019, s.7.

⁵⁶ Burcu Ş. Doğrul, Seda Tekeli, "İş Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma", **Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 2010, s.13.

⁵⁷ Felice N. Schwartz, "Yönetici Kadınlar ve Yaşamın Yeni Olguları", **İş Yaşam Dengesi**, Çev.: İbrahim BİNGÖL, İstanbul, MESS Yayın, 2001, s.126-128

piyasa güçlerine güvenerek ve ücretli iş ile yaşamın geri kalanı arasındaki dengesizliğin en yüksek olduğu yerde rekabeti sağlayan politika ve uygulamalara odaklanarak gerçekleşmiştir. Esnek çalışma, çalışan dostu politikalar, yarı-zamanlı çalışma gibi söylem, uygulama ve politikalar, Reagan ve Theatcher döneminde sınıf stratejisi olarak şekillendirilmiş olup, bireysellik ve özgürlük kavramlarıyla nitelendirilmiştir. Bu bağlamda iş-yaşam dengesi söylemi tarihsel olduğu kadar kültürel bir niteliğe de sahiptir. Yine işveren açısından iş öncelik teşkil ederken, çalışan açısından yaşamın öncelik teşkil edeceği bir durumda iş- yaşam dengesinin subjektif bir özellik gösterebilmektedir.⁵⁸

Sonuç itibariyle İş Yaşam Dengesi; iş ve iş dışı yaşamın çatışma halinden çıkarılarak bir denge halinde olması ve bunun için bireysel, organizasyonel ve toplum düzeyinde tedbir alınması olarak tanımlanabilir. Böylelikle İş yaşam dengesinin bir tarafında işçiler ve sendikaları varken diğer tarafında işveren ve hükümetler vardır. Yine İş Yaşam Dengesini yaş, cinsiyet, medeni durum gibi demografik faktörlerden etkilenir. Örneğin her annenin değişmeyen iki sorusu; 1. Ben işe başlayınca bebeğime kim bakacak? 2.Çocuğum hangi okula gidecek? şeklindedir.⁵⁹Bu sorulara organizasyonel düzeyde cevap olarak işveren destek politikaları (çocuk için kreş, işyerinde jimnastik salonu vs.) verilebilir.⁶⁰Ancak bir ülkede bakıcı eğitimi yoksa, eğitim politikaları çalışan ebeveynleri dikkate alacak biçimde düzenlenmiyorsa ve ulaşılabilir değilse İş Yaşam Dengesi kadük kalacaktır.

4.3.2. Çocuk Bakım Politikaları

Karşılaştırmalı analizlerde aile politikasının hâkim göstergeleri ebeveynler için izinli ve sübvansiyonlu çocuk bakımındır. Aslında, aile politikası genellikle kritik bir işgücü piyasasına katılımı belirleyen faktördür. Sübvansiyonlu çocuk bakımının mevcudiyeti, düşük eğitilmiş kadınların ücretli istihdama katılması kararlarında da çok önemlidir. Çünkü vasıfsız kadınlar düşük kazanç potansiyeline sahip; pahalı çocuk bakım işlerini karsız ve ekonomik olarak yaparlar. Bu nedenle, kamu çocuk bakımı tüm

⁵⁸ Türker Tuğsal, 'İş- Yaşam Dengesi, Sosyal Destek ve Sosyo- Demografik Faktörlerin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi', 1.bs., İstanbul, Cinius Yayınları, 2018, s.7-9

⁵⁹ Şirin Y. Oktar, Çalışan Annenin Yaşam Dengesi, 2.bs., İstanbul, Hümanist Kitap Yayıncılık, 2018, s.41.

⁶⁰ Doğrul, Tekeli, a.g.e., s.21.

kadınlar için annelik maliyetlerini azaltsa da düşük vasıflı kadınlar için marjinal kâr çok daha yüksektir. Ayrıca, sübvansiyonlu çocuk bakımının işgücü piyasasına, çalışanların devamlılığını sağlayarak katkıda bulunması beklenmektedir. Bu nedenle, her iki aile politikası türü de düşük vasıflı kadınların ekonomik bağımsızlığını artırmak ve dolayısıyla kadınların aile içindeki akrabalık durumunu iyileştirmek gibi sonuçlar ortaya çıkarıyor. Sonuçta uzlaşma politikalarının genel aile refahı için de önemli etkileri vardır. Aile politikasının düşük eğitilmiş kadınlara iki kez fayda sağlaması bekleniyor: ilki, yardım ederek işgücü piyasasına katılırlar ve ikincisi, onlara daha iyi ekonomik koşullar sağlayarak işgücü piyasasında kalmalarını sağlarlar. Aile politikasının annelerin ekonomik olarak aktif olmalarına yardımcı olarak tüm ailenin ayakta kalması, toplam aile gelirinin yükseltilmesi ve sonuç olarak ekonomik kazanımlarını arttırması beklenmektedir.⁶¹

Sonuçta çocuk bakım hizmetlerinin öncelikli hedefi anneliğin maliyetini düşürmek olmalı. “Çocuğun fırsat maliyeti” ya da sıklıkla denildiği gibi çocuk cezası (child penalty), bir kadın anneliği seçmeseydi hayat boyu gelirinin potansiyel olarak ne olacağı şeklinde tanımlanabilir. Bu ceza çocukların sayısına ve annenin işgücü dışında geçirdiği toplam zamana bağlı olarak artacaktır. Cezanın iki yönü vardır. Birincisi, annelik yüzünden işe ara verilen zamanda kaybedilen ücrettir. Bu durumda, özellikle doğum yardımı tam bir tazmini sunuyorsa, önemsiz görünmekle beraber; anne işe çok uzun süreli ara verirse ücret kaybı azımsanamayacak miktarda olabilir. İkinci ve daha ciddi bileşen, beşerî sermayenin değer kaybetmesi ve işe ara vermenin yol açtığı deneyim kaybının ücretler üzerindeki uzun vadeli etkileri ile ilgilidir. Bu noktada ülkelerin farklı uygulamaları, mesela İskandinav ülkelerinde çocuk cezasının önemsiz kalmasını sağlarken, kadınların istihdama daha uzun süre ara vermesi nedeniyle İspanya’da feragat ettikleri gelir hem aile hem de ulusal geliri doğrudan etkileyecek düzeyde. Nitekim bu maliyetin sonucu olarak yine İspanyol kadınlar ilk annelik yaşının ortalaması 31 ile doğumu erteleme sıralamasında başı çekiyor. Çözüm annelik ve kariyeri uyumlaştırmak anlamına gelen, iş-yaşam dengesi politikalarını hayata geçirmektedir. Ancak “anne dostu” politikaların standart içeriğinin bunun için yeterli

⁶¹ Hadas Mandel, Family Policy and Wives’ Economic Independence, *The Sociology of Families*, Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards, Wiley Blackwell, West Sussex UK, 2014, s.490.

olduğu söylenmez. Çünkü engellerin bir kısmı, özellikle iş esnekliği ve iş güvenliği konularında emek piyasasında gizlenmiştir.⁶² Ayrıca, yalnız anneler için uzun süreli ebeveyn izni ücret cezaları açısından güvencesiz işgücü piyasası pozisyonlarına yol açabilir.⁶³

Bakım hizmetleri farklı refah rejimlerine göre şekillenmektedir. Örneğin; İskandinav refah modelini temsil eden Norveç, Danimarka, İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerde çocuk bakım hizmetleri, emek piyasasına kadını entegre eden cinsiyet eşitliği politikasının bir devamı olarak sunulmaktadır. Bu kapsamda devlet destekli çocuk bakımı ve cömert olarak düzenlenmiş ebeveyn izinleri mevcuttur.⁶⁴ Bu konuda İskandinav ülkeleri arasında Danimarka incelenmeye değer. Nitekim Danimarka 3 yaş altı her üç çocuğa bir bakıcı oranıyla refah uygulamasına örnek bir ülkedir.⁶⁵ Fransa'da çocuk bakım hizmetlerinin tam kapsamlı ve uzun saatlerde sunulması bu hizmetlere olan talebin arttığını göstermektedir.⁶⁶ Almanya'da diğer Avrupa ülkelerinden farklı olarak kreş sayısı daha az olup; ailelerin çocuklarına maddi olarak desteklerinin uzun süre devam ettiği, hatta çocukların yetişkin olduktan sonra da ailenin yanında kalmayı sürdürdükleri görülmektedir.⁶⁷

İspanya ve İtalya'nın sosyal yardım sistemleri çocuk yardımları için yetersiz kalıyor. En iyi sonuçlar evrensel bir çocuk yardımı sistemini, özellikle bekârlara yönelik cömert yardımlarla birleştiren Norveç, Danimarka, Finlandiya gibi ülkelerde elde ediliyor; daha sonra herkes için cömert faydaları olan (İrlanda ve daha az ölçüde İngiltere) geliyor. Etkili bir çocuk parası sistemi ile bekâr anneler arasında yoksulluğu azaltmak hazine için büyük bir maliyete neden olur. Bu bakımdan bekâr anneler açısından en başarılı çocuk parası planı; anne yoksulluğunun azaltılması noktasında çocuk yardımlarına yalnızca ortalama bir miktar harcayan Norveç'inkidir (GSYH'nin % 1,3'ü). Tersine, çocuk yardımlarına çok para harcayan ülkeler mutlaka en etkili ülkeler

⁶² Esping-Andersen, Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak, s.108-115.

⁶³ Ferrarini, a.g.e., s. 27.

⁶⁴ Parlak, a.g.e., s.115.

⁶⁵ Esping-Andersen, Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak, s.188.

⁶⁶ Parlak, a.g.e., s.176.

⁶⁷ Serdar Yay, Çağdaş, İktisadi Düşünceler Perspektifinden Sosyal Refah Devleti, Ankara, Astana Yayınları, 2020, s.238.

değildir (Belçika gibi). Bu nedenle, hedefleme, cömert fayda seviyeleri yeterince eşlik ederse yoksulluğu azaltmanın maliyet açısından verimli yolu olabilir.⁶⁸

Güney Avrupa ülkeleri ve Türkiye’de çocuk bakım hizmetlerinin bu ülkelerin geleneksel aileci bakış açısıyla şekillendiğini, uygulanan politikaların sınırlı seviyede olduğunu ve yeterince kurumsallaşmadığını söylemek mümkündür. Son dönemlerde, kadın istihdamını arttırmak; çalışma ve aile hayatını uyumlaştırmak gibi hedeflerle ortaya konulan düzenlemelerin ise yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Güney Avrupa ülkelerinde sunulan çocuk bakım hizmetlerinin çeşidi birbirine benzerlik göstermektedir. Genel olarak 3 yaşından küçük çocuklar ve 3-6 yaş arası çocuklar için olmak üzere iki farklı kategori bulunmaktadır. 3 yaş altı çocuklar için verilen bakım hizmeti genellikle özel sektör tarafından ve sınırlı olarak da kamu ve belediyelerce karşılanmaktadır.⁶⁹

Tablo 4. Ailelere kamu desteği: 2003-2004

	Ailelere sağlanan hizmetler (% GSYİH)	ECEC kamu harcamaları (0-6 yaş) (% GSYİH) *	Çocuklu ailelere yapılan nakit yardımı (% GSYİH)
Danimarka	2,5	2.0	1.5
Fransa	1,5	1.0	1.5
Almanya	1,0	0.5	1.1
Hollanda	1,0	0.5	0.7
İtalya	0,5	0.4	0.6
İsveç	2,0	1.7	1.8
İngiltere	1,0	0.5	1.9
ABD	0,5	0.5	0.1

(*) ECEC: Early childhood education and care (Erken dönem çocuk eğitimi ve bakımı)

Kaynak: OECD Aile Veri tabanı (www.oecd.org/els/social/family/database)’ dan der. Gøsta Espig-Andersen, **Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak**, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.142

Tablo 4’te yukarıda özetlenen ailelere sağlanan kamu desteği ve içerikleri gösterilmektedir. Yine muhafazakâr modelin temsilcisi durumundaki Fransa ve Almanya’nın bu kalemdeki harcama büyüklüğünde ikinci sırada olduğu; buna mukabil

⁶⁸ Van Lancker W., Ghysels J., Cantillon B. The impact of child benefits on single mother poverty: Exploring the role of targeting in 15 European countries. **International Journal of Social Welfare** DOI: 10.1111/ijsw.12140 Int J Soc Welfare 2015; 24: 210-222, s.218-219

⁶⁹ İskender Gümüş, Berna Türkyılmaz, Güney Avrupa ve Türkiye’de İş-Yaşam Dengesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1, 2017, s.75-76.

liberal modelde kabul edilen ABD'nin ve Güney Avrupa Refah Modelinin temsilcisi konumundaki İtalya'nın bu noktada oldukça sınırlı bir harcama yaptıkları görülmektedir.

Çocuk parası, evrensel veya sabit oranlı nakit tutarlarda sağlanabilmektedir. İstihdama dayalı faydaların yanı sıra vergi indirimleri ve veya vergi kredileri yoluyla.⁷⁰Öte yandan AB ülkelerinde uygulama, kalite, fiyat ve yararlanma oranları bakımından çocuk bakım hizmetleri farklılık göstermektedir. Örneğin okul öncesi düzenlemelerin yarı zamanlı sağlandığı İngiltere, Almanya, Avusturya ve Hollanda gibi ülkelerde ebeveynlerin resmi ve resmi olmayan bakım hizmetlerinden bir arada yararlanma eğiliminde oldukları saptanmıştır. Burada hem resmi bakım hizmetlerinin eksikliği hem de ebeveynlerin çalışma saatleri ile uyumsuzluğu söz konusudur. Bunun yanında çocuk bakım hizmetlerinin kalitesi çok boyutlu bir yapıya sahip olup; maliyet unsuru üzerinde etkilidir. Ayrıca çocuk bakım hizmetleri kimi ülkelerde kamusal olarak sunulmakla beraber ucuz iken, özel sektör tarafından daha pahalı sunulabilmektedir. Yine çocuk bakım hizmetlerinin maliyetinin her ülke için devlet, ebeveyn ve işverenler arasında paylaşılma düzeyleri kalitesi üzerinde etkili olan bir husustur.⁷¹ Çocuk bakım hizmetlerinin piyasadan satın alınması kadın istihdamı üzerinde azalan oranlı vergi oluşturduğu oranda, bakım hizmetlerinin devlet tarafından karşılanması daha eşitlikçi ve adil bir durum yaratacaktır. Çünkü bu hizmetlerin satın alınması ailelerin ekonomik gücündeki değişime bağlı olarak, hizmetlerin niteliğinde farklılıklara neden olacaktır.⁷²

4.3.3.Yaşlı Bakımı Politikaları

Geleneksel tarım toplumunda bilginin ve tecrübenin sembolü yaşlılık, bir “değer” olarak algılanırken, modernleşmeyle birlikte geleneksel bilginin öneminin azalması yaşlılığın da “değer” olma özelliğini kaybetmesine yol açmıştır. Aynı anda yaşlılık döneminin birtakım sorunları da beraberinde getirmesi, bu dönemde fizyolojik ve psikolojik düzeyde yaşanan kayıplar yaşlılık döneminin sıkıntılı bir süreç olarak yaşanmasına neden olmuştur. Yaşlılığın toplumsal bir sorun olarak görülmesi modernleşmeyle birlikte başlamıştır ve yaşlılık küreselleşmiştir. Yaşam süresinin

⁷⁰ Ferrarini, a.g.e, s.28.

⁷¹ Parlak, a.g.e., s.182.

⁷² Metin, Özaydın, a.g.e., s.126.

uzaması ve doğum oranlarının azalmasıyla birlikte, toplam nüfus içindeki yaşlı nüfusun sayısı ve oranı giderek artmış; özellikle sosyal güvenlik sistemlerinde yaşanan ekonomik baskı nedeniyle yaşlılık çalışan nüfus üzerinde bir yük olarak değerlendirilmiş ve bu sorunun üstesinden gelmek için bir takım politikalar geliştirilmiştir.⁷³ Dünyanın birçok bölgesinde emeklilik faydaları yaşlılar açısından mevcut tek gelir kaynağıdır.⁷⁴ Ancak ekonominin üretkenliği ve rekabet gücü adına piyasa odaklı sosyal güvenliği İsveç gibi ülkeler bile oran olarak arttırma çabası içerisindedir.⁷⁵ Yine Sosyal güvenlik sistemi içerisinde sigortalıların, emeklilerin ya da bunların hak sahiplerinin gelir düzeylerini arttırıcı ve sağlık gibi temel hizmetlerden daha fazla faydalanabilmelerine olanak tanıyan politikalar toplumdaki ortalama yaşam sürelerinin uzamasına olumlu bir katkıda bulunabilirken, bu yöndeki bir katkı da dolaylı olarak emeklilik yaşının yükseltilebilmesine zemin hazırlayabilmektedir.⁷⁶

Aileciliğin hüküm sürdüğü yerlerde özellikle kadınlar, orta yaşa geldiklerinde muhtemelen ciddi bir bakım yüküyle karşı karşıya kalırlar. Çünkü hasta ve yaşlı ebeveynlere sahip olma ihtimali 50 yaştan sonra hızla artar. Bu durumda bakım ihtiyacı için aileci çözümlere dayanmak, çoğunlukla kadını muhtemelen kariyerini zamanından önce bırakmaya zorlar. İş gücünün dışına çıkmak, diyelim ki 50 yaşında hayat boyu gelirin önemli bir kısmından feragat etmek ve muhtemelen düşük emekli maaşı almak anlamına gelir. Toplum açısından da vergi gelirinden vazgeçmek demektir. Diğer taraftan önümüzdeki on yıllarda yaşlanacak olanların öncekilere göre kendilerine bakacak daha az çocuğu var ve bu, potansiyel bakım rezervinin daralması anlamına geliyor. Aynı anda risk altındaki yaşlı nüfusun büyüklüğü de hızla artacaktır. Sonuçta nesiller arası bakımın dayanağı kötüye doğru gitmektedir.⁷⁷

⁷³ Harun Ceylan, Sosyal Değerlerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı, **Modern Hayat ve Yaşlılık**, Ed.: Harun Ceylan, 1.bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2015, s. 26-27

⁷⁴ Carina Schmitt, The coverage of social protection in the Global South, **International Journal of Social Welfare**, DOI: 10.1111/ijsw.12374 Int J Soc Welfare 2019: 0: 1-14, s.1

⁷⁵ Staffan Marklund, The decomposition of social policy in Sweden, **Sand J SOC Welfare** 1992: 1: 2-11., s.10

⁷⁶ Hicran Atatanır, Sosyal Güvenlik ve Aile Yardımı Uygulamaları, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Temmuz 2011, s.145

⁷⁷ Esping-Andersen, Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak, s.128-130

Bu noktada toplumların Uzun Süreli Bakım (Long- Term Care,LTC) ihtiyacına yanıt verme demografik ve sosyo-ekonomik değişimler, algılar ve anlayışların karşılıklı etkileşimi ile karmaşık bir şekilde geliyor. Çoğu ülkede gayri resmi bakım LTC' nin bel kemiği olsa da aile bakımı için yetenek ve istek önemli bir baskı altındadır. Bu ilk olarak, demografik nedenledir; çünkü bağımlı yaşlı başına düşen çocuk sayısı azalmaktadır. İkinci, aile göçü ve hane kompozisyonunun değişen kalıplarının bir sonucudur. Üçüncüsü, kadınların işgücü piyasasına katılımını artırmanın ve aile bakıcılığının fırsat maliyetlerini artıran emeklilik yaşının ertelenmesinin bir işlevidir. Dördüncüsü, LTC' nin ailelerin ilgilenmesi gereken sosyal bir risk olarak kabul edilmesi nedeniyledir.⁷⁸

Avrupa'da 1970'li yılların sonunda İsveç'ten başlayarak küçük kurum bakımı ve evde bakım modelleri yaşama aktarılmaya başlanmıştır. Böylelikle hem yaşlı olabildiğince ev ortamında yakınlarıyla birlikte kalmakta, hem ev ortamında yalnız kalsa bile kendi evinde kalmış olarak, atılmış duygusunu yaşamamaktadır. Üstelik de bu bakım modelinde, bakım maliyetleri ucuzlamaktadır. Dolayısıyla ileri sanayi dönemlerinin doğurduğu bakım modeli budur. Yani ev tipi bakım ve evde bakım modelleri. Bu modelde her alandan bakım elemanları yaşlıyı, yalnızı, hastayı, engelliği, evinde düzenli aralıklarla ziyaret ederek izlemekte ve gerekli sağlık bakımını yapmakta, gerekli sosyal destekleri vermektedirler.⁷⁹

İster yatılı bakım ister evde yardım hizmetleri şeklinde olsun, aile dışı bakım için artan talep ticari bakımla yeterli derecede karşılanamaz; çünkü ikisi de ailelerin çoğunun karşılayabileceğinden pahalıdır. Ortalama bir hesapla tam zamanlı ve yatılı hizmet veren bir yerin maliyeti bir kadının gelirine eşittir. Bakım arzını taleple birleştiği göz önünde bulundurulduğunda, Danimarka politika açısından yine mükemmel bir ölçüt sunuyor. Burada yatılı hizmet ve evde yardım sunan yerler yoluyla tam kapsamlı bakımın maliyeti GSYH'nin nerdeyse %3'üne tekabül ediyor (yatılı hizmetlerin yaklaşık beşte birini hasta karşılarken, evde yardımın tamamı devlet tarafından karşılanıyor). Yatılı bakım hizmetlerinin kullanımını asgariye indirmeyi amaçlayan bu

⁷⁸ August Österle and Heinz Rothgang, Long-Term Care, **The Welfare State**, Ed. Daniel Béland Kimberly J. Morgan HerberT Obinger and Christopher Pierson, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.534

⁷⁹ İlhan Tomanbay, Sosyal Bakımda Yeni Yaklaşım, Yeni Anlayış, Yeni Çözüm Modeli: Yaşam Destek, s.142

model önceliği evde yardıma veriyor. Bu model hem çok daha maliyet etkin hem de evde kalmayı tercih eden yaşlılar açısından ideal. Danimarka modeli, devlet yardımı tamamen ihtiyaca bağlı ve genel bütçeden karşılandığından, sosyal güvenlik çerçevesine oturtulmuş olan Avusturya ve Almanya'daki bakım modelinden, erişim açısından eşitlikçidir. Ortalama yaşam süresinin sosyal statüye göre büyük ölçüde arttığı düşünüldüğünde, yüksek gelir düzeyine sahip olanlar ekseriyetle uzun süreli bakım hizmeti almaya meyillidir ve bu durum neticede oldukça azalan oranlı (regressive) bir etki yaparken, eşitlik kaygısı artan oranlı (progressive) bir finansman sistemi gerektirecektir. Gelir testine bağlı olarak ücretsiz ve vergi destekli ticari hizmet sunan Anglo-Sakson modeli ise çok düşük gelirli vatandaşlar lehine belli bir eşitliği sağlasa bile bunu büyük eşitsizlikler ve refah düzeyinde farklılıklar pahasına yapacaktır.⁸⁰

İnsanların giderek 70'li, 80'li, 90'lı yaşları görmeye başladığı bir dönemde, yaşlı bakımı zamanın kullanımı konusunda önemli bir unsur olarak ortaya çıkıyor. Bir yandan yaşlı bakımı, bakım evleri gibi ticari alanlar üzerinden piyasaya açılıyor ve bu süreçte nesiller arası karşılıklı ilişkiler ve sorumluluklar zayıflıyor. Ne var ki, çok sayıda insan başkalarının bakımı için kayda değer bir zaman harcamak durumunda kalıyor ve çok sayıda kişi de zaman kısıtlılığı nedeniyle başkaları için istedikleri kadar çaba sarf edemiyor. Yükün çoğu, genellikle bir işe anında koşturması istenen kadınların üzerinde olsa da erkekler de artık bakım işlerinde yer almaya başladı. Her ne kadar bazı yorumcular bunun bir iş olduğunu inkâr etse de birçok insan için fırsat maliyet açısından ekonomik değeri olan bir yükümlülüğün bahsediyoruz. Bakım hizmetini alan kişinin kapasitelerinin yeniden üretimi ve bakımın ekonomik maliyetinin azalması söz konusu olduğu gibi bu sorumluluğun savsaklanması uzun vadede sağlık harcamalarının artmasına yol açıyor. Sürecin sonuçlarından biri de aileyle harcanan zaman gibi sosyal ve kişisel değeri olan aktivitelere yer kalmamasıdır. Zamanın böyle çoklu amaçlarla kullanılmasında yeni bir şey yok. Yeni olan, bunu artık norm halini alması. Bu durum, teknolojik gelişmelerin, refahın, hayatın ticarileşmesinin ve belli işlevler için sabit mekânlarda bulunan bir hayatın çökmeye başlamasının bir sonucu.⁸¹

⁸⁰ Esping-Andersen, Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak, s.130-132

⁸¹ Standing, a.g.e., s.211-213

Artık günümüzde ortalama bir yaşlı hayatta kalmak için çocuklarına bağımlı olmasa da bu, otomatikman aile bağlarının zayıfladığı anlamına da gelmiyor. Nitekim nesiller arasında paranın ve bakım desteğinin değiş tokuşu incelendiğinde; çift yönlü olan aile desteğinin genelde yaşlıdan gence doğru olduğu görülmektedir. Özellikle de yaşlılar üzerine yapılan araştırmalarda para akışının esasen yaşlıdan gence doğru olduğu araştırmalardan çıkan bir sonuç. Ancak fazlasıyla aileci olan refah modellerinin, ailevi dayanışmayı beslemek bakımından amaca aykırı sonuçlar doğurabileceğine dair işaretler var. Mesela, çocuklarla beraber yaşamak fazla aileciliğin bir göstergesi kabul edildiğinde; bir uçta İtalya ve İspanya varken diğer uçta nesillerin bir arada yaşamasının pratikte ortadan kalmış olduğu Danimarka yer alır. %18 ile bu iki ucun arasında bulunan Fransa'da yaşlıların %22'si çocuklarına parasal yardımda bulunurken, yaşlıların sadece %1'i çocuklarından para yardımı alıyor. Bu da gencin lehine yıllık 2.900 euro net bakiye demek.⁸²

Tablo 5. Aileciliğin İki Yüzü

	ORAN (%)	YOĞUNLUK (saat/hafta)
Yaşlı Ebeveynlerine Bakan Çocuklar		
Danimarka	20	2.6
Fransa	12	9.3
İtalya	12	28.8
İspanya	12	16.0
Torunlarına Bakan Büyükanne/Babalar		
Danimarka	60	7.3
Fransa	50	14.3
İtalya	44	27.8
İspanya	40	25.7

Kaynak: SHARE verilerinden der. Gøsta Espig-Andersen, **Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak**, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.122

Diğer taraftan ailevi girdiler, birçok ülkede bakımın esas kaynağı olmaya devam ediyor. Tipik bir Kıta Avrupa ülkesinde, yaşlı bakımının yaklaşık üçte ikisi aile üyeleri tarafından veriliyorken; İskandinav ülkelerinde ise yaşlı bakımının kamu tarafından

⁸² Espig-Andersen, Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Yeni Rollerine Uymak, s.197-198

karşılanması konusunda emsal olup, aile bakımı sık aralıklarla olmakla beraber birkaç saatle sınırlıdır. Tablo 5'te de görüldüğü üzere Danimarka ve Fransa gibi iki farklı Refah Rejiminin temsilcisi ülke; Güney Avrupa Refah Modelinin ülkeleri İtalya ve İspanya'dan daha fazla oranda büyükanne ve büyükbabalar çocuk bakımında rol almalarına rağmen daha az bir yoğunlukta bakım işini üstlenmektedirler. Yine kamusal bakım tedarikinin daha sınırlı olduğu Fransa'da yaşlıların %12'sine çocukları tarafından bakım sağlanırken; süre açısından Danimarka'nın üç misli zamana (haftada 9 saat) tekabül ediyor. Ancak sonuçta bakım ihtiyaçlarının yoğunluğu düşükse aile üyeleri birbirini daha sık görüyor ve çocuklar ile hasta ebeveynlerine, yalnız yarasalar dahi mutlaka bakmaya devam ediyorlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AİLENİN SOSYAL REFAHA KATKISI BAĞLAMINDA REFAH DEVLETLERİ

1. REFAH DEVLETLERİNİN SINIFLANDIRILMASI

Literatürde refah devletini sınıflandırma çalışmalarının 1950'li yıllara kadar uzandığı görülmektedir. Wilensky ve Lebeaux'un 1958'de kaleme aldığı ve refah rejimlerini kalıntı ve kurumsal olarak ikiye ayırdığı çalışma bu konuda öncü olarak kabul edilmektedir. Buna göre kalıntı refah rejimlerinde asıl refah sağlama işlevi aile ve piyasada olup; bunlar görevlerini yerine getirmediğinde devlete görev düşmektedir. Kuramsal yaklaşımda ise modern sanayi toplumlarında refah sağlama devletin temel bir görevidir. Daha sonra Titmus tarafından refah devletleri kalıntı model, endüstriyel başarı-performans modeli, kurumsal yeniden bölüşümcü model olarak sınıflandırılmıştır. Benzer şekilde kalıntı modelde devletin müdahalesi sınırlı olmakta; aile ve piyasa başarısızlığında devletin müdahalesi söz konusu olmaktadır. Endüstriyel başarı modelinde sosyal sigorta ilkesi geçerli olmakta; ayrıcalıklar ve haklar kazanılmış statü farklarına tabi kılınmaktadır. Kurumsal modelde ise devlet ihtiyaca göre vatandaşlarına evrensel hizmet sunmaktadır.¹

Ancak bu sınıflandırma çalışmaları arasında en popüler olanı 3 farklı refah devleti tipi sınıflaması yapan Esping-Andersen'in sınıflamasıdır. Esping-Andersen Titmus (1974) tarafından geliştirilen orijinal üçlü bölümü değiştiren ve modernize eden nedensel faktörleri, refah devleti kurumlarını ve politika sonuçlarını kapsayan bir dizi çok boyutlu gösterge kullanır.² Esping Andersen "Refah Kapitalizminin Üç Dünyası" isimli çalışmasında; daha önceki çalışmaların aksine, Refah Devletlerini sadece sosyal harcamanın düzeyi üzerinden değil, metalaşmanın sınırlandırılmasının boyutu, tabakalaşma sisteminin türü, sosyal refahın üretiminde devlet-piyasa-aile arasındaki

¹ Süleyman Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, 2.bs., İstanbul, İTO Yayınları, 2017, s. 127-128.

* Dekomüdfikasyon: Sosyal gereksinimlerin, örneğin devlet gibi piyasa-dışı kurumlar tarafından sağlanması

² Tommy Ferrarini, Families, States and Labour Markets, Massachusetts, 2006 Edward Elgar, s.10

etkileşim düzeyi vb. üzerinden incelemektedir. Bunu yaparken de politika ve tarihin önemi de göz ardı etmemekte ve güç kaynakları teorisi de burada açıklayıcı bir unsur olmaktadır.³

Esping Andersen, vatandaşların piyasaya bağımlılıklarının bir sonucu olarak yeniden kavramlaştırdığı refah devletini, sosyal programlar üzerindeki toplam harcamalar veya sistemin yeniden dağıtım seviyesine göre analiz etmekte; sınıflandırma sistemini de programın evrensel olup olmadığı ve kişilerin emek piyasasına güvenmeksizin geçinmelerini sağlayabilmelerine göre düzenlemektedir.⁴ Özellikle 1980’li yılların başında 18 gelişmiş refah devletini ele alarak; bu ülkelerin yalnızca cömertlik ve harcama büyüklüğü ile birbirinden ayırt edilemeyeceği, daha temel bir yaklaşımla, bu ülkelerdeki kurumsal mantıktan hareketle sınıflandırılabilirliğini göstermiştir. Esping-Andersen, aşağıdaki tabloda refah devletlerini cömertlik derecelerine ve yaşlılık maaşları, hastalık ödenekleri ve işsizlik sigortası ödeneklerinin durumuna göre ya da diğer bir ifadeyle piyasadan bağımsızlık, yani dekomüdfikasyon* derecelerine göre sınıflandırmaktadır (Tablo 6). Aşağıda görüleceği üzere, dekomüdfikasyonun minimal olduğu devletler, liberal; en yüksek olduğu ülkeler ise, sosyal demokrat refah devletlerdir.

Esping Andersen, sosyal hizmet ve yardımların piyasalaşma/metasızlaştırma (decomodifikasyon) ile tabakalaşma (stratification) derecelerine göre refah rejimlerini sınıflandırmıştır. Ancak bu çalışma kadınları dikkate almadığı; emek piyasası-refah devleti ilişkisine odaklanırken aileye analizde yer vermediği, emek piyasasındaki cinsiyete dayalı iş bölümünü ve ailenin refah sunumundaki önemini göstermediği için eleştirilmektedir.⁵ Bu eleştirileri dikkate alan, Esping-Andersen, 1999 yılındaki yeni kitabında ailenin refah sağlanmasındaki rolünü dikkate alarak tipolojilerini; sosyal demokrat, korporatist muhafazakâr ve liberal olarak üçe ayırmıştır. Bütün bu rejimlerde

³ Hikmet Gülçin Beken, **Karşılaştırmalı Refah Devleti Analizi- Küreselleşme, İşgücü Piyasaları ve Toplumsal Cinsiyet Temelinde**, Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı, 2013, s.103

⁴ Ramazan Gökbnar v.d., Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Eylül 2008, s.159-160.

⁵ Nurgün Kul Parlak, Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş- Yaşam Dengesi, Ankara, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları, 2016, s. 106.

ailenin merkezi bir konumda olduğunu tespit eden Esping-Andersen; bakım hizmetlerini kamu ya da piyasa eliyle sunulmasının kadınların emek piyasasına girişinde çok önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. Nitekim liberal rejimlerde kadın istihdamı piyasa tarafından sağlanan hizmetler eliyle sağlanırken; sosyal demokrat rejimlerde kadın istihdamı kamusal hizmetlerle sağlanmaktadır. Diğer taraftan bakım hizmetlerinin kurumsallaşarak aile dışından sağlanıyor olması kadınların istihdama katılımını artırırken, bakım hizmetleri için olan talebi de arttırmaktadır. Ancak aile merkezli bakım politikaları kadınların istihdamını olumsuz etkilediği gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini arttırmaktadır.⁶ Esping-Andersen refah devletlerini defamilizasyon derecelerine göre sınıflandırdığı çalışmasında, Güney Avrupa refah devletleri olarak sınıflandırdığı Akdeniz devletlerinde (İtalya, Portekiz ve İspanya), aile bağlarının diğer devletlere göre daha kuvvetli olduğunu belirtmektedir. Bu ülkelerde, kamunun aile hizmetlerine yönelik olarak yaptığı harcamalar en düşük düzeydedir. Daha sonra ise Kıta Avrupası ülkeleri gelmektedir.⁷

Ancak, her refah rejiminin, her politika alanında tutarlı bir şekilde gerçekleştirilen bir dizi değeri yansıttığı varsayımı, son araştırmaların da gösterdiği üzere gerçeği yansıtmamaktadır. Dahası refah sistemleri birçok faktörün etkisi altında gelişmekte olup, 1990'lara kadar olan evrim süreçlerinin sonucu, çok farklı ideolojilere ve sosyal tercihlere dayanabilecek politikaların uygulanması ile refah rejimleri melezleşmiştir.⁸

⁶ Saniye Dedeoğlu, Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı, **Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın**, Der.: Saniye Dedeoğlu, Âdem Yavuz Elveren, 2.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s.214-215

⁷ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s.148

⁸ Giovanni Bertin, Ludovico Carrino, Marta Pantalone, Do standard classifications still represent European welfare typologies? Novel evidence from studies on health and social care **Social Science & Medicine**, Volume281,2021, s2-3

Tablo 6. Esping-Andersen'in Refah Devletleri Sınıflandırması (Dekomüdfikasyon Derecesine Göre)

Liberal Refah Devletleri	
Avustralya	13,0
Amerika	13,8
Yeni Zelenda	17,1
Kanada	22,0
İrlanda	23,3
İngiltere	23,4
Muhafazakâr Refah Devletleri	
İtalya	24,1
Japonya	27,1
Fransa	27,5
Almanya	27,7
Finlandiya	29,2
İsviçre	29,8
Sosyal Demokrat Refah Rejimleri	
Avusturya	31,1
Belçika	32,4
Hollanda	32,4
Danimarka	38,1
Norveç	38,3
İsveç	39,1

Kaynak: Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Princeton-N.J.: Princeton University Press, 1990, s. 52. & Mary C. King, "Strong Families or Patriarchal Economies? Southern European Labor Markets and Welfare in Comparative Perspective", EUI Working Papers, RSC No: 14, 2002, s. 9'dan akt. Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2.bs., İstanbul, İTO Yayınları, 2017, s.144

Tablo 7. Esping-Andersen'in Değişen Refah Devleti Sınıflandırması 1990'da Yaptığı Sınıflandırma

1990'da Yaptığı Sınıflandırma
Sosyal Demokrat: Norveç, İsveç, Danimarka, Finlandiya, Hollanda
Liberal: Amerika, Kanada, İsviçre, Avustralya, Japonya
Muhafazakâr: İtalya, Fransa, Avusturya, Almanya, Belçika
Sınıflanmayanlar: İrlanda, Yeni Zelenda, İngiltere
1999'da Yaptığı Sınıflandırma
Evrensel: Danimarka, Norveç, İsveç, Finlandiya, Hollanda ve (bir dereceye kadar) İngiltere
Kalıntı: Avustralya, Kanada, Yeni Zelenda, Amerika ve (bir dereceye kadar) İngiltere
Sosyal Sigorta: Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya
Sınıflanmayan: İrlanda, İsviçre

Kaynak: Gøsta Esping-Andersen, **The Three Worlds of Welfare Capitalism**, Princeton-N.J.: Princeton University Press, 1990, s. 74. & Gøsta Esping-Andersen, **Social Foundations of Postindustrial Economies**, New York: Oxford University Press, 1999,134'den akt. Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, 2.bs., İstanbul, İTO Yayınları, 2017, s.134

1990’larda refah devletinin sınıflandırmasına dair tartışmalar derinleşmiş ve geliştirilmiştir. Esping-Andersen’ nin sınıflandırılmasında kullanılan refah devleti-emek piyasaları-aile arasındaki düzenlemeler temelinde tasnif edilerek refah rejimleri sınıflandırmalarına yeni boyutlar eklenmiştir. Özellikle cinsiyet temelinde refah devleti tartışmaları sonucunda Esping-Andersen’in daha önce yapılan sınıflandırmaya 1999’da sosyal hizmetlerin sağlanmasında ailenin rolünü dahil etmesi yeterli bulunmamış, sosyal vatandaşlık açısından cinsiyet farklılaşmasını incelemeyeceği noktasında eleştirilmiştir. Feminist yazarlar bu eleştiriler neticesinde cinsiyet temelinde refah devleti sınıflandırmasına yeni boyutlar ekleyerek mevcut refah analizlerine alternatif sunmuşlardır. Bu noktada “Gelişmiş Refah Devletleri ve Cinsiyet” adlı çalışmasıyla Jane Lewis, bu konuya önemli katkılarda bulunmuştur. Eve eklemek getiren aile modelini; “güçlü”, “modifiye edilmiş” ve “zayıf” eklemek kazanan devletler olarak ayıran yazar sınıflandırmayı bu manada derinleştirmiştir. Yine Ann Orloff Esping-Andersen’in analizinde göz ardı edildiğini düşündüğü parametrelere ücretli bir işte çalışabilme, bağımsız hane oluşturma ve devamında sürdürme kapasitesi bağlamında iki boyut ekleyerek İskandinav ülkeleri ile diğer ülkelerdeki tek ebeveynli aileleri karşılaştırmıştır. Ayrıca refah devletinin analizi yapılırken erkek ücretli işçi ve hakları bağlamında değerlendirildiği ve refah devletinin de bu süreci besleyen bir etki yaptığı; bunun sonucunda kadının üretim ve sosyal yeniden üretimdeki kritik rolünü ile ücretsiz bakım emeğinin göz ardı edildiği eleştiriler arasındadır.⁹

Esping-Andersen’in üçlü tipolojisi, rejim türleri arasındaki karmaşıklığı önemsemediği ve aşırı derecede basitleştirdiği için ve aile ile diğer enformel bağların refah sunumunda önemli rol oynadığı Güney Avrupa refah devletlerini sınıflandırmaya dahil etmediği için, başta Leibfried olmak üzere bazı kişilerce eleştirilmektedir. Daha sonraki sınıflandırmalarda, Güney Avrupa refah devletleri altında yer alan İtalya, İspanya gibi ülkeler, Kıta Avrupası refah rejimleri kategorisi içinde yer almıştır. Bunun yanında, ABD ile İngiltere’nin aynı kategori içinde yer alması da eleştirilmektedir. Çünkü, bu iki ülkenin kolay bir şekilde bir araya getirilmesi çok da mümkün

⁹ Parlak, a.g.e., s.106-107

gözükmemektedir. İngiltere, İskandinav modeline yakın olan bir evrensel Ulusal Sağlık Sistemi'ne sahiptir.¹⁰

1.1. Liberal Refah Rejimleri

Liberal görüş vatandaşlığı, büyük ölçüde, temel hak ve özgürlükler ile siyasi haklara referansla tanımlar. Bunun dışındaki bireysel istek ve ihtiyaçların karşılanması ise piyasaya bırakılması esas olup; devletin fırsat eşitsizliklerinin giderilmesi açısından asgari bir müdahalesi söz konusudur. Böylelikle Liberal Refah Devletleri mütevazı ve gelir araştırmasına dayanan sosyal güvenlik ödemelerinin yer aldığı bir model olarak öne çıkmaktadır. Bu modelde amaç piyasaya girişi özendirme ve bu amaçla devlet asgari bir gelir güvencesi sağlar ya da özel refah kurumlarına katkı sağlar. Modelin öne çıkan ülkeleri ABD, Avustralya ve Kanada'dır. İngiltere ise 1980 sonrası bu modele yaklaşmış bulunmaktadır.¹¹

Aileden uzaklaşma, piyasada hizmet satın almaya yardımcı olmak için gelir transferleriyle (nakit yardımlar, kuponlar veya vergi indirimleri) daha da desteklenebilir. Aileden ayrılma düzeyi, bireyler ve aileler için mevcut kaynaklara bağlı olduğundan, büyük ölçüde sınıflara ayrılmıştır. Gelir testi yapılmış çocuk yardımları veya vergi kesintileri gibi politikalar, cinsiyete dayalı iş bölümünde sınıfsal eşitsizlikleri güçlendirebilir.¹²

Aile politikası söz konusu olduğunda da pazar çözümleri baskındır: göze alabilenler, çocuk bakımı için özel ödeme yapar. Çift maaşlı bir modeli destekleyen sistemde, diğer ailelerde ekonomik nedenlerle, geçimini sağlayan erkek veya bir buçuk kazanan modeli geçerlidir. Genel olarak, liberal refah devleti, piyasa ve özel fayda planları ve sigorta önceliği ile karakterizedir. Devletin sosyo-politik müdahalesi öncelikle muhtaçlarla sınırlıdır. Bu durum düşük refah yardım oranları sonucu

¹⁰ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s.147

¹¹ Meryem Koray, Görülmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi, **Çalışma ve Toplum**, 2005/2, s.34

¹² Pau Baizan, Welfare regime patterns in the social class-fertility relationship: Second births in Austria, France, Norway, and the United Kingdom, **Research in Social Stratification and Mobility**, volume 73, 2021, s.5

GSYH'ye göre düşük kamu harcamaları, düşük bir "vergi geliri" ve sınırlı yeniden dağıtım ile sonuçlanır.¹³

1.2. Muhafazakâr Refah Rejimleri

Bu refah rejimi Kıta Avrupası Refah Rejimi olarak da adlandırılıp, Katolik inancının hâkim olduğu coğrafi alanı kapsar ve korporatist gelenekten etkilenmiştir. Dolayısıyla geleneksel aile yapısının korunması güçlü bir şekilde öncelikler arasındadır. Kilise geleneğinin etkisini içerisinde barındıran bu rejimde muhafazakâr bir tavır ile aile ve cinsiyet konuları ele alınır. Tarihsel korporatist-devletçi doku, sanayi sonrası sınıf yapısının gereksinimlerine cevap vermek üzere iyileştirilmiştir. Bu rejim türünde yoksulluk riski altındaki insanların öncelikle aile, kilise ve ait oldukları diğer sosyal gruplara güvenmeleri beklenir. Devlet müdahalesi, ailenin başarısız olduğu durumlarla sınırlıdır yani yalnızca ailenin kapasitesi tükendiğinde gerçekleşecektir. Başlıca ekmek kazananın iş durumunu muhafaza etmek olan ailelerin mevcut sosyal durumunu korumak, şüphesiz tek amaçtır.¹⁴ Sosyal haklar büyük ölçüde çalışma yoluyla elde edilir ve mesleki aidiyet, bireyin sosyal durumunu tanımlamada büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede sosyal sigorta bu modelin öne çıkan özelliğidir.¹⁵

Teoride ailesellik düzeyi muhafazakâr rejimleri diğer ikisinden ayırması gerekse de bakım ve cinsiyet rejimleri üzerine literatürde tartışıldığı gibi tablo daha karmaşıktır. Ailesel refah düzenlemeleri, aile bakımına kısıt pazar veya devlet alternatifleri sağlar ve bu nedenle, bağımlı çocuklar mevcut olduğunda, geçimini sağlayan erkek/kadın (yarı zamanlı) bakıcı modelini tercih eder. Ancak, bazı Muhafazakâr ülkelerde önemli gelir transferleri ve bakım için zaman hakları sağlayarak aile bakımını açıkça destekleyen politikalar mevcutken, diğer ülkelerde bu politikalar çok daha az gelişmiştir. Aileciliğin destekleyici biçimi Avusturya (ve 2005'te başlayan politika reformlarına kadar Batı Almanya) gibi ülkelerde baskın iken, Fransa ve Belçika'da, 1980'lere kadar açık ailesel

¹³ Philip Manow, Models of The Welfare State, **The Oxford Handbook Of The Welfare State**, Ed. Daniel Béland Kimberly J. Morgan Herbert Obinger and Christopher Pierson, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.789

¹⁴ Gülden Ülgen, Leyla Firuze Arda Özalp, Refah Rejimleri Sınıflandırma Çalışmaları: Cinsiyet Boyutları, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2017, cilt: 39. sayı: 2, s.639

¹⁵ Bruno Palier, Continental Western Europe, **The Welfare State**, Ed. Daniel Béland Kimberly J. Morgan Herbert Obinger and Christopher Pierson, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.828-829

politikalar hâkimdi, ancak o zamandan beri bu ülkeler, özellikle devlet tarafından finanse edilen çocuk bakım hizmetlerini genişleterek, aileden uzaklaştırma politikalarına yöneldiler.¹⁶

1.3. Sosyal Demokrat Refah Rejimleri

İskandinav Refah Modeli olarak da bilinen bu modelin en önemli özelliği evrenselcilik ve piyasanın sınırlandırılmasıdır. Dolayısıyla asgari ihtiyaçların karşılanmasına dayalı bir eşitlikten çok yüksek düzeyde bir eşitliği hedefleyen bir yapıya sahiptir. Bunun için yararlar kazanca bağlı olarak basamaklandırılarak evrensel destek ve sigorta sistemine katılımın yolu açılmıştır.¹⁷

Sosyal hakların en çok kurumsallaştığı ve yaygınlaştığı, sosyal ihtiyaçların en çok piyasa dışından sağlanabildiği modeldir. Modelin ortaya çıkmasındaki başlıca güç de bu ülkelerde sosyal demokrasinin toplumsal desteği ve uzun süreli iktidarındır. Burada piyasa ve devlet arasında, işçi sınıfı ve orta sınıf arasında ikili bir yapıyı kabul etmek yerine, yüksek standartlarda bir toplumsal eşitliğin sağlanması amaçlanır. Bu modelde, refah rejimi çalışma eksenli olarak kurulmuştur; çünkü bir yanda çalışma hakkı ile gelir güvencesi hakkı eşit statüdedir; öte yandan bu dayanışmacı, yaygın ve kurumsallaşmış sosyal hizmetlerin getirdiği büyük maliyetin karşılanması için de devlet bütçesine akması gereken büyük bir gelire ihtiyaç vardır.¹⁸Bu nedenle vergi oranları da yüksek düzeydedir. Diğer taraftan Sosyal yatırımlar politikası; yani beşerî sermaye gelişimine yatırım yapan ve bunun verimli bir şekilde kullanılmasına yardımcı olan politikalar modelin öne çıkan özelliğidir. Bu minvalde insanların becerilerine ve istihdam edilebilirliğine yapılan bir yatırım; tam istihdamın korunmasına katkıda bulunurken, daha yüksek düzeyde ve daha eşitlikçi bir refah dağılımına katkı sağlamış olmaktadır.¹⁹

Ailecilik, Sosyal Demokrat ülkelerde farklı bir karaktere sahiptir. Aile oluşumu, sürekli iş kariyerlerine izin veren kazançla ilgili ebeveyn izinleriyle ve yoksulluk riskini

¹⁶ Baizan, a.y.

¹⁷ Düriye Toprak, Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**,2015, Sayı: 21, s.161

¹⁸ Koray, “Görölmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi”, s.37

¹⁹ Mikko Kautto and Kati Kuitto, The Nordic Countries, **The Welfare State**, Ed. Daniel Béland Kimberly J. Morgan HerberT Obinger and Christopher Pierson, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, ,2021, s.808-809

azaltan çocuk yardımlarıyla cömertçe desteklenir. Kamu veya kamu tarafından finanse edilen çocuk bakım hizmetlerinin geniş bir şekilde sağlanmasının güçlü aileden uzaklaşma etkileri vardır. Erkeklerle ayrılan çocuk bakım izinleri ile toplumsal cinsiyet eşitliği teşvik edilmektedir. Sonuç olarak, evin geçimini sağlayan erkek/kadın bakıcı durumları Muhafazakâr ülkelerdekinden daha kısa sürelidir ve ebeveynler daha eşitlikçi düzenlemelerde, yani çifte geçimini sağlayan/devlet bakıcısı veya çifte geçimini sağlayan/çifte bakıcı modelinde bulunur.²⁰ Her ne kadar ortak bir İskandinav modelinden bahsedilse de son yirmi yılda hem ülkelerin farklılaşan refah politikaları hem de toplumsal destek anlamında bu benzersiz model sorgulanmaktadır.²¹

1.4. Güney Avrupa Refah Rejimleri

Karşılaştırmalı refah rejimleri literatüründe Esping-Andersen'in yapmış olduğu sınıflandırmada İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkeler sınıflandırmaya dâhil edilmemiş; İtalya ise “muhafazakâr-korporatist” ülkeleri ile aynı sınıflandırmada kendisine yer bulabilmiştir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde hızla sanayileşen Almanya, Belçika, Hollanda ya da Fransa'ya oranla; Güney Avrupa ülkelerinin ekonomisi 1950'li yıllarda hala önemli miktarda tarıma bağımlıydı. Bu ülkeler ancak 1960'lı yıllardan sonra de sanayileşme hamlelerini başlatmışlardır.²² Bu ülkeler sanayileşme aşamasına geç geçtikleri için modernleşmeleri de Kıta Avrupası'na göre yenidir. Diğer taraftan özellikle İtalya ve İspanya'da faşist diktatörlükler ve Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'de askeri yönetimler şeklinde otoriter yönetimlerle karakterize dönemleri olmuştur. Bu manada demokratik gelişimleri de gecikmiştir. Yine aile ve dini kurumların önemine binaen bu ülkeler ekonomik değişimleri ile klasik refah devleti sınıflandırılmasından ayrılmaktadır. Papadopoulos ve Antonios Roumpakis'in aktardığına göre; Güney Avrupa ülkelerinin bir diğer ortak özellikleri ise; partiler arası, adaylar ve oy kullananlar arasındaki çıkar ilişkisine dayanan “clientelistic” ya da faydacı zihniyetin liyakate dayanmayan yapısı oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu ülkeler kurumsallaşmamış ulusal sağlık hizmetleri sunarken “crowding-out” etkisi

²⁰ Baizan, a.y.

²¹ Nordlund A., Attitudes towards the welfare state in the Scandinavian countries, **Scand J SOC Welfare** 1997: 6, s.234

²² Ramazan Tiyek, Umut Yertum, Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye: Bir Değerlendirme, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, 2016, s. 35-36

olarak bilinen ve kamu kesiminin borçlanmaya giderken; özel sektörün bunu karşılarken faiz oranını belirlemesi ve üretici işlere girmektense daha risksiz olan kamuya borç vermeye istekli olması olarak tanımlanabilmektedir.²³

Birçok alanda Güney Avrupa'da, maddi yoksulluk 1990'ların ortalarında hala gerçek bir sosyal acil durum oluşturuyordu.²⁴İspanya, İtalya ve Portekiz gibi Güney Avrupa ülkelerinde sosyal yardım gelişmemiş bir örgütsel yapıya sahiptir. Bu ülkelerde sosyal yardım, anayasada genel manada yer alsa da bağlayıcı ve yaptırıma dayalı ulusal bir çerçeve yasa mevcut değildir. Buna ek olarak yerel düzeyde uygulama farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Örneğin İspanya'da uyumsuzluk kuralı geçerlidir. Bu kurala göre aileden bir kişinin sosyal yardım alması diğerlerinin dışlanmasını beraberinde getirmektedir.²⁵ Güney Avrupa'daki düşük sosyal yardım profilinin öne çıkan üç nedeni olarak; ailenin rolü, düzensiz ve kayıt dışı ekonomi ve düşük idari kapasite gösterilebilir.²⁶ Stein Kuhnle, sosyal harcamalara ayrılan pay açısından dört refah modelini kıyasladığı çalışmasında (Tablo 8) , Akdeniz ülkelerinin sosyal harcamalara ayırdıkları payların 1980-1995 arasında Avrupa ortalamasının üzerinde bir artış gösterdiğini (bu dönemde yüzde 7,2 büyüme gibi) ve sonunda bu ülkelerle zengin ülkeler arasındaki farkın kapandığını söylemektedir.²⁷

²³ Tiyek, Yertum, a.e., s.37

²⁴ Maurizio Ferrera, Il modello sud-europeo di welfare state, **Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza**, vol.26, April 1996, s.77

²⁵ Erdal Tanas Karagöl, Nergis Dama, Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar, İstanbul, SETA, 2015, s. 13

²⁶ Ferrera M. "Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction", **Welfare State Reform in Southern Europe Fighting poverty and social exclusion in Italy, Spain, Portugal and Greece**, Edited by Maurizio Ferrera, Oxon and New York, This edition published in the Taylor & Francis e-Library, 2005, s.5

²⁷ Meryem Koray, Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye), İstanbul, TÜSES Yayınları, 2002, s. 191

Tablo 8. Sosyal Harcamalara Ayrılan Paylar Açısından Refah Modelleri (AB 14; GSMH %)

	1980	1990	1995	1980-1995 % artış
Anglo-Sakson (İngiltere)	21.5	24.3	27.7	+6.2
Avrupa (Avusturya, Belçika, Fransa, Almanya, İngiltere)	28.1	29.6	30.1	+2.0
Akdeniz (Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya)	15,0	18.0	22.2	+7.2
İskandinav Ülkeleri (Danimarka, Finlandiya, Norveç, İsveç)	25.6	28.1	32.1	+6.5

Kaynak: Stein Kuhnle, *The Survival of the European Welfare State*, London, Routledge, 2002; tablo 1.1'den akt. **Meryem Koray, Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye)**, 1.bs., İstanbul, TÜSES Yayınları, 2002, s.191

Güney Avrupa Refah Modelini somut ve etkin bir biçimde ortaya koyan girişim ise Ferrera tarafından gerçekleştirilmiştir. Buna göre, Güney Avrupa modelinde, “ikili gelir desteği sistemi,” sağlık sistemlerinde “evrensellik”, refah hizmetlerinin planlanması ve sağlanmasında tikelcilik-klientalizm ve hatta yolsuzluk; kamu harcamalarındaki yüksek oran ve ailenin sosyal denge sağlamadaki rolü, en tipik refah özellikleri olarak görülmektedir. Ferrera'nın modele dâhil ettiği ülkeler arasında Türkiye yoktur; İtalya, Portekiz, Yunanistan ve İspanya, modelin ülkeleridir. Gough (2006) ise bu ülkelerin yanına Fransa ve bazı çekincelerle birlikte Türkiye'yi da katmaktadır. Buğra ve Keyder (2003) de Türkiye'nin yerini sabitlemeye çalışmaktadır.²⁸ Türk toplum geleneğinde önemli bir yeri olan sivil karakterli yardımlaşma anlayışının, aile, meslek dayanışması ve hayır kurumları temelinde güçlü bir fonksiyona sahip olması dolayısıyla Türkiye Güney Avrupa Refah Modeli ile ilişkilendirilebilir. Ancak sosyal sigorta sistemindeki mesleki farklılaşmanın korporatist özelliği ve aileye yaptığı vurgu itibarıyla Türkiye'yi Muhafazakâr Refah Modeline benzetilebilmektedir. Diğer taraftan özellikle 1980'den itibaren başlayan ve son dönem artarak devam eden neo-liberal dönüşüm sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanında yaşanan reformlar

²⁸ Faruk Taşçı, *Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu: "Yaşlı Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler, Çalışma ve Toplum*, 2103, Sayı: 5, s.11

ile Liberal Refah Modeline de yaklaştırmaktadır. Bu özelliklerinden hareketle bu refah rejimlerinin izlerini taşıyan hibrit bir modelden bahsedilebilir²⁹

1.4.1. İtalya

Çoğu Avrupa ülkesinde olduğu gibi İtalya'da da bir refah kapitalizmi rejiminin oluşturulması büyük ölçüde kendi dayanışmacı faaliyetlerini devlet ve piyasa arasındaki iş bölümünden kaynaklanan ihtiyaçlara göre ayarlamak zorunda kalan aileye dayanmaktaydı. Ayrıca, bu rejimin inşası, kendi işlerinde ve aile işletmelerinde çalışan insanların hala ağırlıkta olduğu, Kuzey-Güney iktisadi ikiliğinin vurgulandığı ve devletin toplumsal dinamikleri idare etmekte uzun zamandır zorluk çektiği bir ülkede gerçekleşmekteydi. İtalya'da diğer Avrupa ülkelerinin aksine bakım ve koruma sistemlerinin 'aileselci' yönü ağır basmaktadır. Hayat tarzlarının modernleştirilmesi ve ailenin düzenlenmesi, kadının bakımdaki rolü (anneliğın meslek haline getirilmesi, gündelik hayat tarzındaki yenilikler vb.), akrabalık bağları ve komşu ağlarından hayır derneklerine çeşitli formel ve enformel destek kurumları ekseninde şekillenmiş; İtalyan kamu ve özel refah sistemi, bunların tamamlayıcısı olarak şekillenmiştir.³⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda Luigi Einandu öncülüğünde bir grup siyasetçinin faşist kanunları kaldırıp yerine demokratik politikalar ile serbest piyasa reformlarını hayata geçirmesi ve özenle yürütölen mali politikalar enflasyonu frenlediği gibi para birimine istikrar getirdi. Refah döneminin egemen politikaları olan Keynesyen dönemde kamu harcamaları kontrol altına alındığı gibi 1960'da diğer Avrupa ülkelerinde artış gösteren göstergeler İtalya'nın 1937'deki seviyesine ulaşmıştı. Nispeten bolluk içindeki İtalya'da refahın yeniden dağıtımına yönelik politikalar geniş ölçüde destek görmeye başlamıştı. Nitekim bu dönemde sendikalar güç kazanmış ve kolektivist fikirler egemen olmuştur. 1950'lerde yoksul güneyi hedef alan birtakım kurumlar kuran İtalyan devleti 1960'larda refahın yeniden dağıtımını ve daha güçlü bir refah devletini amaçlayan (elektrik arzının kamulaştırılması gibi) yasaları geçirdi.1956

²⁹ Banu Metin, Mehmet Merve Özyaydın, Çalışma ve Refah Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., 2. Baskı,2016, Ankara, s.220.

³⁰ Rino Fasol, Alberto Zanutto, İtalya'da Sosyal Çalışma: Sosyal Hizmetler İtly'a'da Nasıl Bir Fark Yaratmalı? - 16 Ülke Örneği, **Avrupa'da Sosyal Çalışma**, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, Ankara, SABEV, 2015, s. 128

ile 1965 yılları arasında İtalya kayda değer bir endüstriyel büyüme gerçekleştirdi: %102. Aynı dönemde bu oranın Almanya için %70, Fransa için %58, ABD için ise %46 olarak gerçekleştiği düşünüldüğünde İtalya'nın performansı daha net anlaşılır. Nitekim bu dönemde otomobil üreticisi Fiat; daktilo, yazıcı, bilgisayar üreticisi Olivetti; enerji firmaları Eni ve Edison gibi büyük firmalar; çoğu aileler tarafından yönetilen çok fazla sayıda küçük firmaları seçerek iş birliği yaptı. Bunu sebebi İtalyan toplumunda ailenin sahip olduğu geleneksel güçlü roldü. Bundan sonra elli milyonluk nüfusun en az beşte biri, fakir ve kurak güneyden; zengin ve sanayileşmiş kuzeye taşındı. Yaşama şekillerini değiştiren bu aileler çocuklarına iyi bir eğitim ve okullara gönderip, birikim yaptılar ve köyde yaşayan akrabalarına yardım ettiler. Sonuçta 1960'lardan itibaren Avrupa ülkelerine ve ABD'ye yaşanan göç akışı durdu.³¹

Güney Avrupa Refah modelini belirleyen özelliklerden biri olan dinin yeri, İtalya örneğinde görülmektedir. Öyle ki;” Comunion e Liberazione, 1970'lerin başında seküler işçi sendikaları içerisinde bir Hristiyan mevcudiyeti oluşturmaya başladı. CL'nin işçi grubu CLL'nin üyeleri; işçilerin hergün işe başlamadan ibadet ve ayin gerçekleştirerek (liturji: kurtuluş için ayin yolu) başlatarak, kurtuluşu manevi açıdan tanımlamışlardır” CL ve onun siyasi kanaadı Movimento Popolara (Halkın Hareket) 'nin önemli bir yaklaşımı,” Più società, meno Stato” (Daha çok toplum, daha az devlet) idi. Bu şekilde hareket, teokrasiden ziyade, devletin rolünü zayıflatarak Kilise'nin kamusal yaşamdaki rolünü artırmayı hedeflemişti. CL'nin ekonomik misyonu Compagnia delle Opere (CdO) Katolik sosyal öğretisindeki yetki ikamesine (teşebbüslerin hizmet alanlara en yakın düzeyde üstlenilmesi ve olabildiğince özerk olması) dayanarak ve “tabandan yukarıya” ilkesini takip ederek kompleks bir ağ içinde 1.100 kâr amaçlı olmayan sosyal hizmet organizasyonu ile bağlantılı 35.000 işletme ve 120.000 çalışanla bir şemsiye örgüte dönüşmüştür.³²

İtalya'da yoksullaşma riskine karşı yapılan yardımlar üç gruba ayrılabilir: doğrudan gelir desteği politikaları, emek piyasası politikaları, aile lehine politikalar

³¹ Piercamillo Falasca, Refah Devleti İtalyan Rüyasını Nasıl Bitirdi, **Refah Devletinden Sonra**, Tom G. Palmer (Ed.) Çev.: B. Tartıcı, İstanbul, Liber Plus Yayınları, 2017, s.26-28.

³² Nancy J Davis, Robert V. Robinson, Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah/ Mısır, İtalya, İsrail ve ABD, İletişim Yayıncılık A.Ş., 1.bs., 2015, İstanbul, s.191-203.

(Konut edindirme politikası ki; toplu konutlar ve kira desteği bu gruba dâhil edilebilir. Toplu konut politikaları yerel ve ulusal politikaların bir karışımıdır. Kira yardımı ile ilgili ise iki uygulama öne çıkarmaktadır: 1999'da Ulusal Kiralık Ev Edinme Fonu'nun kurulması ve yine 1999'da kiracılar için vergi indirimi). Sosyal İçerme Amaçlı Gelir Desteği (RMI) * ise bu üç kategoriyle kesişmektedir.³³

Çekirdek aile için oluşturulan aile yardımları ve ödenekleri sosyal sigorta hizmetleri grubunda yer almakla beraber, gelirin yeniden paylaşımına yönelik oldukları ve çoğunlukla ihtiyacı olan aileler (kalabalık, fertlerden birinin özürü olduğu, tek ebeveynli) bu hizmetlerden yararlandığı için sosyal yardım özelliği de taşımaktadırlar. Buna karşılık üç veya daha fazla çocuğa sahip çekirdek ailelere, ailenin yapısına ve belirli gelir koşullarına göre verilen ödeneklerde kesinlikle sosyal yardım özelliği bulunmaktadır. Doğum izni almayan çalışan kadınlara yapılan annelik yardımında da aynı ölçüler geçerlidir. Bu yardım bir annelik hakkı, dolayısıyla vatandaşlık hakkı olarak başlatılmış olsa da zamanla maliyetleri kontrol altında tutabilmek için ihtiyaç tespitine tabi kılınmıştır. Farklı hizmet türlerini birbirinden ayıran parametre, bunların sosyal sigorta ilkelerine mi sosyal yardım ilkelerine mi dayalı olduğudur. Öyle ki; bu ilkeler potansiyel olarak kaç kişinin yardımlardan faydalanacağını belirlemektedir. Söz konusu önlemler tamamen sosyal sigorta türüne girmemekte ve geri ödemeler sigorta primine bağlı olmamaktadır. Ancak, bu önlemler daha ziyade asgari bir süre boyunca sigorta primi ödenmiş olmasını şart koşmaktadır- başka bir deyişle, yapısı itibarıyla sosyal yardım kapsamına da giren bir haktan faydalanmaya yetecek kadar uzun bir ‘sigorta geçmişi’ aranmaktadır.³⁴ Bu alana giren yardımlar, asgari emeklilik yardımı, özürü yardımı, sosyal yardım ödeneği, genel maluliyet yardımı, işsizlik ve yer değiştiren işgücü yardımları, aile ve çekirdek aile yardımlarıdır.

* 1998 bütçe yasası ile yürürlüğe konulan ve sosyal yardım sistemi reformu yasası (328/00) tarafından öngörülen kesin uygulamaya kadar bir dizi yasama hükmüyle tanımlanan RMI kendilerine ya da çocuklarına bakamayan insanlara ekonomik ve sosyal destek sağlamak suretiyle yoksullukla ve sosyal dışlanma ile mücadele için getirilmiş bir önlemdir.

³³ David Benassi, Enzo Mingione, İtalyan Refah Sisteminde Sosyal İçerme Amaçlı Asgari Gelir Desteğini Denemek, **Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru**, Der.: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2016, s. 143.

³⁴ A.e., s.144-146.

Özellikle 1980'lerde yoğunlaşmaya başlayan küreselleşme süreci ile birlikte artan rekabet ortamında sanayileşme, gelişmiş olan ülkeler açısından bile statükoyu korumak için yeterli bir zemin sağlayamadı. Özellikle sermayenin uluslararası hareketine eşlik eden dijitalleşme ve hizmetler sektörünün büyümesi gibi faktörler gelişmekte olan ülkeler açısından sosyal güvenlik sistemlerinde reformları dayatan bir süreci inşa etti. Geleneksel sosyal koruma sağlayan aile başta olmak üzere kurumların değişimi; bu konjonktürde nüfusun yaşlanması ve azalan doğum oranlarıyla karakterize bir krizi de beraberinde getirdi. Küresel iş birliklerinin yoğunlaştığı bu dönemde özellikle Avrupa Birliği sürecine entegre bir sosyal refah sistemini oluşturmaya çalışan İtalya gerek coğrafi ve tarihsel birçok avantaj ve dezavantajlara sahip bir ülke olarak öne çıkmaktadır.

1.4.2. İspanya

İspanya ve Portekiz AB'nin periferisinde İber yarımadasında bulunur. Birlikte İberik Refah Modeli biçiminde kavramsallaştırılsa da iki ülke benzerliklerinin yanında pek çok açıdan da farklıdır. Her iki ülke emperyal bir geçmişe sahip olmalarının yanında uzun zaman monarşilerle yönetilmiştir. Diğer AB ülkelerine göre geç sanayileşmiş olan bu ülkeler güçlü bir Katolik geleneği paylaşmaktadır. İspanya bir monarşi ve âdemi merkeziyetçi bir yapıya sahipken; Portekiz merkezi bir cumhuriyettir.³⁵

Kentlerin çekme ve köylerin itme özellikleri sanayileşme sürecinde kentlere yoğun göç akını ile sonuçlanır. Özellikle geç sanayileşen ülkelerde bu göç akınının sebep olduğu bir dizi sorun ortaya çıkar ki, gecekondulu ya da gecekondulaşma bu sürecin adıdır. Dolayısıyla her ülkede belli düzeylerde kentleşme yaşamış ve birçoğu gecekondulu sorununu başka ad ve görünümde yaşamıştır. Güney Avrupa Refah Modelinin bir temsilcisi olan ve hızla gelişen refah sistemiyle Türkiye'ye örnek gösterilen İspanya'da hemen hemen aynı dönemde yaşananlar büyük bir paralellik içindedir. 1940-1950 arasında 275.00, 1950-1960 arasında 440.000, 1969-1970 arasında 700.00 kişi köylerden Madrid'e geldi. Aynı oranda akımlar tüm büyük kentlerde sürüyordu. 1970'te

³⁵ Ana Gulli n, Santiago  lvarez, Pedro Adao   E. Silva, Redesigning the Spanish and Portuguese Welfare States: The Impact of Accession into the European Union, **South European Society and Politics**, vol.8, iss.1-2,2003, s.231.

3.600.000 olan Madrid nüfusunun %20'sinden fazlası "kulübelerde" yaşıyordu. Bu kulübeler Türkiye gecekondularından daha ilkel koşullarda yapılmıştı.³⁶ Bugün için ise İspanyol hane halkı araştırmaları; refahın kuzey ve doğu bölgelerinde, Madrid ve güneye göre daha yüksek olduğunu ortaya çıkarmıştır.³⁷

1970'lerin ortalarında İspanya'nın o zamanki ekonomik durumunu yansıtan İspanyol refah devleti az gelişmişti. Büyük ölçüde Bismarckçı harcamalar emekli maaşlarına odaklandı ve çok sınırlı kamu hizmeti sunumu ile Familista (aile yanlısı) politikalara Frankocu destekle karakterize idi.1974'te (Franco döneminin bitiminden hemen önce) kişi başına yaklaşık GSYH'nin yüzde 8 olan refah harcamaları, 1980'de hızla yüzde 15,9'a yükseldi. 1993 yüzde 22,5'e kadar yükselen bu genel artış, Maastricht kriterleri ve Ekonomik ve Parasal Birliğe katılım yolunda ilerleme ile yeniden yapılanma sonucunda; harcama büyümesini kısıtlama ve emeklilik sisteminin korporatist reformu ile düşmeye başladı.³⁸

İspanyol Refah Modeli aile dayanışmasına dayalıdır. Aile gençlerin sosyalleşmesi ve nesiller arası kaynak ve destek aktarımından birinci derece sorumlu kurumdur. Diğer taraftan zorunlu eğitim ve evrensel sağlık gibi temel hizmetler devlet tarafından sağlanmaktadır. Ancak son dönemde artan yaşam süresi ve buna bağlı sosyal güvenlik ve bakım gibi alanlar ile işgücü piyasası kurumsal düzeyde düzenlemeye tabi tutulmuştur (Bağımlılık Yasası, 14 Aralık39/2006Sayılı Kanun) . İspanyol Sosyal Hizmet modeli çeşitli açılardan diğer Avrupa Birliği ülkelerinden farklıdır. Sosyal müdahale programları büyük ölçüde altmış beş yaş ve üstü vatandaşları desteklemek üzere tasarlanmıştır. Sosyal hizmetlere ilişkin bu vizyon ve bu tür hizmetlerin öncelikli olarak yaşlılara odaklandığı gerçeği gençleri dikkate almaz ve gençlere yaşlılardan daha

³⁶ Semih Eryıldız, Yöre ve Bölge Araştırmasında Türkiye ve İspanya, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1993, s.107-108.

³⁷ Inmaculada Garc'a and Jose' Alberto Molina, The Effects of Region on the Welfare and Monetary Income of Spanish Families, **Urban Studies**, Vol. 38, 2021, s.2423.

³⁸ Mel Cousins, European Welfare States Comparative Perspectives, London, SAGE Publications Ltd., 2005, s.144.

az kaynak ayrılmaktadır. Bunun sonucu İspanyol gençliğinin menşee aileye göre daha geç kurtuluşu ve düşen doğum oranları ile karakterize bir tablo ortaya çıkmaktadır.³⁹

1.4.3. Portekiz

Portekiz'de sosyal sigortaya ilişkin ilk yasalar, 1919 gibi nispeten erken bir tarihte yürürlüğe girmiştir. Ancak bu ülkede zorunlu sigortacılık büyük ölçüde kâğıt üzerinde kaldığı gibi işçi ve ailelerinin güvenliği, hayır kurumları ve dostane kuruluşlar tarafından yapılmaya devam edildi. Estado Novo diktatörlüğü, korporatist sigorta kurumlarının gelişimini teşvik ettiği halde 1962'de çıkarılan yasaya kadar sosyal sigorta üzerinde yerleşik devlet sorumluluğu ve düzen yoktu.⁴⁰

25 Nisan 1974'te gerçekleştirilen askeri darbe, Avrupa'nın en uzun ömürlü otoriter rejimini yıkarak demokrasi yolundaki gelişmelerin kapısını açtı. Bu süre kurumsal istikrarsızlık ve belirsizliklerle doluydu. 500.000'den fazla Portekiz vatandaşının eski kolonilerden geri gönderilmesini ve 500 yıllık İmparatorluğun sonunu işaret eden süreçteki iki yılı demokratikleşme ve depolitizasyonun öncüsü oldu. Processo Revolucionario em Curso (Devam Eden Devrimci Süreç- PREC) olarak adlandırılan bu dönem ekonomik anlamda yaygın kamulaştırmalar sonucu sermaye ve iş adamlarının kaçışına neden olan mevzuat değişikliğiyle karakterizedir. Nihayet PREC'nin 25 Kasım 1974'te sona ermesiyle, Nisan 1976'da yeni anayasa kabul edildi. Bu defa anayasa, tüm hükümet yasalarını veto etme ve yasaları yürürlüğe koyma yetkisine sahip, tamamen askeri görevlilerden oluşan bir organ olan Conselho da Revolução'yu (Devrim Konseyi) kuruluşunun zemini oldu.⁴¹ 1990'larda AB'ye giriş ile AB'nin yapısal fiziksel altyapıyı iyileştirmek için kullanılan fonlar aracılığıyla ülke birçok ekonomik avantaj elde etti. Bunlar, hayati önem taşıyan kamu altyapısının inşasına izin verdiği gibi Maastricht Antlaşması'nda belirtilen uyum programları ile kişi

³⁹ Antonio López Peláez, Sagrario Segado Sánchez-Cabezudo, Are Social Services Equally Accessible To All Citizens In Spain? Youth and The Spanish Welfare State, **ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura**, Received: January 16, 2014. Accepted: July 25, 2014, s.5.

⁴⁰ Ferrera, "Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction", s.14.

⁴¹ Marina Costa Lobo, António Costa Pinto & Pedro C. Magalhães (2016) Portuguese Democratisation 40 Years on: Its Meaning and Enduring Legacies, *South European Society and Politics*, 21: 2, 163-180, DOI: [10.1080/13608746.2016.1153490](https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1153490).

başına düşen gelir arttı. Aynı zamanda, Portekiz ve İspanya arasında topluluk ticareti son 15 yılda çarpıcı biçimde genişledi ve yabancı yatırımlar her iki ülkeye de akın etti.⁴²

1980-2000 yılları arasında Portekiz; sosyal harcama düzeyinde etkileyici bir artışa tanık oldu. Sosyal harcama düzeyi GSYH'nin yüzde 12,7'sinden yüzde 27,2'sine yükseldi. (AB ortalaması 1980'de yüzde 24,3; 2000'de 27,3). 2000 yılında sosyal güvenlik mevzuatı revize edilmiş, yardımları arttırmayı ve sosyal güvenliğin mali yapısını güçlendirerek sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlayan yeni bir yasa kabul edilmiştir. Kamu emekli maaşı temelinde ve sosyal yardımların tam sorumluluğunu ulusal bütçeye veren bu reform Sanayi İşverenleri Federasyonu dışındaki tüm sosyal ortaklarla yapılan bir anlaşma ile desteklenmiştir. 1995 yılında yürürlüğe giren yeni nesil sosyal politikalar üzerine inşa edilen Rendimento Mínimo Garantido, RMG (Asgari Gelir Planı) sözleşmesine dayanan yasa; bireyleri değil aynı zamanda sosyal refah kurumlarını da teşvik ederek, sosyal yardım kuruluşlarını vatandaşların ihtiyaçlarına ve koşullarına göre bireyselleştirilmiş bir yaklaşım getirmektedir. Portekiz'in AB Dönem Başkanlığında 92/441 sayılı Konsey Tavsiye olarak siyasi gündemin merkezine koymayı başarmış ve gelen sosyalist hükümet, RMG'yi 1996'da denetsel bir temele dayandırmış ve 1 Temmuz 1997'de ülke çapına genişletmiştir. Portekiz RMG'si en basit tanımla bir sözleşme gibidir; taahhüt karşılığında gelir desteği sağlar. Asgari bir yaşam standardını garanti etmek ve primsiz bir yardımdan faydalanmak için bir sosyal entegrasyon programına katılmak gerekir. RMG'nin yenilikçi karakteri nakit yardımı işgücüne entegrasyonu içeren bir dizi faaliyete katılımı birleştirmesidir; piyasa, eğitime dönüş, mesleki eğitim, sağlık hizmetlerine erişim, konut müdahaleleri vb. Program kanıtlanmış akut mali sıkıntı durumunda tüm yasal sakinlere açıktır. Yaralanıcılar, genç ebeveynler ve hamile kadınlar ile engelliler olup; yaşlıların bakıcıları hariç on sekiz yaşında olma şartı vardır.⁴³

1.4.4. Yunanistan

“Yunan refah devletinin ilk kökenleri 1920'lere dayanmaktadır. Yaşlılara için zorunlu sosyal sigorta, 1928'de ve tüm ücretliler için yaş, malullük ve hastalık hali için

⁴² Pablo Calderón Martínez, The EU and Democratic Leverage: Are There Still Lessons to be Learnt from the Spanish Transition to Democracy?, *Journal of Contemporary European Studies* 23: 4, 2015, s.4.

⁴³ Ferrera, “Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction”, s.14-15.

getirildi.”⁴⁴Ancak Modern Yunanistan kurumsal refah başarısızlığının klasik bir örneği olması ile siyasi ve ekonomik çöküşün de sembolü olmuştur. Bu anlamda Yunanistan örneği ders niteliğindedir.1929’dan 1936’ya kadar darbeler ve siyasi çekişmeler ile geçen sürenin ardından 1936-1940 arası dönemde ikinci dünya savaşı sırasındaki Avrupası’na benzer sağcı bir diktatörlük ile yönetildi. Savaşın bitmesinin ardından Komünist Parti tarafından düzenlenen bir ayaklanma sonrası şiddetli ve yıkıcı bir iç savaş yaşadı (1944 ve 1946-1949). 21Nisan 1967’de yönetimi ele geçiren askeri diktatörlük liberal bir demokrasiye dönüştüğü 1974 yılına kadar ülkeyi yönetti. Savaşlar, ayaklanmalar ve diktatörlükler sonrası kaybolan insan gücüne rağmen Yunanistan 1929-1980 arası ortalama 5,2 oranında büyüdü ki; bu oran aynı dönemde Japonya’da %4,9 olarak gerçekleşmişti.⁴⁵

1 Ocak 1981’de Avrupa Topluluğunun bir üyesi olan Yunanistan’da artan sosyal harcama düzeyi, transfer ödemeleri yoksulluğun azaltılmasını önemli ölçüde iyileştirmedi. Bu bariz çelişki, ülkenin sosyal koruma sistemini doğasına bağlanabilir. Yunan refah devleti geleneksel olarak primli yardımlar ve özellikle emeklilik için kaynak ayırırken, yoksulluk gibi sigortasız riskler için çok az kaynak ayırmaktadır. Katkı sağlayan sosyal sigorta karşılığı, Fordist uzun ve kesintisiz kariyer normlarına mükemmel şekilde uygundur. Ama Yunan işgücü piyasası ülke çapında olgun Fordizmin zayıf bir versiyonuna bile ulaşmakta her zaman yetersiz kalmıştır. Son birkaç on yıldaki istihdam eğilimleri, sayıları arttırsa da uzun süreli işsizler, henüz çalışmamış gençler, düzensiz çalışma geçmişi olan kadınlar, geçici veya yarı zamanlı olarak istihdam edilen kişiler, yasadışı göçmenler, yeraltı ekonomisindeki işçiler ve diğerleri böylece “sosyal sigorta dışı” ve refah açısından genellikle ağır bir şekilde kaybedenler haline geldiler.⁴⁶

Vergi kaçırmada dünyanın başkenti sayılan Yunanistan’da, vergi gelirlerinin sınırlı olmasına rağmen harcamaları artmıştır. Bunun nedenleri olarak; yeraltı ekonomisi ki, GSMH’nin yüzde 23 ile 30’u kadardı ve borçlanma sayılabilir. Özellikle

⁴⁴ A.e., s.8.

⁴⁵ Aristides Hatsiz, Refah Devletine Karşı Tedbir Olması Açısından Yunanistan Hikayesi, **Refah Devletinden Sonra**, Tom G. Palmer. (Ed.) Çev.: B.Tartıcı.,İstanbul, Liber Plus Yayınları, 2017, s.33-34.

⁴⁶ Ferrera, “Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction”, s.8.

Euro'ya geçtikten sonra borçlanma daha kolay ve ucuz hale gelmiştir. Ancak bu para birikim, yatırım, altyapı, modernleşme ve kurumsal gelişme yerine tüketime yönlendirilmiştir. Nitekim kişi başı milli gelir 2008'de 31.700 dolar ile İtalya, İspanya ve AB ortalamasından %95 daha yüksek ve dünyada yirmi beşinci sıradaydı. Yine özel harcama Avrupa ortalamasından yüzde on iki yüksek olup; insani gelişmişlik ve hayat kalitesi endeksinde yirmi ikinci sırada bulunmaktaydı.⁴⁷

Sosyal yardım, kamusal sosyal koruma kapsamında yalnızca marjinal olmakla kalmamış, aynı zamanda kurumsal ve operasyonel işlev bozuklukları ile karakterizedir. Faydalar zayıf bir şekilde entegre edilmiştir, şu şekilde yönetilir: bunlar farklı kurumlara aittir ve farklı kurallara tabidir. Etkileşimleri yerinde tutarlı bir bütün değil, uygunluk örtüşmelerini kapsama boşluklarıyla birleştiren düzensiz bir yapı bırakır. Primsiz transferlerin yoksullukla mücadele hedeflerine doğal olarak daha uygun olduğu göz önüne alındığında, marjinal sosyal yardımın kapsamı, gerçekte bireyleri ve aileleri yoksulluğa mahkûm edebilir. Yoksul haneler, varsa mevcut yardımlardan biri için uygun değildir. Kanun koyucuların tahayyül ettiği “özdeşliğe” uymayan, gerekli dar kategorik koşulları yerine getirememektedir.⁴⁸

Yunanistan'da tüm meslekler fazlaca düzenlemeye tabi tutulmuş, neredeyse kartelleşmiştir. Aynı zamanda kamu sektöründe maaşlar, 1996 ile 2009 arası reel anlamda yüzde 44 oranında artmıştır. Yine kamu sektöründe çalışan bir Yunan vatandaşı 58 yaşında cömert emeklilik maaşı ile emekli olabiliyordu. Kadın ise daha erken emekli olabildiği gibi 18 yaş altı çocuğu var ise bu yaş 50'ye çekiliyordu. Buna ek olarak GSMH'nin yüzde 7'sine denk gelen bir bürokrasi yükü yaratılmıştır. Bunların da sonucu olarak Yunan ekonomisi 27 AB ülkesi arasında en az rekabetçi ekonomi olarak öne çıkmaktadır. Her ne kadar eğitim ve sağlık gibi refah hizmetleri ücretsiz olsa da bu hizmetler ulaşabilmek için kayıt dışı ve cepten ödeme yapmak sıradanlaşmıştır. Sonuçta borç ile yaratılmış bu refah düzeyi söz konusudur ve gittikçe yaşlanan bir nüfusa sahip olan Yunanistan'da sosyal haklarda kesinti yapmak siyasi partiler açısından oldukça zordur.⁴⁹

⁴⁷ Hatsiz, a.e., s.37-38.

⁴⁸ Ferrera, “Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction”, s.8-9.

⁴⁹ Hatsiz, a.e., s.42-45.

1.4.5. Türkiye

Eski Türklerde delikanlı evlenecek yaşa gelince, bir kahramanlık imtihanı geçirerek, il meclisinden yeni bir ad almak suretiyle vatandaş hukukuna sahip olarak babasının velayetinden çıkardı. Evleneceği sırada aileden mirasını peşinen alır; alacağı kız da çeyizini getirir ve bu şekilde gelin ve güvey müşterek bir ev sahibi olurlardı. Bunlar ne erkeğin baba ocağında ne de kızın törkünü nezdinde oturmazlar, yeni bir ev kurarlardı. Bundan dolayı Türkler 'de her izdivaçtan bir ev doğar ve buna da ev-bark sahibi olmak denirdi.⁵⁰ İslamiyet'in kabulü ile aile üyelerinin ailedeki mevki ve sorumlulukları daha net şekilde tanımlanmıştır. İslami değerlerden etkilenen Osmanlı ailesi, bir bakıma eski kültürel değerlerle yeniden şekillenmiştir.⁵¹

Osmanlı toplumundaki refah kurumlarına bakıldığında aile, topluluk (ahilik ve loncalar) ve vakıflar gibi refah kurumlarının öne çıktığı görülür. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu döneminde hayat bulmuş olan bu refah kurumlarının yeni Cumhuriyete geçiş döneminde Türkiye'de varlıklarını büyük ölçüde koruduğu söylenebilir.⁵² Aile kurumundaki değişim, batı toplumlarında bilim ve teknikteki ilerlemelerin bireyselleşme ile at başı ilerlediği bir zeminde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bizde sanayileşme sürecine paralel bu gelişim daha geç ve sancılı olmaktadır. Ortaylı'nın da belirttiği gibi aile hayatı toplumsal hayatın en muhafazakâr kompartımanıdır, temel hücredir. Batı toplumlarında bu alanda asıl değişiklik insan ilişkilerinin tümüyle değişmeye başladığı 19. ve 20. yüzyıllarda yaşanmaya başlıyor. Türkiye'de Tanzimat dönemi; özellikle aile kurumunun hukuki yapısı ve iktisadi gelişmeleri açısından önemli bir toplumsal tarihi aşamadır.⁵³

Türkiye'de Cumhuriyet yönetimiyle birlikte gerçekleştirilmiş bu reformlar, elbette ki, aile yapısı konusunda yeni duyarlılıkları beraberinde getirmiştir. Tanımlanan aile tipi Cumhuriyet ideolojisinin temel prensiplerini kabul etmiş, sorumluluklarını bu prensipler çerçevesinde algılamış aile tipidir. Temel modern, batılı anlamda

⁵⁰ Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986, s.157.

⁵¹ Hayri Erten, Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (18. yy. ilk yarısı), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.172.

⁵² Oğuz Toprak, Refah Devleti ve Kapitalizm- 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.179-183.

⁵³ İlber Ortaylı, Osmanlı Toplumunda Aile, İstanbul, Pan Yayıncılık, 2009, s.116.

örgütlenmiş, laik zihniyette bir aile yapısının algılanmasına karşın, uygulamada, geleneksel yapının kırılması pek o kadar kolay olmamıştır. Hatta önemli başarılarla rağmen, Türkiye'nin feodal yapısının güçlü olduğu yerlerde, bu değişimin uzun bir süreye yayıldığı görülmüştür. Sonuçta Atatürk döneminde başlayan sanayileşme hareketi ile yakalanan ivme toplumsal değişmeyi ve buna paralel olarak da kadının statüsünü ve aile yapılarını değiştirmiştir. Geleneksel ailelerde geniş aileler egemenlik göstermekte olduğundan, Türkiye'de sanayileşme öncesinde egemen aile tipi, geniş aile tipidir. Sanayileşme süreci arttıkça, geniş aile tipi yerini, çekirdek aile tipine bırakmış, böylece aile içinde bireylerin ve kadının üstlendiği rolde de ciddi değişimler kendini göstermiştir.⁵⁴

Türkiye sanayileşme sürecinde yaşadığı gecikmeye bağlı olarak modern refah devleti kurumlarının geç yapılandığı bir ülkedir. Bir taraftan geleneksel toplum dinamiklerinin varlığını koruduğu, diğer taraftan modern toplum kuramlarının da bulunduğu bir yapı içerisinde refah hizmetleri ekonomik büyüme ve kalkınma başarısı sonuçlarına bağlanması söz konusudur. Dolayısıyla etkin olmayan, yetersiz, dağınık ve suistimale açık bir biçim içerisinde sosyal sorunların çözümünün geleneksel yapı ve toplumsal dayanışma dinamiklerine havale edilmek durumunda kaldığı görülmektedir.⁵⁵ Türkiye'de, her ne kadar geniş aile türünden çekirdek aileye doğru bir gidişat yaşanmaktaysa da, ailelerin hâlâ yaşlı ana-babayı, kardeş ve yakın akrabaları korumaya ve desteklemeye devam ettikleri, zaten devletin bu amaç için ayırdığı finansal kaynağın batı ülkelerinin ulaştığı sosyal harcama düzeyine ulaşamadığı görülmektedir. Buradan hareketle; Türk ailesinin, sosyal hizmet noktasında hâlâ çok hizmet üreten bir kurum olduğundan hareketle, işlevsel olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, genelde yaşlıların ve çocukların bakımı gibi kişisel sosyal hizmetlere yönelik sivil kesimin ürettiği hizmetlerin her zaman süreklilik ve düzenlilik arz etmeyeceğini de unutmamak gerekir.⁵⁶

⁵⁴ Leyla Kırkpınar, Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.222-259.

⁵⁵ Metin, Özaydın, a.g.e., s.144.

⁵⁶ Özdemir, Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, s.353.

T.C Anayasasının 41. maddesinde “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.”⁵⁷ hükümleri yer alır. Bu minvalde, aile dayanışmasının güçlü olması nedeniyle de aile daha fazla maddi ve sosyal yardım sağlamaktadır. Türkiye’nin refah rejiminin önceliği de aile dayanışması üzerinedir. Yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığındaki “aile” vurgusu, bu önceliği ayrıca yansıtması açısından dikkate değerdir. Nitekim bakanlığın “ailenin bütünlüğünü korumak” kavramını temel bir görev olarak alması da bu önemi göstermektedir. Böylece ailenin sosyal refah sağlamadaki rolü, hem bir aktör olarak ortaya çıkmakta; hem de diğer kamu aktörlerini etkileme ve belirleme noktasında kendisini göstermektedir.⁵⁸

Refah devleti kavramı Türkiye’de genel olarak ‘sosyal devlet’ olarak anlaşılmaktadır. Dolayısıyla daha çok Anayasal bir kurum olarak tanımlanmaktadır.⁵⁹ Ancak pratikte Refah Devleti erkeklerin ailenin geçimini sağlamaktan, kadınların ise ev işlerinden sorumlu tutulduğu geleneksel aile yapısına dayanmaktadır. Bunun sonucunda; kadınlar sağlık hizmeti gibi sosyal hakları koca ya da babalarının emek piyasasındaki istihdam durumlarına bağlı olarak elde etmektedir. Aslında bu dünyanın hemen her yerinde böyle olmakla beraber Türkiye’yi ayırıcı kılan; minimalist korporatist refah devletinin ancak kadının eve içi rolleri ve aile bağları vesilesiyle sürdürülebilmesidir. Etkin bir sosyal yardım sisteminin olmadığı; hayırseverlik mantığıyla ve aynı olarak yapılan yardımların ağırlıkta olduğu bu yapıda aile sosyal risklere karşı önemli bir kurum olarak belirlemektedir. Neticede bu kadınların aile içindeki konumları ile refah devletinin devamlılığı birbirini besleyen bir sonuç doğurmaktadır.⁶⁰

⁵⁷ T.C. Anayasası, <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi>

⁵⁸ Taşçı, a.g.e., s.11-12

⁵⁹ Oğuz Toprak, a.g.e., s.168-169

⁶⁰ Dedeoğlu, Elveren, a.g.e., s.41

SONUÇ

Aile en kabul gören tanımıyla; aynı hanede yaşayan anne, baba ve çocuklardan oluşan, toplumun en küçük sosyal birimi olarak tanımlanırken; giderek kan bağı ve evlilik dışında da aynı haneyi paylaşanların yanında, kan bağı ve evlilik ilişkisine rağmen aynı haneyi paylaşmayanların varlığı tanımın geçerliliğini sorgulatır olmuştur. Aslında sorun ailenin son derece dinamik bir kurum olması dolayısıyladır. Böylelikle farklı zaman ve kültürlerde farklı bileşim ve işlevlere sahip ailelerden bahsedilebilir. Aynı zamanda yine aile birçok fonksiyona sahip olması hasebiyle farklı disiplinlerin çalışma alanıdır. Bu bağlamda üretim, tüketim, bakım, demografi vb. kavramlar itibariyle sosyal politikanın da tam merkezinde yer almaktadır.

Başlangıçta kadın erkek ayrımının şekillendirdiği ve giderek kadını özel alan olarak ev ve ev içi işlere yönelik, erkekleri ise ev dışında ve geçim işlerine yönelik olarak tanımlayan aile biçimi; geleneksel tarım toplumlarında da kadının tarımsal üretimde yer alması dışında fazlaca değişmemiştir. Ayrıca geleneksel tarım toplumlarında ailenin bir üretim birimi olarak kabul edilmesi söz konusudur. Ancak sanayi devrimi sonucu toplumsal yapı baştan aşağı değişmiştir. Aile kurumu da bu değişimden kaçınılmaz olarak payını almıştır. Geleneksel tarım toplumlarının geniş ailesinin yerini yeni dönemde çekirdek aile olarak tabir edilen aile biçimleri almaya başlamıştır

Sanayileşme kentleşmeyi, kentleşme de göç ve beraberinde yeni sosyal sorunları getirmiştir. Daha önce geniş aile içinde çözülen sorunlar yeni dönemde dağılan aile yapıları açısından çözümsüz kalmaktadır. Burada devletin müdahalesi zorunlu hale gelmekte özellikle büyük sanayi kuruluşları ve çevresinde göçle oluşan yerleşim birimlerindeki yoksullukla ilgili çalışmalar modern sosyal politikanın da başlangıcı kabul edilmektedir. Yeni aile biçimlerinin oluşmağa başladığı bu dönemde geleneksel toplumlardaki iş bölümüne özel alan- kamusal alan olarak yeni bir kompartıman eklenmiştir.

Batı toplumlarında 2. Dünya Savaşını takip eden dönemde refah devleti uygulamaları egemen olmaya başlamış, özellikle fordist üretim ve Keynesyen tam istihdam politikalarının belirleyici olduğu bu dönemde sosyal refah tüm topluma belli

ölçülerde yansımıştır. Sosyal sigorta uygulamaları, yaygın olarak hayata geçirilen sosyal hizmet ve sosyal yardımlar, çeşitli sübvansiyonlar ile geliri yeniden dağıtıcı araçlarla 1945-1975 arasında refah devletinin altın çağı yaşanmıştır. İşçi sendikalarının güçlü olduğu, çoğunlukla sosyal demokrat hükümetlerin işbaşında olduğu bu dönemde kadın istihdamı artış göstermiştir. Özellikle İskandinav refah modeli yüksek düzeye ulaşan kadın istihdamı ve refah uygulamaları ile modelin öne çıkan ülkeleri durumuna gelmiştir. Bu gelişmelerin belirlediği Refah Devletinin altın çağının aile tipi çekirdek aile olarak ortaya çıkmaktadır.

Refah devletinin cömert harcamaları yeni dönemde, küresel rekabette bir engelle dönüşmüştür. Refah devletlerinin krizi olarak adlandırılan bu dönem Amerika'da Reaganizm, İngiltere'de Thatcherizm ve Türkiye'de Özalizm olarak kavramsallaştırılmıştır. Sosyal yardımların gelir araştırmasına tabi olmaya başladığı, özelleştirmeler, esnek ve güvencesiz çalışma biçimlerinin egemen olmaya başladığı küreselleşme dönemi hem refahı ve refah sağlayan kurumları dönüştürmüştür. Nitekim dönemin aileye yansması kaçınılmaz olmuştur ve aile yeni dönemde birçok fonksiyonunu yitirmiştir. Bu dönemde aile yapılarını etkileyen faktörlerin başında boşanma gelmektedir. Gerek boşanma gerekse de demografik değişimler sonucu oluşan tek ebeveynli aileler küreselleşme sonrası dönemin aile biçimi olarak şekillenmiştir. Ayrıca artan yaşam süresine bağlı olarak ortaya çıkan bakım ihtiyacı ve sosyal güvenliğin finansmanı refah devletinin çözüm aramak zorunda kaldığı sorun alanlarının başında gelmektedir.

Tarihsel olarak refah mimarisinde birçok aktörün yer aldığı görülmektedir. Tarım toplumlarında daha çok aile, din vb. sivil sektörün refah sağlayıcı aktörler olarak öne çıktığı, devletin ise daha çok askeri ve güvenlik boyutuyla etkin olduğu bir dönem yaşanmıştır. Sanayi devrimiyle beraber refah ekonomisinde bir sıçrama yaşanmış ve devlet daha aktif bir aktör olarak refahın organizasyonunda yer almaya başlamıştır. Refah karması olarak kavramlaştırılan; refah sağlayıcı kurumların sosyal refahın oluşturulması sürecinde belli oranlarda rol alması giderek etkili bir sosyal politika tercihi olarak da belirginleşmiştir. Öyle ki Refah devleti aileye hem refahın sağlanmasında görevler atfederken hem de ailenin refahını artırıcı politikalarla güçlendirmeye çalışmaktadır.

Refah devletini sınıflandırma çalışmaları da bu politikaların sonuçlarından etkilenmiştir. Literatürde refah devleti sınıflandırmalarında en fazla dikkate alınan Esping- Andersen'in üçlü sınıflandırmasıdır. Esping-Andersen, sonrasında eleştirilerek geliştirilen modelinde refah rejimlerini çeşitli harcama düzeyleri ve hizmetlere göre sınıflandırmıştır. Esping-Andersen'in modeline yapılan en önemli eleştirilerden biri de Güney Avrupa ülkelerini sınıflandırmaya dâhil etmemesi, İtalya'yı bu bağlamda Kıta Avrupası Refah Modeli içerisinde değerlendirmesidir.

Nitekim Güney Avrupa ülkeleri, Latin Kuşağı ya da Tam Olgunlaşmamış Refah Devletleri şeklinde isimlendirilen bir refah devletleri sınıflandırması içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu refah sistemindeki ülkelerin günümüzde ortaya çıkan benzer refah özelliklerinin tarihsel ve coğrafi bir arka planı olduğu görülmektedir. Bu ülkeler aile yapılarının benzerliği, dini kurumların etkinliği, geç sanayileşme hamlesi, askeri yönetimler ve otoriter rejimler biçimindeki idare deneyimleri ile ortak bir kültür coğrafyasının ülkeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ülkeler arasında İtalya kuzey-güney ayrımının belirlediği, korporatist ve klinetalist bir refah sisteminin egemenliği, düalist yardım sistemi varlığı ve evrensel bir koruma ağının yokluğu ile Türkiye'ye oldukça benzemektedir. Ancak Avrupa Birliği üyeliği süreci ile yaşanan mevzuat değişiklikleri ve ortak yatırım ve programlar ile sanayileşme sürecinde kat ettiği gelişmeler sonrası olumlu bir noktaya doğru ilerlemektedir. Yine de tüm Güney Avrupa refah devletleri, zayıf yönleri olarak beliren düşük doğum oranları ile yaşlanmadan kaynaklı maliyetlerle maluldür. Türkiye aile yapısı itibariyle bu konuda avantajlara sahip bir ülkedir.

Refah devletinin içinde bulunduğu dönemin aile politikasını belirlemek bu dönemin aile yapısındaki dönüşümü ve bununla ilgili riskleri doğru okumakla mümkündür. Bu minvalde aile yapısındaki dönüşüme bağlı olarak gelir eşitsizliği, demografik değişim ve bakım ihtiyacı biçiminde zincirleme sosyal politika üretilmesi elzem bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü gerek yüksek boşanma oranları sonucu ortaya çıkan tek ebeveynli aileler; gerekse de düşük doğum oranlarının sonucu ortaya çıkan nüfusun yaşlanması sorunu, aslında aynı madalyonun iki yüzü gibidir. Kadınların istihdama yüksek düzeyde katılımı başta olmak üzere değişen demografik özellikler ile aile hem sosyal güvenlik rolü başta olmak üzere ekonomide taşıdığı ağırlığı yitirmiş ve

gelişen hizmetler sektörü ile ev içinde ve çoğunlukla kadınlar tarafından karşılanan hizmetler piyasalaşmıştır. Ancak bu piyasalaşma düzeyi ülkelerin ekonomik gelişimleri ile doğrudan bağlantılıdır.

Diğer taraftan bu hizmetlerin üretim, dağıtım, kalite ve finansmanı noktasında ülkeler arasında farklılıklar görülmektedir. Sonuç itibariyle “ailesel” olarak söz edebileceğimiz, bakım başta olmak üzere aile içinde karşılanan hizmetlerin, piyasadan karşılanma düzeyi (defamilizasyon), devletlerin politik tercihleriyle de ilgilidir. Birey ve aileler açısından son derece hayati olan bu hizmetler gelişmiş sanayi ülkelerinde başta kadınların işgücüne katılımı olmak üzere çeşitli nedenlerle zorunlu olarak devlet tarafından karşılanan (dekomidifikasyon) ya da piyasadan temin edilen hizmetler biçiminde değişime uğramıştır. Bu hizmetlere ulaşım ise gelir dağılımındaki adaletsizlikle birleşerek nüfusun tamamı açısından aynı düzeyde karşılanmayıp, çoğunlukla eşitsizliği yeniden üreten bir hal almıştır.

Gelişmekte olan ülkeler açısından ise durum daha karmaşık görülmektedir. Bu ülkeler mevcut düzen içinde rekabet edebilmek için sosyal harcamaların olabildiğince aile ve benzeri enformel yapılar tarafından azaltılacağı bir ilişkinin sürdürülmesini kaçınılmaz bulmakta ve aile politikalarında aileselci davranmaktadırlar. Çünkü devlet destekli sağlanması gereken bu hizmetler yüksek maliyetleri nedeni ile sosyal harcamalarda ciddi bir artışı getirmektedir. Bu tür ülkelerde yüksek işsizlik ve düşük katma değerli üretim nedeni ile aile bir tampon mekanizma işlevi görmektedir.

Tam bu noktada Türkiye açısından da bu sorunun doğru teşhis edilip, uygun sosyal politika araçlarıyla müdahale edilmesi sosyal refahın sağlanmasında fevkalade önemlidir. Üstelik konumuz açısından ailenin sosyal refah sağlamadaki rolüne ışık tutan cevaplar içermektedir. Bir kere kaçınılmaz olarak sosyal refahın sağlanması kadınların yoğun biçimde istihdama katılımını öngörür. Bu doğrudan gelirlerle GSYH'nin büyümesine katkı sağlar. Dolaylı olarak da vergiler yoluyla refah uygulamaları için kaynak yaratır. Ancak bu avantajlar özellikle çocuk ve yaşlı bakımı gibi geleneksel toplumlarda hane içinde ve özellikle de kadınlar tarafından sağlanan hizmetler bakımından bir dezavantaj doğurur. Bu sırada bu hizmetlerin ticari olarak sunulması çoğunlukla iş piyasalarında kadınlar açısından yüksek gelir ve daimî işler noktasında rekabetçi bir yapının varlığında bir tercihi dayatır. Bir kere aile yapıları geçmişteki gibi

geniş olmayı hem mekân hem de demografik olarak sürdürmediği için çoğunlukla bir alternatif olmaktan çıkmaya başlamıştır. Artık anneanne ve babaanneler çocuk bakacak yerde bakıma ihtiyaç duyar haldedir ya da çalışmak durumundadır. Yine bizim gibi geleneksel toplumlarda komşu, amca, teyze gibi akrabalık ilişkileri üzerinden karşılanan yardımlaşma ve dayanışma; bu kesimler de büyük oranda zorunlu piyasa ekonomisi içerisinde bulduklarından, artık buradan sağlanamaz haldedir. Sonuçta, eğer piyasadan sağlanan gelir yine piyasadan karşılanacak çocuk bakımını karşılayamayacak düzeydeyse ki çoğunlukla kaliteli bir bakım için yeterli değildir, bu durumda kadın için iş piyasalarının dışına çıkmaktan başka seçenek kalmamaktadır.

Ancak geleneksel aile yapılarını koruduğu gibi sanayileşmeyi başaran Japonya gibi Uzakdoğu ülke örnekleri bu noktada başka yaklaşımların da olabileceğini göstermektedir. Kentleşme, küreselleşme, bireyselleşme sarkacında doğru bir sosyal politika ile toplulukçu toplumlara özgü birbirine sıkı sıkıya bağlı aile ilişkileri, karşılıklı bağımlılık ve topluluğa sadakat gibi özellikler toplumsal değişim ve gelişme içinde varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bu noktada sosyal politikanın bir kolu olarak aile politikası belirleyici önemde olacaktır. O nedenle aileleri destekleyen aile politikaları ile hem ailenin refahını güçlendirilebilecek hem de aile tarafından sağlanan sosyal refah hizmetleri sayesinde refah devleti kaynakları daha başka alanlara müdahale etmek üzere kullanılabilir. Diğer taraftan gelişmiş refah devletlerine nazaran refah hizmeti sağlama potansiyeli çok sınırlı ve sosyal hizmetlere bütçesinden çok sınırlı bir kaynak ayırabilen bu ülkelerde, aile kurumunun sahip olduğu koruma ve destek fonksiyonu, toplumsal huzur ve refah açısından son derece önemlidir.

Hem devletin sosyal içerikli müdahalelerde bulunmadığı dönemlerde, hem de daha yakın zamanlarda devletle birlikte (özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde) sivil sektörün sosyal refah sağlama görevini sürdürdüğü gözlenmektedir. Geline aşamada refah ekonomisi içerisinde aile aleyhine değişen dengenin nasıl kurulacağı ve aile refahının üretimini ikame etmede piyasanın ve devletin görece ağırlıklarının ne olması gerektiği öne çıkan sorulardır. Buradaki tartışma; bir taraftan bütün özeline kötü olduğunda ısrar edenler ile bütün kamunun kötü olduğunu savunanları karşı karşıya getirir. Ancak çalışmalar refah mimarisinin değişen bileşimlerine rağmen; başka bir deyişle refah hizmetlerinin kamusal veya piyasa endeksli olarak sunulduğu

farklı refah modelleri arasında toplam sosyal harcamalarının miktarı açısından anlamlı bir fark olup olmadığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda “Refah karması” modelini sosyal politikada, toplumumuzun sosyal yapısını da gözetecek bir biçimde planlamak ve kullanmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABAY A. R.; S. B. ABAY (2013) Aile Sorunları Karşısında Geleneksel Tecrübi Çözümler ve Modern Hukuksal Düzenlemeler Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi, Ankara, **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri** s. 442-447.
- ADEMA W.; P. WHITEFORD (2021) "Public And Private Social Welfare", **The Welfare State**, Ed. Daniel Béland, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, 2021
- AKSAN, G. (2014) "Evlilik ve Ayrılma: Ailenin Kurulması ve Sona Ermesi", **Sistemantik Aile Sosyolojisi**, Ed.: Mustafa Aydın, 2.baskı, Konya, Çizgi Kitabevi, ss.169-194
- AKSUNGUR, M.; T. TOPALHAN (2019) "Toplum Yapısı İçinde Çalışmanın Ortaya Çıkışı ve Yaşanan Dönüşümler" **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 16
- ANTONIO LÓPEZ PELÁEZ, S. S.-C. (2014). Are Social Services Equally Accessible To All Citizens In Spain? **Youth and The Spanish Welfare State**. ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura, 1-12.
- ASCOLI, U.; C. RANCI (2002) "The Context of New Social Policies in Europe" Dilemmas of the Welfare Mix The New Structure of Welfare in an Era of Privatization, Ed.: Ugo Ascoli, Costanzo Ranci, New York, **Springer Science+Business Media**, ss.5-11
- ATATANIR, H. (2011) "Sosyal Güvenlik ve Aile Yardımı Uygulamaları", **Çalışma İlişkileri Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss.143- 169,
- AYBEY, S.; M. AKIN, T. ASHYROV (2017) Aile ve Modernite, Zonguldak, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- AYKAÇ, M.; İ. GÜMÜŞ (2018) "İslam Toplumlarında Refahın Sağlanmasında Ailenin Rolü" **International Congress Of Islamic Economy, Finance and Ethics**, İstanbul, ss.37-46
- BACKHOUSE R. E. Ve diğerleri(ed.) (2017), Liberalism and the Welfare State/ Economists and Arguments for the Welfare State, New York, **Oxford University Press**.
- BACKHOUSE, R. E. Ve diğerleri (2017) Liberalism and the Welfare State Economists and Arguments, New York, Oxford University Press.

- BAİZAN, P. (2021) "Welfare regime patterns in the social class-fertility relationship: Second births in Austria, France, Norway, and the United Kingdom", **Research in Social Stratification and Mobility**, Volume 73, 2021
- BAUDRİLLARD, J. (2008) Tüketim Toplumu, 3.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- BEKEN, H. K. (2013) Karşılaştırmalı Refah Devleti Analizi- Küreselleşme, İşgücü Piyasaları ve Toplumsal Cinsiyet Temelinde, Doktora Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı
- BÉLAND D.; K. J. MORGAN (2021) "Governance", The Oxford HandBook Of The Welfare State, Ed.: Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, **Oxford University Press**, ,2021, ss.173-187
- BENASSİ, D.; E. MİNGİONE (2016) "İtalyan Refah Sisteminde Sosyal İçerme Amaçlı Asgari Gelir Desteğini Denemek", Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru, Der.: Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları
- BERTİN, G.; L. CARRİNO, M. PANTALONE (2021) "Do standard classifications still represent European welfare typologies? Novel evidence from studies on health and social care. Do standard classifications still represent European welfare typologies? Novel evidence from studies on health and social care", **Social Science & Medicine**, Volume281,2021
- BEYAZIT, E.; GÜNEŞ, M. (2016) Yeni Yerel Yönetim Yasalarının Sosyal Politikaya Katkıları, **International Journal of Academic Value Studies**, 2016 / 2 (4): 78-89, <http://www.javstudies.com/>, Erişim Tarihi 12.04.2023
- BORATAV, K. (2004) Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, Ankara, İmge.
- BOZOK, M. (2018) "Toplumsal Cinsiyet ve Aile" Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşit oğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Yayıncılık Tic. Ltd. Şti. ss. 101-104
- BREJNİNG, J. (2012), Corporate Social Responsibility and the Welfare State, **Ashgate Publishing Limited**
- BUDD, J. W. (2008) Çalışma Düşüncesi,1.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- CAN, İ. (2014) "Ailenin Tarihsel Gelişimi: Dünü, Bugünü ve Yarını", Sistemik Aile Sosyolojisi, Ed.: Mustafa Aydın, 2.bs., Konya, Çizgi Kitabevi, ss. 65-91
- CEYLAN, H. (2015) "Sosyal Değerlerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı", Modern Hayat ve Yaşlılık, Ed.: Harun Ceylan, 1. bs., Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss.25-53

- CLAUDIO, S; A. FRAUENFELDER, J., L. LİBOİS (2015) "İsviçre'de Sosyal Çalışmanın Bugünü: Dinamikler ve Meydan Okumalar", **Avrupa'da Sosyal Çalışma**, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, Ankara, SABEV, ss. 270-288
- CLİFFORD, G.; M. N. (2015). **Sosyal Çalışmanın Değişen Yüzü**: Norveç. B. L. Peter Erath içinde, Avrupa'da Sosyal Çalışma. Ankara: SABEV, ss. 174-185
- COUSINS M. (2005) *European Welfare States Comparative Perspectives*, London, SAGE Publications Ltd.
- ÇELEN, H. N. (2018) "Aile ve Psikolojik Yansımaları", *Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım*, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşit oğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., ss.31-41
- ÇOBAN, A. İ.; C. ÖZBESLER (2009) "Türkiye'de Aileye Yönelik Sosyal Politika ve Hizmetler", **Aile ve Toplum**, Cilt: 5, Sayı: 18
- ÇOPUR, Z. (2013) "Aile Politikalarının Değerlendirilmesi", *Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi*, Ankara: **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları**, ss. 93-99
- DALY, M. (2021) "Families, States, and Markets", *The Welfare State*, Ed. Daniel Béland, 2.bs, Oxford, **Oxford University Press**, 2021, SS.211-229
- DAMA, N. (2016) "Türkiye'de Sosyal Yardımların Sosyal Refah Üzerindeki Etkisi", **Yıldırım Beyazıt Üniversitesi S.B.E.**, Ankara.
- DAVİS, N. J.; R. V. ROBINSON (2015) *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah/ Mısır, İtalya, İsrail ve ABD*, 1.bs., İstanbul İletişim Yayıncılık A.Ş.
- DEDEOĞLU, S. (2017) "Türkiye'de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı", *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın*, Ed.: Saniye Dedeoğlu, Âdem Yavuz Elveren, İstanbul, İletişim ss.211-229
- DOĞRUL, B. Ş.; S. TEKELİ (2010) "İş Yaşam Dengesinin Sağlanmasında Esnek Çalışma", **Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, Sayı:2
- EBBİNGHAUS, B. (2021), *Unions and Employers*, **The Oxford Handbook Of The Welfare State**, Ed. Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, s.278-298,
- EĞİLMEZ, M. (2019) *Değişim Sürecinde Türkiye*, 18. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi.
- EĞİLMEZ, M. (2019) *Tarihsel Süreç İçerisinde Dünya Ekonomisi*, 8.bs., İstanbul: Remzi Kitabevi
- EROL, A. V. (2013) "İslam Dinine Göre Ailenin Sosyal Koruması" *Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi*, Ankara, **Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları**, 2013, ss.131-142

- ERTEN, H. (2001) Konya Şer'iyye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yapısı (18. yy. ilk yarısı), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ERYILDIZ, S. (1993) Yöre ve Bölge Araştırmasında Türkiye ve İspanya, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları
- ESPİNG-ANDERSEN. G. (1990) The Three Wordls Of Welfare Cpitalism, **Cambdrig, Poltiy Press.**
- ESPİNG-ANDERSEN, G. (2011) Tamamlanmamış Devrim- Kadınların Rollerine Uymak, 1.bs., Ankara, İletişim Yayınları.
- ESPİNG-ANDERSEN, G. (2017) Families in the 21st Century. Stockholm, **Axiell Media.**
- FALASCA, P. (2017) "Refah Devleti İtalyan Rüyasını Nasıl Bitirdi", Refah Devletinden Sonra, Ed.: Tom G. Palmer, Çev.: B. Tartıcı, İstanbul, Liber Plus Yayınları,
- FASOL, R.; A. ZANUTTO (2015) "İtalya'da Sosyal Çalışma: Sosyal Hizmetler İtalya'da Nasıl Bir Fark Yaratmalı? - 16 Ülke Örneği", Avrupa'da Sosyal Çalışma, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, Ankara, SABEV, 2015, ss.137-155.
- FERRARİNİ, T. (2006) Families, States and Labour Markets, Massachusetts, Edward Elgar
- FERRERA, M. & RHODES, M. (2007) "Building a sustainable welfare state" **West European Politics**, 23, 2, ss.257-282, DOI: 10.1080/01402380008425375
- FERRERA, M. (1996) "II modello sud-europeo di welfare state". **Italian Political Science Review/Rivista Italiana di Scienza**, vol.26, April 1996, ss.67-101
- FERRERA, M. (2005) "Welfare states and social safety nets in Southern Europe: an introduction", Welfare State Reform in Southern Europe Fighting poverty and social exclusion in Italy, Spain, Portugal and Greece, **Oxon and New York, Taylor & Francis e-Library**, ss.1-23
- GARC'A I.; J. A. MOLINA (2021) "The Effects of Region on the Welfare and Monetary Income of Spanish Families", **Urban Studies**, Vol. 38, 2021
- GARRİTZMANN J. L., S. HÄUSERMANN; B. PALIER (2021), "Social Investment", The Welfare State, Ed.: Daniel Béland Kimberly ve diğerleri, 2.bs., **Oxford, Oxford University Press**, s.188-205
- GEVGİLİ, A. (1989), Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar, Ankara: Bağlam Yayınları.
- GİDDENS, A. (2018) Mahremiyetin Dönüşüm, 4.bs., İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- GÖKALP, Z. (1986) Türkçülüğün Esasları, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- GÖKBUNAR, R. Ve diğerleri (2008) "Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları" **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, ss.158-173.
- GÖKÇEN, A. (2014) "Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları" Sistematik Aile Sosyolojisi, Ed.: Mustafa Aydın, Konya, Çizgi Kitabevi, ss. 93-119
- GULLIÉN, A.; S. ÁLVAREZ, P. A. E. SILVA (2003) "Redesigning the Spanish and Portuguese Welfare States: The Impact of Accession into the European Union", **South European Society and Politics**, vol.8, iss.1-2,2003, ss.231
- GÜDER, G. (2013) "Demografik Dönüşüm, Aile ve Kalkınma", Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi, Ankara, **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları**, ss. 212-217
- GÜMÜŞ, İ.; B. TÜRKYILMAZ (2017) "Güney Avrupa ve Türkiye’de İş-Yaşam Dengesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 1
- HARARİ, Y. N. (2017) Hayvanlardan Tanrılara Sapiens- **İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi**, 38.bs., İstanbul, Kolektif Kitap Bilişim ve Tasarım Ltd. Şti.
- HATSİZ, A. (2017) "Refah Devletine Karşı Tedbir Olması Açısından Yunanistan Hikayesi", Refah Devletinden Sonra, Ed.: T. G. Palmer, İstanbul: Liber Plus Yayınları.
- HAZLITT, H. (1970) Man vs. The Welfare State, New York, ARLINGTON HOUSE.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1991), İnsan Aile Kültür, 2. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi
- KARAGÖL, E.T.; N. DAMA (2015) Geçmişten Günümüze Sosyal Yardımlar, İstanbul, SETA
- KARATAŞ, K. (2013) "Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Hizmetler ve Güncel Gelişmelerin Değerlendirilmesi" Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi, Ankara, **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları**, s.394-397.
- KAUTTO M.; K. KUİTTO (2021) "The Nordic Countries", The Welfare State, Ed. Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, **Oxford University Press**, 2021, ss.803-825
- KELEŞ, R. (2015) Kentleşme Politikası, 14. bs., Ankara, İmge Kitabevi.
- KERSBERGEN K.V.; P. MANOW (2021) " Religioné", The Oxford HandBook Of The Welfare State, Ed. Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, **Oxford University Press**, 2021,

- KIRKPINAR, L. (2001) Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- KOCABAŞ, F. (2008) "Küreselleşme Bağlamında Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Güçlendirilmesinde İnternetin Önemi", **Kamu-İş**; C:10, S:2, ss. 173-195, "Çevrimiçi" <https://www.tuhis.org.tr>, Erişim Tarihi 06.02.2023
- KORAY, M. (2002) Avrupa Toplum Modeli (Nereden Nereye), 1.bs., İstanbul, TÜSES Yayınları.
- KORAY, M. (2005) "Görölmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi", **Çalışma ve Toplum**, 2005/2
- KUTLU, D. (2004) Sosyal Yardım Alanlar, Emek, Geçim, Siyaset ve Toplumsal Cinsiyet, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- LAPPEGÅRD, T. (2014) "Changing European Families", The Sociology of Families, Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards, West Sussex UK, Wiley BLACKWELL
- LAUER S.R.; C. YODANİS (2014) "Money Management, Gender, and Households", The Sociology of Families, Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards, **Wiley BLACKWELL**, West Sussex UK, 2014
- LİTTLECHILD, B.; K. LYONS (2015) "İngiltere ve Gallerde Sosyal Çalışma", **Avrupa'da Sosyal Çalışma**, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, Ankara, SABEV, ss. 37-57
- LOBO, M.C.; A. C. PİNTO, P. C. MAGALHÃES (2016) "Portuguese Democratisation 40 Years on: Its Meaning and Enduring Legacies", **South European Society and Politics**, 21: 2, ss.163-180, DOI: 10.1080/13608746.2016.1153490, Erişim Tarihi 10.11.2022
- MANDEL, E. (2008) Marx'ın Kapitali, İstanbul, Yazın Yayıncılık.
- MANDEL, H. (2014)"Family Policy and Wives' Economic Independence", The Sociology of Families, Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards, Wiley Blackwell, West Sussex UK
- MANGEN, S. P. (2001), Spanish Society After Franco, New York, PALGRAVE.
- MANOW, P. (2021) "Models of The Welfare State", The Oxford HandBook Of The Welfare State, Ed. Daniel Béland ve diğeri, 2.bs, Oxford, **Oxford University Press** ,2021
- MANTRAN, R. (1995), 16-18. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu, Ankara, İmge.

- MARANGOZ, M. (2007) "Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlarda Sosyal Pazarlama ve Çevre Gönüllü Kuruluşlara Yönelik Bir Araştırma", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 9, Sayı: 1.
- MARKLUND, S. (1992) "The decomposition of social policy in Sweden" **Scand J SOC Welfare**, ss.2-11.
- MARTÍNEZ, P. C. (2015) "The EU and Democratic Leverage: Are There Still Lessons to be Learnt from the Spanish Transition to Democracy?", **Journal of Contemporary European Studies**, ss.530-547.
- MAVİLİ, A. (2015) "Yaşlılık, Yaşlanma ve Sosyal Hizmet", Modern Hayat ve Yaşlılık, Ed.: Harun Ceylan, 1.bs., Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti, ss.1-23
- MAYO, M. (1994) *Communities and Caring The Mixed Economy of Welfare*, New York, St. Martin's Press.
- MCNEİLL, W. H. (1998), *Dünya Tarihi*, 4. bs., Ankara, İmge Kitabevi
- METİN B.; M. M. ÖZAYDIN (2016) *Çalışma ve Refah*, 2.bs., Ankara Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti.
- MOLİNA, I. G. (2001) "The Effects of Region on the Welfare and Monetary Income of Spanish Families", **Urban Studies**, ss.2415-2424.
- NAKABAYASHİ, M. (2019) "From family security to the welfare state: Path dependency of social security on the difference in legal origins", **Economic Modelling**, Volume 82, "Çevrimiçi", <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2019.01.011>. Erişim Tarihi 16.01.2022
- NANCY J DAVIS, R. V. (2015). *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah/ Mısır, İtalya, OKTİK, N. (2018) "Aile ve Toplum: Sosyolojik Yaklaşımlar", Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşit oğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. 2018, ss. 1-26*
- NORDLUND, A. (1997) "Attitudes towards the welfare state in the Scandinavian countries", *Scand J SOC Welfare*, 1997: 6, ss.233-246.
- OECD (2011) *Families are changing, Doing Better for Families*
- OKTAR, Ş.Y. (2018) *Çalışan Annenin Yaşam Dengesi*, 2.bs., İstanbul, Hümanist Kitap Yayıncılık
- ORTAYLI, İ. (2009) *Osmanlı Toplumunda Aile*. İstanbul, Pan Yayıncılık
- ÖĞÜLMÜŞ, S. (2013) "Yoksulluğun Nedenlerine İlişkin Yüklemeler" Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi Ankara: **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar**

Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları, ss. 87-92

- ÖNKAL, G. (2018) Kavram Olarak Aile: İlkesellik, Pratik ve Etik Paradigma. Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşit oğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık ve Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. 2018, ss. 43-51
- ÖREN, K. (2012) "Geçmişten Günümüze Çalışma Hayatı", **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, Cilt: 1, Sayı:1
- ÖSTERLE, A.; H. ROTHGANG (2021) "Long-Term Care", The Welfare State, Ed.: Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, 2021,
- ÖZBAY, F. (2017) "Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın" Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss. 79-107
- ÖZBAY, F. (2017) "Gençlik, Nüfus ve İktidar", Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss. 253-286
- ÖZBAY, F. (2017) "İstanbul'da 1950 Sonrası Nüfus Dinamikleri", Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss. 173-202
- ÖZBAY, F. (2017) "İstanbul'da Göç ve İl İçi Nüfus Hareketleri (1985-1990)", Dünden Bugüne Aile Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss. 143-171
- ÖZBAY, F. (2017) "Kırsal Kesimde Toplumsal ve Ekonomik Yapı Değişimlerinin Aile İşlevlerine Yansıması", Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss.31-77
- ÖZBAY, F. (2017) "Nüfus Hareketleri ve Devlet Politikaları", Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss. 205-252
- ÖZBAY, F. (2017) "Toplumsal Cinsiyet ve Mekân: Türk Modernleşmesine Yeni Bir Bakış", Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss.109-127
- ÖZBAY, F. (2017) "Ulus-Devlet, Gözetim ve Nüfus Bilgisi", Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, Ed.: Ferhunde Özbay, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, ss.287-304
- ÖZBEK, Ç; U. C. KÖŞK "Geleneksel-Çağdaş İkiliğinde Alternatif Aile Modelleri: Toplumsal Bir Zorunluluk mu, Özgürlüklerin ve Mahremin Alanı mı?", Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım, Ed.: Nurgün Oktik, Halime Ünal Reşit oğlu, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

- ÖZDEMİR, S. (2010) "Kar Gütmeyen Kuruluşlar" (KGK) ve Sosyal Refah'ın Sağlanmasında Artan Rolü, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2010, Sayı.48
- ÖZDEMİR, S. (2007) Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, 2.bs., İstanbul, İTO Yayınları.
- ÖZDEMİR,S.(2004)http://www.sosyalsiyaset.net/documents/refah_devleti_ustlendigi_g_orvrlr.htm. Sosyal Siyaset Kürsüsü
- ÖZMETE, E. (2013) "Modern Toplumda "Yaşlı" Olmak: Aktif Yaşlanma ve Kuşaklararası Dayanışma İhtiyacı", Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi, Ankara: **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları**. ss.196-201
- PALİER, B. (2021) "Continental Western Europe" The Welfare State, Ed.: Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs., Oxford, Oxford University Press, ss.826-843
- PAMUK, Ş. (2011) Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, İstanbul, İletişim.
- PARLAK, N. K. (2016) Refah Devletinin Yeniden Yapılanması ve AB Ülkelerinde İş Yaşam Dengesi, Ankara, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları
- PELÁEZ, A. L.; S. S. SÁNCHEZ-CABEZUDO (2014) "Are Social Services Equally Accessible To All Citizens In Spain? Youth and The Spanish Welfare State", ARBOR Ciencia, Pensamiento y Cultura
- PIERSON C.; M. LEIMGRUBER (2021), "Intellectual Roots of The Welfare State", The Welfare State, Ed.: Daniel Béland ve diğerleri, 2.bs, Oxford, **Oxford University Press**, 2021, ss.39-52
- PLEHWE, E. B. (2017), Liberalism and the Welfare State/ Economists and Arguments for the Welfare State. New York, United States of America, **Oxford University Press**.
- POLAT, K. (2019), "Türkiye'de İş Yaşam Dengesi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma" 'Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul
- PUHL, R. (2015) "Almanya'da Sosyal Çalışma" B. L. Peter Erath içinde, Avrupa'da Sosyal Çalışma, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, Ankara, SABEV, 2015, ss.99-120
- RAWLS, J. (2018) Bir Adalet Teorisi Çeviren: Vedat Ahsen Coşar, 2.bs., Ankara, Phoenix Yayınevi.
- REŞİTOĞLU, H. Ü. (2018) "Aşk Adına Tüketmek- Düğün Endüstrisine Sosyolojik Bir Bakış", Aileyi Anlamak- Disiplinler Arası Yaklaşım, Ed.: Nurgün Oktik,

Halime Ünal Reşit oğlu, 1.basım, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti., ss. 73-94

SABATER, J. (2015) "İspanya'da Sosyal Çalışma" Avrupa'da Sosyal Çalışma, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild Ankara, SABEV, ss. 232-250

SAMSUM, N. (2017) "Çalışmanın Değişen Anlamı ve Güncel Duruma İlişkin Tartışmalar", **Açık öğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, ss.160- 210

SARI, Ö. (2014) "Aile Kurumu ve Ailenin Tanımı" Sistematik Aile Sosyolojisi, Ed.: Mustafa Aydın, 2.bs., Konya, Çizgi Kitabevi, ss.17-39

SCHMITT, C. (2009) "The coverage of social protection in the Global South ", International Journal of Social Welfare, ss.1-14, DOI: 10.1111/ijsw.12374 Int J Soc Welfare

SCHWARTZ, F. N. (2001) "Yönetici Kadınlar ve Yaşamın Yeni Olguları", İş Yaşam Dengesi, Çev.: İbrahim Bingöl, İstanbul, MESS Yayın

SEYİDOĞLU, H. (1982) Türkiye'de Sanayileşme ve Dış Ticaret Politikası, Ankara, Turhan Kitabevi.

SEYYAR, A. (2007) Teorik ve Pratik Boyutlarıyla Sosyal Bakım. Ankara, Şefkatli Eller Yayınları.

STANDİNG, G. (2019), Prekarya, 5.bs., İstanbul, İletişim Yayınları.

ŞAHİNKAYA, R. (1975) Psiko-sosyal Yönleriyle Aile, Ankara, Kardeş Basımevi.

ŞEN, B.; H. GÜL (2018) "Yoksulluk: Tanım, Olgü ve Yaklaşımlar", Yoksulluk ve Sosyal Hizmet, Ed.: Bülent Şen, Mustafa Özcan Taşkesen, Konya, Eğitim Yayınevi, ss.11-27

ŞENKAL, A. (2017) Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika, İstanbul, Umuttepe Yayınları.

T.C. ANAYASASI, <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi>, Erişim Tarihi 22.04.2022

TAŞÇI, F. (2013) "Refah Devleti Modelleri İçinde Türkiye'nin Pozisyonu: "Yaşlı Algısı" Üzerinden Değerlendirmeler", Çalışma ve Toplum, sayı: 5, ss.5-36.

TEZCAN, M. (1997) Kültürel Antropoloji, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

TİMUR, T. (1989) Osmanlı Çalışmaları, Ankara, V Yayınları.

- TİYEK, R.; U YERTUM (2016) "Güney Avrupa Refah Rejimi Bağlamında Türkiye, Bir Değerlendirme" **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 1, ss.26-51.
- TOKGÖZ, E. (2001) Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2001), Ankara, İmaj Yayınevi.
- TOKOL A.; Y. ALPER (2013), Sosyal Politika, Bursa, Dora Yayınları.
- TOMANBAY, İ. (2014). Sosyal Çalışmayı Yapılandırmak, Kavramlar-Oluşum-Nitelik-Uygulama, 2.bs., Ankara, SABEV Yayınları.
- TOMANBAY, İ. (2015) "Sosyal Bakımda Yeni Yaklaşım, Yeni Anlayış, Yeni Çözüm Modeli: Yaşam Destek", Modern Hayat ve Yaşlılık, Ed.: Harun Ceylan, 1. bs. Ankara, **Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.** ss.131-175
- TOPRAK, D. (2015) "Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2015, Sayı: 21
- TOPRAK, O. (2012) Refah Devleti ve Kapitalizm- 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları
- TUĞSAL, T. (2018) İş- Yaşam Dengesi, Sosyal Destek ve Sosyo- Demografik Faktörlerin Tükenmişlik Üzerindeki Etkisi, 1.bs., İstanbul, Cinius Yayınları
- TUNBERGER, P.; W. SİGLE-RUSHTON (2014) "Public Policy and Families", The Sociology of Families, **Edited by Judith Treas, Jacqueline Scott and Martin Richards**, Wiley Blackwell, West Sussex UK, 2014
- TUNÇ, A. İ. (2013) Boşanma Nedenleri ve Çözüm Önerileri, Uluslararası Aile ve Sosyal Politikalar Zirvesi, Ankara: **T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü**, ss. 358-378
- ÜLGEN, G; L. F. A. ÖZALP (2017) "Refah Rejimleri Sınıflandırma Çalışmaları: Cinsiyet Boyutları", **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 2017, cilt: 39, sayı: 2
- ÜNAL, P. (2010) "Avrupa Birliği'nin Sosyal Politikası Çerçevesinde Güney Avrupa Sosyal Devlet Modeli ve Türkiye", Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- VAN KERSBERGEN K.; MANOW P. (2021) "Religion", The Oxford HandBook Of The Welfare State, Ed. Béland D. Ve diğerleri, 2.bs, Oxford, Oxford University Press, 2021
- VAN LANCKER W.; J. GHYSELS, B. Cantillon (2015) "The impact of child benefits on single mother poverty: Exploring the role of targeting in 15 European

countries", **International Journal of Social Welfare**, 2015: 24: 210-222, DOI: 10.1111/ijsw.12140 Int J Soc Welfare, Erişim Tarihi 28.10.2022

WAHL, A. (2015) Refah Devletinin Yükseliş ve Düşüşü, Çeviren: Haldun Ünal, Baran Öztürk İstanbul, h2o yayıncılık ve iletişim hizmetleri Ltd. Şti

WHITE J. M.; T. F. MARTİN, K. ADAMSONS (2018) Family Theories An Introduction, California, SAGE Publications Inc.

YAY, S. (2020) Çağdaş, İktisadi Düşünceler Perspektifinden Sosyal Refah Devleti, 2.bs., Ankara, Astana Yayınları.

YILDIRIM, Ş. (2015) "Yaşlılık ve Sosyal Hizmet", Modern Hayat ve Yaşlılık, Ed.: Harun Ceylan, 1. bs., Ankara, **Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.** ss. 55-95

YILDIZ, R.; Y. ERDURAK (2021) "Sosyal Sağlık Bileşeni Olarak Sosyal Destek ve Ailenin Rolü", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2021, 9 (3), ss.596-597

ZİERER, B. (2015) "Avusturya'da Sosyal Çalışma", **Avrupa'da Sosyal Çalışma**, Ed.: Peter Erath, Brian Littlechild, Ankara, SABEV, ss. 3-21